

**YOKSULLUK VE DAYANIŞMA İLİŞKİSİ
BAĞLAMINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
HAYIRSEVERLİĞİN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Şafak MUTLU

Kütahya–2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**YOKSULLUK VE DAYANIŞMA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HAYIRSEVERLİĞİN
KURUMSALLAŞMA SÜRECİ**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HİÇDURMAZ

Hazırlayan:
Şafak MUTLU

Kütahya- 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğüne,

Bu Çalışma Jürimiz Tarafından Sosyoloji Anabilim/Anasanat Dalında
YÜKSEKLİSANS ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HİÇDURMAZ

(İmza)

Üye: Doç. Dr. Hülya YÜKSEL

(İmza)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK

(İmza)

Onay

Yukarıda İmzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Yoksulluk ve Dayanışma İlişkisi Bağlamında Geçmişten Günümüze Hayırseverliğin Kurumsallaşma Süreci” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Şafak MUTLU

Özgeçmiş

1989 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesinde doğdu. İlköğretimini İstanbul/Pendik Orhan Sinan Hamza oğlu İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2006 yılında Pendik Lisesi'nden mezun oldu. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü kazandı. 2011 yılında lisans öğrenimini tamamladı. 2012 yılının Eylül ayında İstanbul Sultanbeyli SYD Vakfı'nda Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi olarak görev yapmaya başladı. 2010-2012 yıllarında Dumlupınar Üniversitesi'nde Pedagojik Formasyon Eğitimi gördü ve Pedagojik Formasyon Sertifikasını aldı.2013 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında Tezli Yüksek Lisans eğitimine başladı. Evli olup 1 çocuk annesidir.

ÖZET

YOKSULLUK VE DAYANIŞMA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HAYIRSEVERLİĞİN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

MUTLU, Şafak

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HİÇDURMAZ

Eylül, 2019, 145 sayfa

Hayırseverlik duygusu, insanlıkla yaşıt bir kavramdır. Hayırseverlik, yardımlaşma ve dayanışma duyguları insanlığın gelişip, medeniyetlerin kurulmasında büyük rol oynar. Hayırseverlik anlayışı, tarihin çeşitli devirlerinde içinde bulunduğu dönemin sosyokültürel ve sosyoekonomik şartlarına göre farklı aktörler ve tarzlar olarak kendini göstermiştir.

Hayırseverliğin kurumsallaşma göstergesi olan vakıflar, insanoğlunun ihtiyaçlarına göre ortaya çıkmış ve zaman içerisinde gelişip kendini gösteren hukuki dayanağı olan bir kurumdur. Geçmişten günümüze gelişen vakıf kurumlarının temelinde hayırsever olma ve yardım etme isteği bulunmaktadır. İnsanların sosyalleşmesi ile birlikte düşkün durumda olana yardım etme duygusunun da ortaya çıkması, hayırseverliğin zaman içerisinde gelişip kurumsallaşarak kendini göstermesiyle sonuçlanmıştır. Böylece vakıf denilen kavram, çağa, yöreye, döneme en önemlisi yoksulluk durumuna göre farklı terimlerle tanımlanarak içerikleri değişen kurumlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu tez çalışmasında İslamiyet öncesinden günümüze kadar olan süreçte yoksulluk sorununa karşı faaliyet gösteren hayırseverlik uygulamalarının, tarihsel gelişim içerisinde nasıl bir değişim izlediğine odaklanılmıştır. Hayırseverliğin tarihsel ilerleyişinde, dayanışma ağlarından birini oluşturan Ahilik ve Lonca teşkilatı önemli bir yere sahiptir. Günümüze kadar mirasları kalan hayırseverlik, vakıflarla birlikte kurumsal bir nitelik kazanmış ve yoksullukla mücadelede önemli görevler üstlenmiştir. Bu kapsamda, çalışmada, vakıfların tarihsel seyri üzerinde durularak, Cumhuriyet döneminin yoksullukla mücadele kurumu olarak karşımıza çıkan ve günümüzde önemli faaliyetler gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın yoksulluk üzerine yapmış olduğu faaliyetler araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, Türk toplumunda önemli bir dayanışma ağı olan hayırseverliğin geçmişten günümüze geçirdiği değişimler ortaya konmuştur. Gönüllü faaliyetlerle başlayıp zamanla dini dayanışma ile şekillenen hayırseverlik faaliyetleri, vergi muafiyeti ile kurumsal bir ivme kazanmıştır. Tarihsel süreçteki bu değişim ve dönüşüm çeşitli dayanışma ağları biçiminde gerçekleşmiş olup günümüzde ise SYD vakıfları adı altında bir hayırseverlik uygulaması olarak en son şeklini almıştır. Yoksullukla mücadelede önemli bir görev üstlenen ve kurumsal yapının en son örneği olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıyla birlikte gelen en büyük değişim ise, hayırseverliğin sosyal politikanın bir aracı olarak hukuki düzenlemelerle oluşturulmuş ve ekonomik yapıya dahil edilmiş bir sosyal devlet uygulaması haline gelmesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hayırseverlik, Yoksulluk, Dayanışma, Vakıflar, Sosyal Devlet, Sosyal Yardım.

ABSTRACT

INSTITUTIONALIZATION PROCESS OF PHILANTHROPY FROM PAST TO THE PRESENT IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND SOLIDARITY

MUTLU, Şafak

M. Sc. Thesis, Department of Sociology

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ

September, 2019, 145 pages

Sense of philanthropy is a notion the same age as humanity. Sense of philanthropy and solidarity plays a major role in the development of humanity and establishment of civilisation. Sense of philanthropy has shown different actors and styles according to the socio- cultural and socio- economic conditions of the period in various periods of history.

Foundations, which are the indicators of institutionalization of philanthropy, have emerged according to the needs of people and have evolved overtime and become institutions with legal basis. The foundations of foundation institutions that have developed from the past to the present day have to the desire to be charitable and to help. With the socialization of people, occurring of sense of helping people in need of protection has evolved over time and institutionalized. Thus, the concept called foundation, emerged with institutions where contents are changed by being defined in importantly poverty situation.

In this thesis, we focused on poverty philanthropic practices against from pre-Islamic period to the present day and The change over time was emphasized. In the historical progress of philanthropy The Ahilik and Guild organization, which constitute one of the solidarity networks, has an important place. The philanthropy inherited to the present has gained an institutional character with foundations and has taken on surprisingly important tasks with poverty. In this context, focused on the historical course of foundations. which struggles against poverty from in the Republican period Social Assistance and Solidarity Foundation and their activities on were evaluated within the scope of the research. As a result of the evaluation, the changes that philanthropy, an important network of solidarity in Turkish society, passed from the past to the present are revealed. Philanthropy activities, which started with voluntary activities and shaped by religious solidarity over time, gained an institutional momentum with tax exemption. This change and transformation in the historical process, various networks of solidarity. This change and transformation in the historical process, various networks of solidarity and today it has taken its final form as a philanthropy practice under the name of Social Assistance and Solidarity Foundations. The biggest change that came with the Social Aid and Solidarity Foundations, which is the latest example of the institutional structure, which plays an important role in the fight against poverty, is that philanthropy has become a social state application that has.

Keywords: Philanthropy, Poverty, Solidarity, Foundations, Social State, Social Assistance

ÖNSÖZ

“Yoksulluk ve Dayanışma İlişkisi Bağlamında Geçmişten Günümüze Hayırseverliğin Kurumsallaşma Süreci” konulu tez çalışmamın şekillenmesinde ve sonuçlanmasında bana destek olan her şeyden önce danışmanlığımı üstlenen ve araştırmam boyunca yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HİÇDURMAZ’a en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Her zaman varlıklarıyla huzur bulduğum, maddi ve manevi olarak bana destek olan ve bu süreçte de beni yalnız bırakmayan babam Dr. Salih KABA'ya; annem Gönül KABA'ya, ve kardeşlerimin her birine teşekkürü bir borç bilirim. Birlikte geçirdiğimiz zaman boyunca, umutsuzluğumu umuda dönüştüren, her daim yanımda olan, beni cesaretlendiren, tüm kaygılarımda, üzüntülerimde yanı başımda olan, tez sürecinin her aşamasında benimle olan ve aynı sıkıntıyı ve stresi çeken yoldaşım Mithat MUTLU'ya ve yoğun tempolu çalışma sürecinde yaşından büyük bir olgunluk göstererek, kendisinden çaldığım zamanlarda büyük sabır gösteren ve beni motive eden kızım Melek’e tüm anlayışları, destekleri için sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. YOKSULLUK KAVRAMI VE TÜRLERİ	8
1.1.1. Yoksulluk Türleri	11
1.1.1.1. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk.....	11
1.1.1.2. Objektif Yoksulluk ve Subjektif Yoksulluk	13
1.1.1.3. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk	13
1.1.2. Yoksulluğun Nedenleri	14
1.2. DAYANIŞMA KAVRAMI.....	15
1.2.1. Emile Durkheim’da Dayanışma Kavramı.....	17
1.2.2. Max Weber’de Dayanışma Kavramı.....	20
1.2.3. Karl Marx’da Dayanışma Kavramı	22
1.2.4. Georg Simmel’de Dayanışma Kavramı	23
1.2.5. Theodor Adorno’da Dayanışma Kavramı.....	24
1.2.6. Zygmunt Bauman’da Dayanışma Kavramı	25
1.2.7. Jürgen Habermas’da Dayanışma Kavramı.....	27
1.3. HAYIRSEVERLİK KAVRAMI.....	29
1.3.1. Bireysel Hayırseverlik.....	35
1.3.2. Stratejik Hayırseverlik	36
1.3.3. Hayırseverliğin Kurumsallaşması	39

İKİNCİ BÖLÜM TÜRK TOPLUMUNDA BİR DAYANIŞMA AĞI OLARAK VAKIFLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. SOSYAL SORUMLULUK VE SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	43
2.2. VAKIF KAVRAMI.....	47
2.2.1. Vakfın Amacı.....	48
2.2.2. Vakıf Anlayışını Doğuran Etkenler	49
2.2.2.1. Dini Değerler	50

2.2.2.2. Psikolojik Değerler	51
2.2.2.3. Ekonomik Değerler	51
2.2.2.4. Toplumsal Değerler	52
2.2.2.5. Siyasi Değerler	52
2.2.2.6. Kültürel Değerler	53
2.2.3. Vakfın Kuruluş Şartları	54
2.2.3.1. Vakıfta Bulunması Gereken Şartlar	54
2.2.3.2. Vakfedilen Malda Bulunması Gereken Şartlar	55
2.2.4. Vakfiye	56
2.3. OSMANLI DÖNEMİ ÖNCESİ VAKIF ANLAYIŞI	57
2.4. AHİLİK TEŞKİLATI	63
2.4.1. Ahilik Teşkilatı ve Amaçları	65
2.4.2. Ahiliğin İşlevleri ve Yönetimi	67
2.4.3. Ahi Teşkilatı'ndan Loncaya Geçiş Süreci	67
2.5. LONCA TEŞKİLATI	68
2.6. OSMANLI DÖNEMİNDE VAKIF KÜLTÜRÜ	70
2.7. CUMHURİYET DÖNEMİ VAKIF KURUMU	76
2.8. TÜRK MEDENİ KANUNU'NA GÖRE KURULAN YENİ VAKIFLAR	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYIRSEVERLİĞİN SOSYAL POLİTİKAYA DÖNÜŞÜMÜ: CUMHURİYET DÖNEMİ SONRASI KURUMU OLARAK SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI

3.1. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI	87
3.2. SOSYAL DEVLET KAVRAMI	90
3.2.1. Türkiye'de Sosyal Devlet	93
3.3. SOSYAL YARDIM KAVRAMI	94
3.4. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI VE İŞLEYİŞİ	103
3.4.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Teşvik Fonu ve Usul, Esasları, Karar Organı ve Görevleri	103
3.4.2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Hukuki Ve İdari Yapısı	105
3.4.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Faaliyetleri	107
3.4.4. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Ekonomik Yapısı	110
3.4.4.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Gelirleri	110
3.4.4.2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Giderleri	111

3.4.4.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Vergilendirilmesi	111
3.4.5. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Denetimi ve Sona Ermesi ..	112

**3.5. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BİR SOSYAL POLİTİKA ARACI
OLARAK SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI.....112**

SONUÇ	125
--------------------	------------

KAYNAKÇA	132
-----------------------	------------

DİZİN	145
--------------------	------------

KISALTMALAR

İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
ETKB	Enerji Tabi Kaynaklar Bakanlığı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYDTFK	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYGM	Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TEZ METNİ

GİRİŞ

İnsanın, hem kendi hayatını sürdürebilmesi için diğer insanlarla etkileşim halinde olması onun sosyal bir varlık olduğunun göstergesidir. İnsan, diğer insanlarla etkileşim halinde olurken zaman zaman yardımlaşmak ihtiyacı da hisseder. Nitekim insanlar bazı ihtiyaçlarını tek başına karşılamakta zorlanır. Bu noktada başka aktörlerin desteğini almak mecburiyetinde kalır.

Yoksulluk, adaletsizlik ve eşitsizliğin genel anlamda insani ve sosyal krizlere yol açması güçlü ve etkili sivil toplum anlayışına yönelik ihtiyacı beraberinde getirmiş ve her geçen gün daha da arttırmıştır. Bu anlayışın temelinde yatan ise kişilerin ve kurumların topluma karşı yardımsever olmaları ve bu konuda görevlerini yerine getirme çabasıdır. Bu çaba, daha iyi bir dünya için gönüllü olarak bazı sosyal sorumluluklar üstlenmeyi ve liderlik yapmayı gerektirir. Aslında burada ifade edilen sosyal sorumluluğu, hayırseverlik anlayışı olarak nitelendirmek mümkündür.

Karşılıklı yardımlaşmak esasen, insanın yaratılışından gelen "hayırseverlik" olgusuna dayanır. Hayırseverlik, bireysel gönüllülüğe dayanan bir faaliyettir. O halde; bireylerin ve kurumların sosyal adaletini sağlamak, toplumdaki eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olmak maksadıyla yaptıkları gönüllülük faaliyetleri hayırseverlik olarak nitelendirilir.

Bu tez çalışmasının amacı, önemli toplumsal bir sorun olan yoksullukla mücadele kapsamında dayanışma ağlarının geçirdiği aşamaları hayırseverlik kavramı üzerinden incelemek, hayırseverlik faaliyetlerini tarihsel süreçte geçirdikleri değişim bağlamında kavramaktır. Bu bağlamda, hayırseverliğin Türk toplum yapısındaki özelliklerinin anlaşılabilmesi için tarihsel süreç içerisinde hangi yapılarda faaliyetler gösterdiğinin ele alınması önemli hale gelmektedir. Bu kapsam içerisindeki tez çalışması üç ana başlık altında toplanmıştır.

Birinci bölümde tez boyunca önemli olan kavramların çerçevesi verilmiştir. Bu çerçevede, dayanışma, yoksulluk, hayırseverlik, sivil toplum, sosyal sorumluluk kavramlarından bahsedilmiştir. Bu bölümde, çalışmamızın temeli olan hayırseverliğin daha iyi anlaşılabilmesi için bireysel hayırseverlik ve kurumların gerçekleştirdiği stratejik hayırseverlik ayrımı kullanılmıştır.

Hayırseverlik olgusu, yeni gelişen bir kavram değildir. Tarihsel ve kültürel temelleri olan, toplumsal değerlere bağlı, bireysel ve kurumsal uygulamalarla her daim kendini göstermiş bir olgudur. Bireysel ve gönüllü faaliyetler daha çok geleneksel hayırseverlik olarak nitelendirilir. Geleneksel hayırseverlik dini temellere sahip olsa da hayırseverliğin sadece dini temellere dayandırılması doğru değildir. Hayırseverlik faaliyetleri, bireysel gönüllülük esasına dayanan faaliyetler olarak sürdürülmesinin yanında, tarihsel süreç içerisinde ahilik, loncalar ve vakıfların aracı olması ile şekillenmiş ve kurumsallaşmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türk kültüründe hayırseverlik uygulamaları ve vakıfların geçirdiği tarihsel süreç bağlamında Ahilik ve Lonca olmak üzere iki önemli kurumsal yapı incelenmiştir. Ahilik ve Lonca teşkilatı, günümüz Türkiye'sinde topluma karşı çeşitli sorumluluklar yerine getirmiştir. Böylece günümüzdeki hayırseverlik uygulamalarına önemli miraslar bırakmışlardır. Eski bir kavram olan ve vakfı oluşturan bu iki yapının ortaya çıkışı, temelleri, faaliyetleri, amaçları ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Hayırseverliği daha iyi anlaşılır kılmak için bu olgunun tarihsel seyri içerisinde hangi yapılarla hayat bulup sürdürüldüğü ele alınmış ve hayırseverlik anlayışının dayandığı dini, sosyal, kültürel olgulara ve geçmişten günümüze kadar çeşitli uygulamalar üzerindeki etkisine değinilmiştir.

Hayırseverliğin kurumsallaşmış bir yapısı olan "vakıf" sözcüğünün aslında tüm manaları birbirine benzetmekle birlikte içerikleri ile aynı kimliğe sahiptir. Vakıf; kökeni itibari ile Arapça bir kelimedir. Kelime anlamına bakıldığında, alıkoyma, durdurma, tutuklama anlamlarına gelmektedir. En temel ve en geniş anlamıyla vakıf, kişisel mülkiyete ait malın bir amaç uğruna tahsis edilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Türk toplumunun yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerini gerçekleştirme amacı ile oluşturulmuş olan kurumların en önemlileri arasında gösterilen vakıflar, aynı zamanda Türk Hukukunda en köklü ve en temel müesseselerin başını çekmektedir. Eğitim, sağlık, ekonomik, kültürel, bayındırlık, dini ve sosyal faaliyetlerde vakıflar önemli rollere sahiptir. Vakıf kavramının yanında, vakıf kurumunun tarihçesi, amacı, vakıf kültürünü oluşturan etkenler ve vakıf kurumunun kuruluş şartlarına da değinilmiştir.

Vakıfların oluşumu iyilik yapmak, Allah'a yakınlık duygularıyla harekete geçtiği için İslamiyet Dönemi bu süreçte ayrı bir önem kazanır. Bu çalışmamızda İslamiyet öncesi toplumlarda, İslamiyet döneminde, Türk devletlerinde ve İslam coğrafyasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Cumhuriyet dönemindeki vakıf kültürüne değinilerek kronolojik olarak vakıfların tarihsel seyri anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise “Hayırseverliğin Sosyal Politikaya Dönüşümü: Cumhuriyet Dönemi Sonrası Kurumu Olarak Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı” başlığı altında sosyal politika, sosyal devlet ve sosyal yardım bağlamında en son dönem hayırseverlik kurumu olan Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı'nın (SYDV) faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Sosyal politika, toplumsal sorunlara karşı tedbirler bütünüdür. İlk örneklerini ilkel toplumlara kadar indirgemek mümkündür. Ekonomik sistemin toplumda oluşturduğu zararı telafi etmek, çözüm geliştirmek, eşitsizlikler ve gelir adaletsizliklerini düzenlemede sosyal politikaya önemli görevler düşmektedir. Dolayısıyla yoksullar ve ihtiyaç sahiplerinin korunması hususunda sosyal devlet ve refah politikaları uyumluluk göstermelidir. Sosyal politika ile kurumsallaşma yeniden düzenlenirken, yoksulluk ve yoksulluğa karşı duruşlarda değişim ve dönüşümler kendini göstermiştir.

Yoksullukla mücadelede çok eski tarihlerden beri uygulanan yardım faaliyetleri ve sosyal yardım kavramı çalışmamızın odak noktasını oluşturur. Buradan yola çıkarak yoksulluk üzerine faaliyet gösteren ve vakıf kültürünü yansıtan uygulamaları ile SYDV'nin kurumsal yapısı incelenmiş olup, bu alandaki işlevleri ele alınmıştır.

Araştırmamızın son bölümünde, SYDV'nin idari, hukuksal ve ekonomik boyutu kapsamında; amacı, kuruluş esasları, gelirleri, giderleri, yürüttüğü yardım programları ile SYDV'nin Teşvik Fonunun çalışması usul ve esaslarına değinilmiştir. Bu kapsamda, Türk Medeni Kanunu'na göre SYDV'lerin hangi hükümlere dayanarak faaliyetlerde bulunduğu, her SYDV için vazgeçilmez olan vakıf senedi ve vakfin hukuki dayanağı üzerinde durulmuş, kuruluşları incelenmiştir. Ülkemizde uygulanan sosyal yardım sistemleri içerisinde en önemli kurumların başında 1986'da 3294 sayılı Türk Medeni Kanunu kapsamında oluşturulan SYDV fonları ve fonların kaynaklarıyla

etkinliklerini yürüten SYD vakıfları gelmektedir. SYD vakıfları, 3294 sayılı kanunun amaçları kapsamında gerekli faaliyetler yürütmekte ve muhtaç kişilere ayni ve nakdi yardımlar yapmak kaydıyla tüm illerde ve ilçelerde faaliyet göstermek üzere kurulmuş olan kurumlardır.

Bu araştırmanın sonuç bölümünde ise, tarihsel süreç içerisinde hayırseverliğin kırıma noktalarına değinilerek, hayırseverlik anlayışının süreç içerisinde göstermiş olduğu değişim ve dönüşümün kurumsal seyri ile günümüzdeki kurumsallaşma faaliyeti örneği gösteren SYD vakıflarının rolünden bahsedilmiştir. SYD vakıflarının yoksullukla mücadelede günümüzde uygulamış olduğu çalışmalar incelenerek analiz edilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmadaki ana sorun, tarihsel bir bakış açısından hareketle hayırseverliğin geçirdiği dönüşümlere odaklanmak, yoksulluk ve dayanışma ilişkisi bağlamında Türk toplum yapısındaki değişim ve dönüşümlerini ortaya koymaktır. Bu çalışmada asıl değinilen sorun, yoksullukla mücadelede geçmişten günümüze bireysel hayırseverlikten kurumsal hayırseverliğe geçişle beraber Türk toplumunda farklı hayırseverlik uygulamalarının geçirdiği değişimleri ortaya koymaktır. Bu çerçevede, yoksulluk sorununun çözümüne ilişkin bireysel ve kurumsal dayanışma ağlarının İslamiyet öncesinden başlayarak günümüze kadar, derinlemesine analiz edilmesi hedeflenmiştir. SYDV'ler ile birlikte farklı bir görünüm kazanan hayırseverlik, sosyal politikanın bir aracı olarak, son şeklini almıştır. SYDV'ler, hayırseverliğin kurumsal örgütlenmesinde ayrı bir aşamayı işaret ettiği için bu tez çalışmasında ayrıca üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Muhtaç durumda kimselerin varlığı çok eski tarihlerden bu zamana kadar süregelmiştir. Bu durum insanların kendi kendilerine yetinmeyip başkalarının desteklerine ihtiyaç duymalarını gerekli kılmıştır. Söz konusu durum günümüzde de geçerliliğini devam ettirmiştir. Bu nedenle yoksullukla mücadele ülkeler için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda hemen hemen her ülke kendilerince bir takım sosyal politika ve sosyal yardım uygulamaları geliştirmişlerdir. Ülkemizde yoksulluğun önüne geçmede hem kurumsal yapılardaki sağlamlaşma hem de finansal kaynaklardaki güçlenmeler dolayısıyla etkinliği günden güne artan bir yapıya

bürünmektedir. Bu çerçevede günümüz sosyal yardım alanında geliştirilmiş politikalardan biri SYD Vakıflarıdır. Ülkemizde her il ve ilçede kurulan SYDV özellikle yoksul ve muhtaç kesimlere yapılan yardımlar bakımından yoksullukla mücadelede hatırı sayılır bir konuma sahiptir.

Bu tez çalışmasının amacı, toplumumuzda önemli bir sorun olan yoksullukla mücadele yöntemlerinden biri olan hayırseverlik anlayışını ve faaliyetlerini tarihsel bir bakış açısıyla kavramaktır. Bu bağlamda, hayırseverliğin Türk toplum yapısındaki özelliklerinin anlaşılabilmesi için tarihsel süreç içerisinde hangi dayanışma ağları ile faaliyetler gösterdiğinin ele alınması önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi ve sonrası SYD vakıflarının kurumsal yapısı, faaliyetleri ve yoksullukla mücadeledeki etkinliği incelenmiştir. Yine bu araştırmada; yoksulluğa neden olan problemleri anlamak, bunlara çözüm stratejileri geliştirmeyi sağlamak, sosyal yardım uygulamalarının yoksulluğun önüne geçmedeki yöntemlerini incelemek ve son dönem hayırseverlik kurumu olan SYD Vakıflarının bu uygulamadaki konumunu irdeleyerek “hayırseverlik” kavramının tarihsel değişim ve dönüşümlerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu çalışmaya çerçeve oluşturması bakımından, araştırmanın kapsamı İslamiyet öncesi hayırseverlik uygulamaları, İslamiyet ile birlikte gelişen hayırseverlik kurumları olarak vakıflar, Cumhuriyet dönemi vakıfları, yeni vakıflar ve son olarak Cumhuriyet dönemi sonrası vakfı olarak SYDV’ler ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel araştırmalarda, toplumsal kavramları inceleme, anlama ve anlamlandırma amaçlarıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Araştırmacı kullanacağı yöntemi belirlerken araştırmanın amacı doğrultusunda bir tercihte bulunur. Öncelikle araştırma kapsamında ele alınan konu yöntemin belirlenmesinde etkili olur. Bu çalışmada literatür derlemesi yönteminden yararlanılmıştır. Türk toplumunda hayırseverlik uygulamaları ile ilgili kitap, tez ve makalelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Literatür taraması ve derlemesi yapılarak tarihsel bir analizle ortaya çıkan değişimler ve dönüşümler ele alınmaya çalışılmıştır. Yapılan detaylı tarama sonucu elde edilen kaynaklarla tarihsel ve sosyolojik bir değerlendirmeye tezde sunulmuştur.

Araştırmanın Önemi

Çalışma konusu belirlenirken yapılan literatür taramasında, yoksulluk SYDV ilişkisi, hayırseverlik, Osmanlı Dönemi Vakıfları, günümüz SYD vakıfları ve sosyal politikalar üzerine çalışmaların sıklıkla yapıldığı saptanmıştır. Bu çalışmanın özgünlüğü, hayırseverliğin temelini oluşturan, dayanışma ve iyilik olgularından yola çıkarak hayırseverliğin kurumsallaşma sürecinin ve geçirdiği değişimlerin üzerinde durulmasıdır. Bu kapsamda, hayırseverlik, yoksullukla mücadele bağlamında ele alınarak dayanışma şekillerinin günümüze kadar olan süreçte göstermiş olduğu değişim ve dönüşümler ortaya konulmuştur. Son dönem kurumsallaşma, yardımlaşma ve hayırseverlik örneği olarak kabul edilebilecek SYD vakıflarının kurumsal yapısı ve bu konudaki faaliyetlerine değinilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda, SYD vakıflarının yoksullukla mücadelede geliştirilecek çeşitli strateji ve politikalara katkı sağlaması açısından ayrıca bir önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. YOKSULLUK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Yoksulluk, çok kapsamlı özelliğe sahip olduğu için üzerinde görüş birliğine varılan objektif bir tanımlaması mevcut değildir. Yoksulluğun tanımının yapılmasını zorlaştıran temel etken, yaşılan çevreye, koşullara, bulunulan duruma ve yaşıamak adına yeterli görülen miktara göre yoksulluğun var olup olmadığına yönelik karşılaşılan ikilemdir. Yoksulluk kavramını tanımlamak, temelde yoksulluğun belirleyicilerinin ve nedenlerinin neler olduğunun ortaya konulması bakımından önemlidir. Yoksulluk denildiğinde akıllara ilk gelen tanımlamalar a kalmak, ev sahibi olamamak, düzgün giysiler giyinememektir (Gündoğan, 2008: 42). Bu şekilde bakıldığı zaman yoksulluk, insanın temel gereksinimlerini karşılayamaması halini yansıtmaktadır. Fakat yoksulluk kavramını tanımlayabilmek kolay değildir. Yoksulluğu, çok yönlülüğü ve karmaşıklığından dolayı tanımlamak zor olmaktadır. Yoksulluk nedir? sorusuna pek çok cevap verilebilir. Yoksulluk; “a kalmaktır”, “okuyamamaktır”, “evinin olmamasıdır”, “tedavi olamamaktır”, “alışacak bir işinin olmamasıdır”, “gelecek endişesiyle yaşıamaktır”, “umutsuz olmaktır”, “ zg rl ğ n n olamamasıdır” (Gündoğan, 2008: 42-43).

Yoksulluk, 1976’da Uluslararası alışma  rg t ’nün küresel konferansında ayrıntılarıyla tanımlanmış ve yoksulluğun ne olduğu basic needs (temel gereksinme) kavramı üzerinden açıklanmıştır. Buna göre;

1. Bir ailede özel tüketim için gerekli minimumlar,
2. Yaşılan toplum içerisinde, topluluk tarafından sağlanan ve toplu tüketim amaç için duyulan gerekli işler,
3. Kişileri ilgilendiren kararlara katılma,
4. Minimum düzeydeki asıl ihtiyaçların, insani hak kapsamı içinde karşılanması,
5. Temel gereksinimlerin istihdamda araç ve amaç olarak yaklaşmasıdır. (Tekeli, 2000: 143).

Yoksulluk kavramına ilişkin en dikkat çekici tanımlar arasında olan, 2000-2001 Dünya Kalkınma Raporları’nda yer alan Amartya Sen’nin yaklaşımıdır. Buna göre, insanların sahip oldukları maddi ve manevi şeyler, fırsatlar ve bireylerin yaşıam niteliklerinden aldıkları doyum, yoksulluğu tanımlamada önemli unsurların bir kısmını içermektedir (Yılmaz, 2015: 5). Böylelikle yoksulluk sadece iktisadi açıdan değil

kültürel ve öznel açıdan da önem kazanmaktadır. Yoksulluk, ekonomik boyutun haricinde sosyolojik bazı açıklamalara da muhtaçtır. Zira yoksulluğu sadece yokluk olarak değerlendirmenin yanında sosyal, kültürel ve psikolojik yanları da önem arz etmektedir.

Yoksulluk konusunda kültürel bir bakış açısı sunan Oscar Lewis'e göre, yoksulluk kültürüne sahip olan bireyler taşraya ait ve yerel odaklı olarak yaşamaktadırlar (Çetin, 2017: 17). Bu insanlar sadece kendi konumlarından, kendi yerel pozisyonlarından ve kendi komşuluklarından haberdar olup, sınıf bilincine sahip değildirler. Aynı zamanda yoksulluğu nesilden nesile devredebilen bir yaklaşıma sahiptirler. Yoksulluk kültüründe önemli bir kavram olan sınıf-altı kavramı bir nevi dışlanmayı da beraberinde getirmektedir (Çetin, 2017: 18).

Yoksulluğu oluşturan nedenlerden biri olarak etnik ve ırksal ayrımcılık tartışmaları da sınıf-altı kavramıyla bağlantılara sahiptir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yoğunlaşan bu kavram farklı tanımlamalara konu olmuştur. Başlangıç olarak teknolojik işsizliğin artması sonucu işsiz kalanlar için üretilen bu kavram zamanla davranışsal bir tanımlama halini almış ve anlamı değişmeye başlamıştır. Sınıf-altı ile ilgili kayda değer çalışmaları olan Wilson, kent merkezinde istihdam olanağından yoksun ya da marjinal işlerde çalışan düşük ücretli, yeterli eğitimden yoksun avantajsız konumda bulunan ve sınıf-altını oluşturan insanların çoğunluğunun, özellikle ABD'nin kurulduğu günden beri dezavantajlı konumda bırakılan siyahi insanlardan oluştuğunu kabul etmektedir (Çetin, 2017:18).

Simmel ise yoksulluğa toplumsal ilişkiler düzeyinden bakmaya çalışarak ilişkisel yaklaşımlara öncülük etmiştir (Çetin, 2017: 18). Simmel'e göre, toplumsal bütünlükle yoksul bireyler arasındaki ilişkiye iki farklı açıdan bakılabilir. Simmel ilk olarak, yoksul bireyleri dışlayarak toplumun geri kalanını 'uygun bir bütünlük' olarak nitelemektedir. İkinci olarak ise Simmel, yoksul bireylerle toplumun geri kalanı arasındaki ilişkinin bir arada 'daha yüksek bir bütünlük düzeyi' oluşturduğunu kabul eder. Bu bakış açısına göre yoksul birey de bütünlüğün içerisinde yer alır. Simmel yoksulu, yardım alan ya da ihtiyacı olmadığı halde almak zorunda olan kişi" olarak tanımlamaktadır. Simmel'e göre, her toplumsal sınıfın tipik ihtiyaçları olabilir ve söz

konusu ihtiyaçların tatmin edilememesi yoksulluk olarak değerlendirilebilir (etin, 2017: 19).

19. yüzyıl klasik iktisatçılarından Marx, yoksulluğu kapitalist sistemde vazgeçilmez bir parçası olarak görürken bunu sınıf eğitsizlikleri bağlamında çözümlmeye çalışmıştır. Marx'a göre, en alt tabakadaki işçi sınıfının açlık sancısı ile zenginlerin aşırı tüketimi ancak ekonomik yasalarla ortaya konulabilir. Ona göre, işçi sınıfı için yoksulluk ayrılmaz bir gerçektir ve bunu sınıfsal eğitsizlik ile bağlantılı sınıfsal bir durum olarak açıklamıştır. Marksist yaklaşım, yoksulları ayrı bir sınıfta tutmanın aksine, sınıfın bir parçası olarak değerlendirirken bunu toplumsal eğitsizlik olarak görmektedir. alışan yoksulluğu kavramına değinen Marx bunu, sınıf içerisindeki gelir eğitsizliklerine bağlayarak ücretteki farklılıkların, kapitalist sistemdeki çeşitli ekonomik faaliyetler için gerekli duyulan çeşitli eğitim ve beceriye sahip olan iş gücü çeşitlerinin üretimi için gerekli olduğunu savunmaktadır (Erdoğdu ve Kutlu, 2014: 65-66). İşçiler arasındaki bu gelir ve fırsat eğitsizliklerini, üretim sürecindeki emeğin dağılımındaki farklılık olarak görmektedir.

Yine Marx'ın çalışan yoksulluğu yaklaşımına dair öğe olarak gördüğü, kapitalist sermayenin birikim sürecinde ortaya çıkan yedek işgücü ve bunun yarattığı etkidir. Yedek iş gücünü, kapitalist ekonominin bir ihtiyaı olarak açıklamıştır. Kapitalist sistemin işleyişiyle doğru orantılı olarak, ihtiyaç duyulduğunda istihdam için alınan ya da istenildiğinde istihdamın dışında tutulan bu grup yedek iş gücü olarak tanımlayarak bunun ayrıca bir yoksulluk ordusu olduğunu açıklamıştır. Öyle ki bu yoksulluk türü, istihdama katıldıklarında, çalışan yoksullar gurubuna dâhil olarak ücret ve çalışma şartları bakımından emek hiyerarşı basamağının en altını oluşturur (Erdoğdu ve Kutlu, 2014: 66). Bu grubu oluşturanlar arasında, tarım işçileri, belirli aralıklarla piyasaya katılan vasıf ve eğitim düzeyleri düşük işçilerin yanında, göçmenler, çocuklar vs. yer alır.

20. yüzyılın sonlarına doğru çalışan yoksulluğunda azalmalar olmuş, gerek asgari ücret, sosyal politika, sosyal koruma ve bir takım sendikal mücadeleler gerekse ekonomik büyümeler, istihdam noktasında kısmi iyileştirmeler, ücretlerdeki artış, çalışan ile yoksulluk arasındaki bağda kopuş meydana getirmiştir. Toplumda var olan kurumlar ve devlet otoritesi artmış, tüketicilerin gelirden pay almasını ve emeğin

gücünü arttıracak sosyal refah uygulamalarını faaliyete geçiren bir yapılanma sürecine gidilmiştir. Devlet, sağlıktan eğitime gelir dağıtımını, emeklilik, işsizlik ödemeleri ve konut gibi sosyal programlar vasıtası ile gerçekleştirmiştir. Bu yapıdaki değişim ve dönüşümler toplumsal uzlaşmayı oluştururken, bir yandan çalışan kesim için gelirden pay alabilmeyi ve kitlesel tüketiciler olabilmesine imkân sağlamış, diğer yandan var olan veya potansiyel sınıf çatışmalarını engelleyen bir ortam oluşturmuştur (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 66-67). Tüm bu tanımlamalar gösteriyor ki yoksulluk, bireylerin yaşamlarının devamlılığı için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak özetlenmektedir.

1.1.1. Yoksulluk Türleri

Tüm yoksulluk tanımları ve değerlendirmelerinin çeşitliliği, yoksullukların birbirine benzemeyen bir yapı oluşturduğunu göstermektedir. Yoksulluk kavramı kendi içinde, mutlak yoksulluktan görelî yoksulluğa, objektif yoksulluktan sübjektif yoksulluğa, gelir yoksulluğundan insani yoksulluğa kadar farklı birçok türe ayrılır.

1.1.1.1. Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk

Yoksulluk türleriyle alakalı temel iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür. İlki, yoksulluğu gelir/tüketim kapsamında değerlendiren ‘Mutlak Yoksulluk’, ikincisi de değer yargılarının ön planda olduğu ‘Görelî Yoksulluk’ tür (İnsel, 2001: 61).

Uluslararası kuruluşlar tarafından mutlak ve görelî yoksulluk hesaplamalarında kullanılan ölçütler farklılık göstermektedir. Bunun nedeni; temel ihtiyaçların ve yaşam standardının ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusundaki farklı bakış açılarıdır. Mutlak ve görelî yoksulluk arasındaki temel fark, yoksulluk çizgisinin belirlenmesi aşamasında ortaya çıkmaktadır. Mutlak yoksullukta bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerek duydukları minimum ihtiyaçlar üzerinden bu çizgi belirlenirken görelî yoksullukta, toplumun ortalama gelir düzeyi temel alınarak yoksulluk oranı belirlenir (İnsel, 2001: 62).

Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK’e göre mutlak yoksulluk; “hane halkının yaşamını sürdürebilecek düzeyi yakalayamaması durumu olarak kabul edilmektedir. Mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için

gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirmektedir. Mutlak yoksul oranı, asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa bölünmesiyle tespit edilmektedir” (DPT, 2001: 104). Bu yoksulluk, aynı zamanda gelir yoksulluğu olarak da ifade edilmektedir.

Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları gelir ve harcamayı ifade eden mutlak yoksulluk, ülkelerarası karşılaştırmalarda da ayrıca kullanılmaktadır. Dolayısıyla bulundukları ülkenin şartları ve gelir dağılımındaki farklılıkları göz önünde bulundurmadan her ülke için geçerli bir evrensel yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılmıştır (İnsel, 2001: 62).

Görelî yoksulluk ise, asli ihtiyaçların yanında, sağlık, eğitim, içme suyunun hijyenik olması gibi hizmetlere ulaşmayı kapsar. Görelî yoksulluk ile insanların olanakları ve yoksunlukları da yoksulluk kapsamı içine girmektedir (Açıkgoz ve Yusufoglu, 2012: 84). Görelî yoksulluk ile ifade edilen yoksulluk sadece kaynaklara ulaşamama veya yaşamı devam ettirmek için gerekli olan ihtiyaçlar meselesi değildir. Birey veya ev halkının içinde yaşadığı toplum tarafından kabul görülen asgari bir yaşam seviyesine sahip olup olmadığıyla alakalıdır.

Görelî yoksulluk, doğrudan kaynaklara erişememe ve yaşamı idame ettirememeye sorunundan öte bir kavramı ifade eder. Temel ihtiyaçlarının kısmen karşılamakla beraber, refah yönden gelişmiş toplumlarda vazgeçilmesi zor olan ve yaşam kalitesini artıran veya hayatı daha kolay hale getiren bazı ev eşyalarını yeterince temin edemeyen bireyler ve aileler de fakirler kategorisine girmektedirler. Görelî fakirler, gelirden tamamen mahrum olan yoksullar olmaktan ziyade, gelir yoksulluğu olan dar gelirli insanlardır. Sürekli bir gelire sahip olmak ve asgari yaşam standardını yakalamış olmakla beraber bu kesimin gelir düzeyi, çoğu kez ortalama refah seviyesinin altında seyrettiği gibi sosyokültürel katılım, eğitim ve mesken kalitesinden de mahrumdurlar (Seyyar, 2006: 316).

Özetle, temel ihtiyaçları karşılayamama durumu, mutlak yoksulluk olarak tanımlanırken, toplum içinde diğer bireylere nazaran daha düşük gelir düzeyinde bulunmak da görelî yoksulluk olarak tanımlanmaktadır.

1.1.1.2. Objektif Yoksulluk ve Subjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk, yoksulluğa nelerin sebep olduğu ve bireyleri ya da hane halkını yoksulluktan kurtarabilmek için nelerin gerektirdiği konusunda önceden belirlenmiş değerlendirmeleri içerir. Subjektif yoksulluk ise yoksulluk tanımlamasında bireylerin ya da hane halkının tercihleri olarak tanımlanır (Yılmaz, 2015: 8).

Öznel yoksulluk kriterini belirlemenin bir yolu, büyük kapsamlı anketler yaparak toplumdaki kişilerin bu kapsamda görüşlerini almaktır. Uygulanan anketlerde insanlara, yoksul olmamak ve iyi bir gelire sahip olmak için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Anket neticelerinden refah düzeyleriyle gelirleri arasında ilişki kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilir ve ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir (Yılmaz, 2015: 8).

Objektif yoksulluk, kişilerin belli ölçütlere göre yaşamına devam edebilmeleri için gerekli olan yaşam şartlarından yoksun olması şeklinde tanımlanmakla birlikte, subjektif yoksulluk ise kişilerin veya toplumun bu yaşam standartlarından yoksun olması neticesinde duydukları üzüntü olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda subjektif yoksulluk kişiden kişiye değişebilen özelliktedir (Yılmaz, 2015: 9).

1.1.1.3. Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk

Bu yoksulluk çeşidi birey ya da aile fertlerinin yaşamlarını devam ettirmek veya asgari yaşam düzeyini karşılamak amacıyla ihtiyaç gerektiren temel gereksinimlerin karşılanabilmesi açısından yeteri miktarda gelirin sağlanamaması halidir. Özellikle asgari bir yaşam standardını sağlayabilmek için yeterli gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2015:8). Bu sınırın altındaki gelir düzeyine sahip olan bireyler ve haneler yoksul olarak tanımlanır.

İnsani yoksulluk ise, yoksulluğu etkileyen gelir ve tüketim seviyeleri haricinde, yoksulluğu etkileyen daha fazla faktörlerin olduğunu belirten bir yoksulluk tanımını içerir (Yılmaz, 2015: 9). İnsani yoksulluk gelir yoksulluğuyla bağlantılı olup birbirlerinden ayrıldığı nokta insani boyut ile ilişkilendirilmesidir. Nasıl ki gelir yoksulluğu mutlak gelir üzerinden ölçümlerini yapıyorsa, insani yoksulluk kavramı da temel insan yeteneklerini devam ettirebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya erişimin

yokluğu veya kısıtlanması bakımından yoksulluğun insani boyutuyla ilişkilendirilmektedir (Yılmaz, 2015: 9).

Özetle, insanların temel gereksinimlerini karşılayacak düzeyde gelire sahip olamama hali gelir yoksulluğu, insani bir hayat sürebilmek için gerekli olan eğitim, iletişim, içme suyu gibi imkânlardan yoksun olma durumu insani yoksulluk olarak tanımlanmaktadır.

1.1.2. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk nedenlerini anlayabilmek için, mal ve varlıktan yoksunluğun etkilerini de anlamak gerekmektedir. Bunun için de kişilerin sahip olduğu malları ve değerleri, bunların getiri ve getirilerinin düzenliliğini incelemek gerekebilir. Mal ve varlıklar; beşeri mal ve varlıklar; iş için temel kapasite ve beceri, iyi sağlık durumudur. Doğal varlık ve mallar; arazi malı ve varlıklar; birikim ve krediye ulaşım. Fiziksel varlık; alt yapıya ulaşım. Sosyal varlıklar ve mal ise; ilişkiler ağı, ihtiyaç esnasında başvurulacak karşılıklı yükümlülükler ve kaynaklar üzerinde politik etkilerdir (World Bank, 2000: 34).

Yoksulların yaşam standardının yükseltilmesinde iş sahibi olmaları öncelikli bir konuma sahiptir. Bunda ise ülkenin refah seviyesinin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Ülkeler geliştikçe iş ve ücret olanakları da buna paralel bir şekilde artış gösterir. Genellikle ekonomik büyümeyle beraber yoksullukta da ciddi derecede azalma olur. Ekonomik büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisi düzgün, istikrarlı yönetimle de alakalıdır. Bu kapsamda güçlü kurumlar hem ekonomik büyüme hem de yoksul kitlenin daha da büyümeden olumlu şekilde faydalanması için gerekli bir şarttır (World Bank, 2000: 35).

Yoksulluğun kurumsal temellerinden biri söz ve güç sahibi olmamaktır. Yoksul bireyler kendilerini maddi açıdan söz sahibi olmaktan mahrum hissetmektedirler. Bu tarz acizlik durumlarında toplumda, utanç, aşağılık kompleksi ve insanlık dışı davranışlar meydana gelmektedir. Zorbalık, hukuk dışılık ve kamu çalışanlarıyla ilişkilerde beklenmeyen kötü davranışlarla karşı karşıya gelme durumu, yoksulların daha çok karşılaşabildikleri vaziyetlerdir. Yoksul bireyler ekonomik gelişimlerden daha

az yararlanabilmektedirler. Karar alma süreçlerinde ve bürokratik süreçlerde fazla dikkate alınmamaktadırlar (World Bank, 2000: 36).

Yani yoksulluk, üretememekten ve ayrıca üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin birey, bölge ve sektörler arasında adil bir biçimde dağıtılamamasından meydana gelmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, kapitalizmin getirdikleri, ekonomik küreselleşme gibi gerekçeler yoksulluğun artış nedenleri olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda yoksulluğun bir değil pek çok nedeninin bulunduğunu söylemek mümkündür. Aslında yoksulluk ele alınışı bakımından bir neden değil bir sonuç şeklinde değerlendirilmektedir.

1.2. DAYANIŞMA KAVRAMI

Dayanışma kavramının farklı anlam ve içeriklerine rastlamak mümkündür. Genel anlamda dayanışma bir topluluğu, bir toplumu oluşturan bireylerin duyguları, düşünceleri ve çıkarları aracılığıyla birbirlerine bağlanmaları ve her konuda bireylerin kendi aralarında birbirine destek çıkmaları olarak tanımlanmaktadır.

Dayanışma, kökeni itibari ile Roma Borçlar Hukuk'una dayanmaktadır. Başta aile ya da toplum içindeki her birey için sorumluluk olarak tanımlanmıştır. Dayanışma olgusu, 18. yüzyıl sonlarından itibaren birey ve toplum arasındaki karşılıklı sorumluluk ilkesi olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Fransızca'da "solidarité olarak tanımlanan bu kavram zamanla sosyal bilimlerde toplumsal hayatı örgütlemeye etkili olmuştur. Kavram 19. yüzyılda toplumsal değişim ve dinamiklerde modern toplumun bütünleşmesi ilişkilerinde ele alınmaya başlanır (Bayertz, 1999'dan aktaran; Ergun, 2016: 17-18).

Dayanışma, vicdan ve hoşgöründen yeni bir kavramdır. Fransız devrimi sürecinde sıklıkla kullanılmış olan bu kavram işçi hareketleri ve bunlardan doğan mücadelelerde de yer almıştır. Batı Avrupa devletlerinde refah devlet modelinde ise dayanışma toplumu şeklinde ele alınmıştır (Leirvik, 2004: 152). Burada bahsedilen dayanışma olgusu, sosyolojik çerçevede ele alındığında farklı amaç ve kaynaklarla tanımlanmış olsa da toplumsal ilişkiler bağlamında tarihsel süreçte çeşitli görünümlere sahip olmuştur.

Dayanışma olgusu, belirli bir grup içerisinde yer alan bireylerin kendi içinde veya grupların birbiriyle olan ilişkilerinde yardımlaşma, ortak gaye ve toplu eyleme bağlı olarak gelişen ‘bağlılık duygusu’ şeklinde ifade edilir (Aksan, 2014: 6). Dayanışma kavramı, sosyal bilimlerde farklı şekillerde ele alınmıştır. Sosyolojik anlamda dayanışma kavramı, toplumun biçimine ya da türüne göre ayrıştırılan ve bununla birlikte içerikte değişen bir kavram olarak ele alınırken, bireyin kendini grup ile birlikte görme duygusu ile psikolojik, temelinde karşılıklılığa dayanması ile sosyal bir etkinlik, her bireyin uygarlığın kendisine sağladığı imkânlardan dolayı dünyaya borçlu olarak geldiği fikrine işaret etmesi ile felsefi bir özellik barındırır (Aksan, 2014: 6). Sosyolojik olarak ele alındığında bu kavram, toplumsal bir çerçeve üzerinde tartışılmış, sosyal ilişki ve sosyal dayanışma olguları ile yer etmiştir.

Bu kavram “topluluk çalışmalarında; sosyal etkileşim, topluluk duygusu, sosyal bağ, aidiyet, sosyal uyum, sosyal sermaye gibi olguları oluşturan başlıkları ile ayrıca sosyal değişme kuramcılarının ve antropologların, sosyal planlamacıların, siyaset teorisyenlerinin, ekonomistlerin kendi alanları ile ilgisi bağlamında” kullanılmıştır (Aksan, 2014: 7). Bu bağlamda, dayanışma kavramı sosyolojik olarak tarihsel süreç ile birlikte dayanışmanın bireyselleşmeye dönüşümünü, modernleşme ve tüm bu seyrin toplumsal görünümünü kapsayan bir kavram şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Özetle dayanışma kavramı, sosyolojik bir perspektifte bakıldığında toplumsal bir ilişki biçimini ifade etmektedir. Dayanışma kavramı, önemli tarihi süreçler ve toplumsal olaylar nedeniyle günümüze kadar dönemsel olarak farklı görünümlere konu olmuş, toplumun biçimine ya da türüne göre sınıflandırılan ve bununla birlikte içeriğinde bir takım değişkenlikler gösteren bir olgu şeklinde kullanılmıştır.

Tarihsel kronolojide ilk olarak Batı’da Roma hukuku kapsamında karşımıza çıkan bu kavram, cemaat, lonca tarzı küçük toplumlarda karşılıklı bir sorumluluğa karşılık gelmekteydi. Dayanışma, Hristiyanlığın bir inanç olarak doğmasıyla beraber, Tanrı’ya inanma ve din kardeşliğine sahip çıkma amaçlı bir dünya görüşüne dayanmış, bu sayede de toplumsal ilişkileri güçlendiren bir hal almıştır. Orta Çağ dönemlerinde daha dar manalarda kullanılmaya başlanan bu kavram, kardeşlik ve akrabalık düşüncesi ile şehir devletini, feodal yapıyı ve monarşiyi barındırmaktadır (Ekici, 2017: 2).

Ancak, akılcılık fikrinin hızla yükselmesi ile Aydınlanma Çağı'nda değişime uğrayan dayanışma kavramı, modern manadaki anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Dayanışma, Fransız Devrimi anlayışına göre, millet ve devletin esas özelliği olan eşitlik ve özgürlük kavramı gibi kardeşlik kavramı kapsamında kullanılmaya başlamıştır. Böylelikle akıl temelinde yükselişe geçen hukuk, ahlak, bireysel hak ve özgürlük kavramlarıyla dine bağlı kardeşlik kavramı sekülerize edilerek toplumsal ilişkilerin temeli haline dönüştürülmüştür. Endüstrileşmeyle birlikte bilim ve teknolojiadaki gelişim, iş gücü ve ulaşım alanlarındaki gelişme, sermaye yatırımlarındaki artış, kitlesel üretime geçiş, kentleşme ve yaşam standartlarının değişimi şeklindeki gelişmeler, Avrupa'da yeni ve modern bir yaşam tarzının şekillenmesine sebep olmuştur (Ekici, 2017: 3).

Emile Durkheim, Georg Simmel, Karl Marx, Max Weber, Ferdinand Tönnies (Ekici, 2017: 3) gibi modern sosyolojinin kurucuları dayanışma kavramı ile ilgilenmiş kendi kuramlarına dahil etmişlerdir.

1.2.1. Emile Durkheim'da Dayanışma Kavramı

Durkheim'e göre toplumların kuruluşunda esas etken olup insanları bir arada tutabilen bir bağ olan toplumsal dayanışma, kişilerin topluluk ya da topluluk olma yolundaki kararlılığıyla da ilişkilidir. Ona göre, "bir toplumu oluşturan bireylerin kendi aralarında dayanışma bağı oluşabilmesi için yine aralarında bir takım ortak değerler de olmalıdır. Bu ortak değeri oluşmasını sağlayacak şey de ortak bilinçtir" (Durkheim, 2006: 137). Ortak bilinç ise, bir toplumu meydana getiren bireylerin büyük çoğunluğunda var olan inançların ve duyguların tamamının kendine ait oluşturduğu sistemdir. (Durkheim, 2006: 109). Ortak bilinç; toplumun her tarafına dağılmış olup yaygın bir durumdadır. Kuşaktan kuşağa değişkenlik göstermez, tam tersine kuşakları birbirine bağlar. Bireylerde ortaya çıkmasına karşın, bireysel bilinçlerden oldukça farklı özellikler taşımaktadır (Durkheim, 2006: 109-110).

Durkheim, dayanışmayı toplumsal iş bölümünden ayırmamakla birlikte organik ve mekanik nitelikleriyle açıklar. Ona göre, mekanik nitelikteki bir toplumun içerisinde yer alan bireylerde farklılaşma azalırken ortak değeri savunan, benzer davranış özelliği gösteren kişiler de ortaya çıkar. Modern öncesi olarak nitelendirilen geleneksel toplumlarda egemen olan duygu biz duygusudur. Biz duygusunun hakim olmasını

sağlayan şeyler arasında kan bağı, dini inanç, dil, bunun yanında tarih, kültür ya da çıkar birliği olabilmektedir (Durkheim, 2006: 137).

Toplumda işbölümü arttıkça, mekanik dayanışma gittikçe zayıflamaktadır. Zayıflayan bu dayanışma kavramının yerini ise yeni bir dayanışma kavramı almaktadır. Ancak yeni gelen dayanışma, toplumsal iş bölümünden kaynaklı gelişmiş bir dayanışma olmalıdır. Çünkü gelişmiş toplumlarda, iş bölümünden kaynaklı biçimde ortaya çıkacak bağ dışında bir toplumsal bağın bulunması imkânsızdır. Durkheim'a göre mekanik dayanışmanın, en etkili olduğu alanlarda dahi, insanlar, iş bölümünün birbirine bağladığı kadar güçlü bir şekilde birbirine bağlanamamaktadır. Bu nedenle toplumsal dayanışma organik nitelikte yol alma eğilimindedir. İş bölümünün gelişmeye başlamasıyla, ortak bilincin taşımakta olduğu işlevi zamanla iş bölümü yerine getirmeye başlamıştır ve bu da toplum tiplerinin birliğinin kurulmasına katkı sağlamıştır (Durkheim, 2006: 210-211).

Organik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda, sorumluluk ve çıkar öne çıkmaktadır. Bu tarz toplumlar modern toplumlar olarak nitelendirilir. İşbölümü, modern toplumlarda birleştirici, bütünleştirici, birlik sağlayıcı bir unsur özelliği gösterir. Modern büyük siyasal toplumlarda dengeyi sağlayacak olan şey ancak işlerin uzmanlaşma özelliği göstermesi ve bu sayede korunmasıdır. Bu tip toplumlarda iş bölümü, toplumsal dayanışmanın yegâne olmasa bile en önemli kaynağını teşkil eder (Durkheim, 2006: 89). Birbirlerinden farklı işlevleri olan ve bu işlevleri yerine getirecek olan bireylerin dünyaya bakış açıları, hayata karşı bakışları farklılaşmıştır. İşbölümü, bu tip toplumlarda, hizmetlerde değişim ve dönüşüme yol açmış; birbirlerine karşı sorumluluklar ve bağımlılıklar meydana getirmiştir (Durkheim, 2006: 131). İşbölümü, toplumdaki üyelerini birbirlerine kendiliğinden bağlamamaktadır. Toplumdaki bu istikrar çıkar birliğine dayandığından güvenilir değildir. Çünkü aralarındaki çıkar birliği son bulunca, dayanışma bağı sona erer. Organik dayanışmanın hüküm sürdüğü toplumlarda da işbirliğini düzenli kılmak ve sürekliliğini sağlamak için yasal birtakım düzenlemelerin, meslek ahlakının ve ortak kültürün olması gerekecektir (Durkheim, 2006: 203-204).

Ona göre devlet; değişen koşullarda ve çevrelerde geleneklerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizlik gösterdiği için kolektif bilincin bir organı halini almıştır. Çünkü

şartlar değişiklik gösterse de devletin, bu değişen koşullar içerisinde dayanışmayı koruması onun bir fonksiyonudur. Durkheim'a göre eğitim, kamusal yardım, adalet, sağlık ve savunma gibi alanların tümünde devlet algısını görmek mümkündür ve fazlasıyla önemli işlevlere sahiptir. Devlet bu alanlarda geliştirdiği politikalarla bireyler arasında sorumluluk ve hakları da düzenlemeye sokar (Ergun, 2016: 75).

Sosyal adaletsizlikler ve sınıf çatışmalarına karşı Durkheim, meslek birliklerinin yerine getirdiği aracılık rolüyle zamanla daha da gelişeceğini ve ortaya çıkabilecek olası çatışmaların önüne geçmeyle toplumsal düzeni ve dayanışmayı sağlayacağını öngörmüştür. Ona göre meslek örgütleri dernek ya da sendika değildir ve bu örgütlerin toplumun genel çıkarlarını düşünmek gibi bir görevi bulunmaktadır. Durkheim, bireylere yönelik otorite sağlamak ve ekonomik hayatı ahlaki değerler katarak düzenlemek adına meslek birliklerinin yeniden kurularak toplumsal sorunların çözülebileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, birlik ve örgütlerin temel sorumluluğu, grupları ortak çıkarlar ekseninde toplamak, kolektif davranış ve kuralları geliştirmek ve ahlaki yurttaşlık görev ve sorumluluklarını bireylere benimseterek onları devlete ve düzene bağlı hale getirmektir. Durkheim sosyal biçimdeki bu geçişi, geleneksel toplumdan modern topluma doğru tek bir "büyük dönüşüm" olarak görmemiştir. Sanayi toplumundaki gelişmeler, bireylere tehdit riski oluşturan ve bunlar arasındaki ilişkileri gevşeten sürekli bir hal alan farklılaşma sürecini içermiştir. Durkheim ileri derece iş bölümünü, sosyal ilişkiler temelinde bağımlılığa dair karmaşık bir hal olarak açıklamış, ayrıca daha olumlu sosyal politikalarla düzenlenmesi gerektiğini, toplumsal ilişkilerde bir tehlike olarak anomiyi, bireyciliği ve düzensizliği ortaya koymuştur. Sosyal, politik ve ekonomik değişimlerde beklenmedik bir sonuçla ortaya çıkan krizleri ise anomi kavramı ile açıklamıştır. Mekanik dayanışmanın çözülmesi anomiyi ortaya çıkarırken, bu durum, organik dayanışmada işbölümü sayesinde engellenebilecektir. Artan iş bölümü ile bireyler topluma daha çok bağlanacak ve toplumsal dayanışma sağlanacaktır (Ergun, 2016: 76-77).

Geleneksel toplumlarda hakim olan din temelli yapıların giderek azalması, yerini ekonomik ilişkilerin ve aktörlerin hakimiyet sürdüğü çağdaş toplumların yaşamakta olduğu anomi kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç, modern toplumlarda yaşanan sıkıntıların ekonomik önlemler yerine ahlaki temelli tedbirlerle önlenmeye çalışılmasını beraberinde getirmiştir. Burada devlet ahlaki bir görev

üstlenmiştir. Geleneksel toplumlarda dinsel temelli otorite toplumdaki tüm kesimin kendi çıkarı için fayda sağlamıştır. Bu bağlamda dinsel otorite, yoksul kesimin kaderine razı olmasını ve zengin kesime de muhtaç durumundaki yoksul kişilere yardım etmesi görevini yüklemiştir. Bu işleyişte toplum sağlam bir ahlaki birliğe sahip olmuştur. Modern dönemde karşılaşılan en temel sorun ise, geleneksel toplumda yaşanan çözülmeye bağlı olarak ortaya çıkan bireysel özgürlüklerin toplumun varlığının temelini oluşturan ahlaki kodlarla uyumlu hale getirme gerekliliğidir (Ergun,2016: 78-79).

Sonuç olarak, devlete ahlaki açıdan işlevsel bir sorumluluk yüklenmiş olup, toplumların giderek daha karmaşık hal alması sebebi ile bu süreçte ahlaki idealler ortaya çıkmıştır. Bu süreç, iş bölümünün artması ile kendini göstermiştir. Durhkeim'e göre, devlet tüm toplumsal organları kendi amaçları etrafında bir araya getirerek birleştirmekte ve toplumsal yapıyı oluşturan kültürel dayanışma mekanizmalarını örgütlemektedir. Toplumsal yapının, ona göre, varlığını sürdürebilmesi için dayanışmaya ihtiyacı vardır. Fakat bu dayanışma kavramı geleneksel ve modern toplumlarda kendini farklı yapılarada gösterir. Geleneksel toplumlarda hâkim olan ortak bilinç, dayanışma kendini din, kan bağı, ortak kültür etrafında birleştirirken, modern toplumlarda bu, iş bölümünün dayanışmayı bir arada tuttuğu bir bağ olarak görülmektedir. Geleneksel toplumlarda hâkim olan mekanik dayanışma ile toplumun oluşmasını sağlayan bireylerin hayat şekillerinin, dünya görüşlerinin, inançlarının ve tutumlarının birbirine benzemesi ve ortak bilince sahip olması durumu, modern toplumlarda organik dayanışma olarak farklı bir şekilde kendini gösterir. Bireyler, ortak değerler ve inançlar açısından birbirlerinden farklılık göstermesine rağmen, modern toplumda birbirlerine daha bağlı hale gelir.

1.2.2. Max Weber’de Dayanışma Kavramı

Max Weber, toplumu toplumsal hareketlerden oluşan bir yapı şeklinde görür ve sosyolojinin temel çalışma alanını “toplumsal eylem” şeklinde yorumlar. Toplumsal yaşam içerisinde yer alan bireyler kültürel bir varlık olması ile birlikte diğer bireylere karşı belirli anlamlara sahip olurlar. Burada Weber öncelikle, toplumsal eyleme başlamadan önce bireyin eylemine nasıl bir anlam yüklediğinin yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır (Weber, 2012: 10-11). Diğer bir ifadeyle Weber, toplumsal eylemi açıklamadan önce bireyin bu eyleme atfettiği anlam üzerinde durmuştur.

Weber toplumsal ilişki kavramını, bireyin davranışını ve davranışların anlamsal kapsamı açısından birbirlerine uyarlanıp ona göre yönlendirilmeleri şeklinde ifade etmektedir. Eğer bu toplumsal bağ geleneksel anlamda ise, bir aidiyet hissi ile kendini yaşatmakta ve bu aidiyete göre de toplumsal davranışlarını şekillendirmektedir. Weber bu ilişki türüne topluluk türü ilişki adını verir. Bu ilişki türü, kardeşlik dayanışması, sadakate dayalı bir ilişki, bir aşk ilişkisi durumlarını barındırabilir. Buna dair en basit örnek olarak da aileyi örnek göstermektedir (Weber, 2007: 80). Diğer bir ifadeyle topluluk türü bağın en yalın örneği ailedir.

Şayet bir topluluk cemaat ise, bu topluluğun cemaat olması için, topluluk içerisindeki insanların müşterek kader hissiyle davranışlarını şekillendirip, ayrıca birbirlerinin davranışlarından etkilenerek bir takım düzenleme yoluna girmeleri ve böylece aralarında toplumsal bir bağın oluşması ve bu bağın sahiplik duygusuyla şartlanması gerekmektedir. Weber' e göre bir toplumsal bağda, toplumsal davranış, akılcı nedenlerle belirli çıkarlara dayanıyorsa ve benzer nedenlerle oluşturulmuş çıkar birliği hâkim ise bu toplumsal ilişki toplum türü ilişki olarak tanımlanır (Weber, 2007: 79-80). Topluluk türü ilişkiler, geleneksel bir biçimde değerler ile bireyleri bağlı kılan aynı zamanda karşılıklı çekici kılan birlikteliği kapsarken, toplum türü bağlarsa, piyasanın egemenliğinde olan bir toplum açısından uygun kazanç veya kâr gibi araçsal hesaplamalar üzerine inşa edilir.

Weber'in yaklaşımında hakim olan sınıfsal konum bireylerin piyasada yer aldığı konumdur. Weber'e göre sınıfların temel ayrım noktası ekonomik kaynaklar üzerinde sahiplik hakkının bulunma halidir. Yani mülk sahibi olma ve mülk sahibi olmama sınıfsal açıdan konumların ana kategorisi haline gelmiştir. Sınıfı oluşturan temel faktör de ekonomik çıkarlardır.

Weber'in statü kavramı ise, bireye başkaları tarafından yüklenen toplumsal saygınlığı ve itibarı ifade etmektedir. Bireylerin veya grupların toplumsal yapıda edindikleri statüler, toplumsal açıdan eşitsizlikler ya da ayrımcılıklar ortaya çıkarabilmektedir. Giyim, barınma, konuşma şekli, tüketim modelleri, bireyin toplum içerisindeki konumunun önemli göstergeleridir. Bireylerin ya da ailelerinin statüleri, onların toplumsal fırsatlara erişimlerini ve şanslarını büyük oranda etkilemektedir (Giddens, 2008: 347-348). Tüm bu sınıf kaynaklı toplumsal tabakalaşma olgusu, üretim

ve mülkiyeti, statüye dayalı toplumsal tabakalaşma ise yaşam tarzlarını belirleyen tüketim kalıplarını esas almaktadır.

Bu statü grupları, toplumda hakim olan ahlaki ve kültürel değerlerin kaynağı konumunda iken, bu gruba ait diğer bireylerin de dünya görüşleri ve davranışlarını şekillendiren, ayrıca hayat tarzlarını anlamlı hale getiren bir konumda yer almıştır. Bu statü grupları, içerisinde bireysel değer ve fikirleri barındırırken aynı zamanda toplumu oluşturan geniş kesimin eylemliklerini de etkilemektedir (Weber, 1947: 91)

Sonuç olarak birey, toplumsal tabakalaşma sisteminde kendine ait bir konum belirler fakat bu statüsü ile toplumsal etkileşim içerisine girer. Yani belirli bir sosyal çevrenin içerisine girerek, bireysel olarak mücadelesini gösterir. Bu mücadelede, dayanışma olduğu kadar, dışlayıcılık da yer almaktadır.

1.2.3. Karl Marx'da Dayanışma Kavramı

Karl Marx dayanışma olgusunu sınıf bilinci olarak ele almıştır. Sınıf kavramını kullanırken ortak çıkarlardan, ortak bilinçten ve eylemden yararlanılması gerektiğini ifade etmiştir. Bir sınıfa ait olmak aynı zamanda üretim araçlarına da sahip olmak ya da olmamakla alakalıdır. Buna göre Marx, üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfı ve proletarya olmak üzere iki sınıf ayırımı yapar. Bu sınıfsal farklılıklarda hem davranışlar hem de sınıflar arasındaki toplumsal ilişkiler esas alınır. Üretim araçları sınıfsal hâkimiyeti oluşturur. Bu iki sınıf arasındaki çatışma ise ekonomik durumlarda ve yönetim ilişkilerinde kendini gösterir (Richter, 2012: 72' den aktaran; Ergun, 2016: 86).

Ona göre sınıf çatışması kapitalist sistemin getirisidir. Sanayi kapitalizmi birçok şeyi kopardığı gibi gelenekleri, sorumlukları da koparmış olup, işçi sınıfının bu durumun farkına varması ve organize bir biçimde harekete geçme zorunluluğu doğmuştur. Böylece işçiler kapitalizme karşı dayanışmacı bir sınıf oluşturarak haklarını almak için mücadelede bulunmuşlardır. İşçi sınıfının siyasi ve ekonomik amaçlar için bir araya gelmeleri ortak eylemi, ortak eylem de sınıf dayanışmasını ortaya çıkarmıştır. Oluşan bu sınıf bilinci ortak bilinç ile gelişmiştir. Bu sınıf bilinci, bireylerin sınıfsal bir konumda çıkarları doğrultusunda eylemlerini gerçekleştirmesidir. Ona göre, toplumun sosyal ve ekonomik şartlarını, toplumdaki bireylerin düşünceleri, görüşleri, hayat biçimleri belirlemektedir. Böylece insanlar toplum içinde üretim konumlarına göre bir

dünya görüşü savunur ve bunu geliştirirler. Nitekim eşitlik, özgürlük, başarı, hak gibi kavramlar üretim araçlarına sahip kesimin yani yönetici sınıfın kavramları olup, ezilen sınıf için bu kavramlar farklılık gösterir (Richter, 2012: 69' den aktaran; Ergun, 2016: 87)

Marx ve Engels, sınıf bilinci ile kapitalist üretim tarzını ortaya koyarken, sınıfların kendi içerisindeki ortak ve uyumlu bilinç yapılarını da ortaya koymuşlardır. Ekonomik yaşam, üretim tarzını belirlerken aynı zamanda sosyal, siyasal ve entelektüel yaşama da yön vermektedir. Belli bir amaç ile üretim yapan ve bu sürece katılan bireyler aynı zamanda belirli bir siyasal ve sosyal ilişki ağlarının içinde yer almaktadırlar. Üretim içindeki çelişki ve eşitsizlikler, emekçilerin bu süreçteki edinmiş oldukları tecrübelerle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bireyin bilinçli olarak tasarladığı eylemin dışında gelişim gösteren üretim ilişkilerinin temeli yine bireyin bilinçli olarak yaptığı etkinlikler kapsamında oluşmaktadır (Marx ve Engels, 2002). Marx, sınıflar arasındaki ilişkinin sömürgeye dayanan bir ilişkiye dayandığını açıklar (Giddens, 2005: 284). Sınıf çıkarları bireyin çıkarlarından farklılık gösterir. Benzer durumlarda ise ortak hareket etme duygusunun hâkim olduğu bireyler kendi içinde sınıfa dönüşürler. Yani çatışma, ilişkilerin farkına varıldığı, yeni bir sınıfın oluşumuna yol açmaktadır.

1.2.4. Georg Simmel’de Dayanışma Kavramı

Georg Simmel, toplumsal etkileşim kavramı üzerinde durarak asıl incelenecek nesnenin birey ve toplum değil, toplumsal etkileşim kavramı olduğunu vurgulamıştır. Birey ona göre, toplumsal yapının en küçük parçasıdır. En fazla faktörün kesiştiği ögedir. Bu bağlamda, sosyolojinin temel konusu karşılıklı etkidir. Simmel'in modern dönem sosyoloji teorileri toplumsal etkileşim konusunda, sembolik etkileşimcilik yaklaşımını getirmiştir. Simmel'in, yaklaşımındaki savı, her şeyin karşılıklı bir şekilde etkileşim içinde olduğudur. Dünya genelinde tüm güç merkezleri sürekli bir devir içinde kendini gösterir. Buna göre sosyoloji, şeyleşmiş bir toplum kavramı değil, esas itibari ile toplumsal etkileşim, toplumsallaşma biçimi ve toplumun fenomenolojik yapısıdır. Simmel, toplumu, insanlar arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan bir süreç olarak görür. Bu sayede de sosyolojinin çalışma noktası birey ya da toplum değil, toplumsallaşma biçimidir (Ergun, 2016: 88).

Ona göre, bireylerin hem birbirleri hem de toplumla bağlanma sürecini yani dayanışmayı meydana getiren toplumsallaşmadır. Ona göre, toplumsallaşma, grupların ve bireylerin grup birliğinin devamlılığı için sağlanan ilişkilerin oluşum sürecidir. (Ergun, 2016: 89). Toplumun varoluşunun ön koşulu ise bilinci gösterir ve bu bilinç bireylerin birbirine bağlanmalarını oluşturur. Simmel, toplumsallaşmayı biçim ve içerik olarak iki kısımda ele almıştır. Toplumsal yaşamın şekli, toplumsal etkileşim biçimleridir. Devlet ya da aile gibi birbirlerinden çok farklı kurumlarda gözlenen sabit yapıları ifade eder. Toplumsal yaşamın içeriğini oluşturan ise, toplumsal etkileşim halindeki bireylerin çıkar ve isteklerinin farklı yönleridir (Ergun, 2016: 90).

Ona göre, toplumsallaşma biçimleri, birey sayısına göre değişiklik gösterir. Ona göre küçük grupların arasındaki etkileşim daha çok yoğunluk gösterir. Grubun üye sayısındaki artış, yani grubun genişlemesi ile bireyler kişiliklerinin tamamı ile değil de ancak bir kısmı ile gruba ait olmaya, gruptan talep edilen şey daha az olup ve sonraki grup diğer bireylerden bağımsız olarak var oluyormuş gibi nesnel bir yapı yaratmaya başlar. Bireyleri, zihin yapıları ve toplumsal ilişki bağlamında inceleyen Simmel'e göre, modernleşme sürecinde yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm, modernleşme ile bireylerin özerklik kazanması sonucu toplumsal yapılarda gerçek ilişki ağlarını kuramamakta ve toplumsal yapıda bürokratik örgütlerin egemenliği arttıkça bu durum daha da yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Çünkü insanlar bürokratik örgütlerle yalnızca biçimsel ve araçsal ilişki kurabilir hale gelmiştir. Sürekli karmaşık hale gelen metropollerde, etkileşim yoğunluğu ve çeşitliliği sürekli artmaktadır. Metropollerde etkileşim ötesinde kurumsal etkileşim toplumsal yapının bir parçası olmuştur. Etkileşim alanı çoğalmıştır. Sayısal olarak ilişkiler yoğunlaşmasına karşın bireyler arası ilişkilerde kurulan bağ ise günden güne zayıflama göstermiştir (Ergun, 2016: 89-93).

1.2.5. Theodor Adorno'da Dayanışma Kavramı

Theodor Adorno dayanışma anlayışını, bir topluluk içerisinde yer alan bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinin belirli bir aidiyet duygusu içinde ve bu duygunun pratiğe dönüşmesi olarak tanımlanan anlayışın aksine aydınlanma ve endüstrileşme ile kendini gösteren dayanışmayı modern toplumlarda totaliterlik olarak yorumlamıştır. Ona göre, endüstrileşme toplumsal ilişkileri etkilemiş, bireyi belirli kalıplara göre şekillendiren bir varlığa dönüştürmüştür. Adorno, bu bireyselliğin sahte

olduğunu düşünmektedir. Endüstrileşme, beraberinde bürokratikleşmeyi ve mekanikleşme sistemini getirmiş, bireylerden ise bu sisteme boyun eğmelerini, kendilerine sunulduğu şekilde algılamalarını istemiştir. Adorno, modern toplumlardaki dayanışma biçimini özdeşleşme ve uyum kavramları ile açıklayarak, bunun toplumsal bir dayanışma olmadığını adeta endüstrinin kendi çıkarlarını korumak maksadı ile dayatması şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu toplumda, birey ne özgün ne de özerk olabilir. Giderek zayıflayan bireylerde, ihtiyaçlarını karşılamak adına ancak endüstrinin dayattığı sisteme muhtaç kılınmıştır. Özdeşlik burada insanlar üzerinde baskı kurmak için kullanılmıştır (Ekinci, 2017: 9-10).

Adorno, bireyin kendi benliğini koruyarak ve diğer bireylerle kendini özdeş ilişkisine sokmadan daha farklı bir sosyal bağlamın oluşabileceğini savunmaktadır. Sosyal bağlam olarak da örgütlenmeyi savunmuştur. Ona göre, insanların kendilerini tekrardan üretebilmek için örgütlenme ihtiyacı duyduğu doğrudur, ancak örgütlerin benimsedikleri düşünceler akıl dışı düşünceler ise o zaman bu örgüt tehlikeli olmaktadır. Bu bakımdan Adorno örgütler için, ne iyi ne de kötü ayırımını yapmış, ikisinin de geçerliliği mümkün olabileceğinden bahsederek bunu belirleyecek olan örgütün niteliği ve hizmet ettiği eyleme bağlılığı şeklinde savunmuştur (Ekinci, 2017: 11).

Modern toplumların dayatması ile oluşan toplumsal bütünlüğün yanlış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kültürün endüstriyi ele geçirmemiş olduğunu ve insan bilincinin bu endüstrileşmeye karşı durabileceğini savunmuştur. İnsanı baskısı altına alan bu sisteme insanın aklını kullanarak karşı durabileceğini savunmuştur. Adorno, bütün özdeşleştirmelerle çelişen ve dışarı taşan öznelliği özdeşmezlik olarak tanımlamıştır.

1.2.6. Zygmunt Bauman'da Dayanışma Kavramı

Bauman'a göre dayanışma tüketim ve bireyselleşen toplumun üzerinden açıklanır (Bauman, 2003: 13). Geleneksel dönemde dayanışma aracı olarak toplumun en küçük bütünü olan başta aile, akraba ya da cemaat gibi topluluklarla sağlamaya çalışılıyordu. Tüm bu dayanışma türleri insanları birbirlerine bağlayan bir takım sınırlar çizen ve tehlikelere karşı koruyup kollayan bir yapıya sahiplerdir. Modernitenin gelişi ile daha önce sınırları belirli olan bu toplulukların arasındaki sınırları belirsizleştirip, varlığını kent yaşamı ile ortaya koymuştur (Bauman, 1996: 50- 51).

Geleneksel dönemde toplumdaki bireyler birbirleri ile etkileşim içinde olup, birbirlerinin kontrolleri altındadırlar (Bauman, 2000: 145). Bauman'a göre modernitenin varlığı, geleneksel toplumda var olan dayanışma türlerini baltalamış, yeniden oluşmalarını olanaksız kılmıştır (Bauman, 2003: 139). Tüm bunların yanında Bauman modern zihniyete eleştiri yaparak, aslında hepsinin bulundukları kültürde değerli olduklarını ve hiçbir kültürün de diğerlerinden üstün olamayacağını savunur ve altını çizer. Ona göre, kültür bir yaşam biçimidir ve postmodernizm de kültürlerin birleştiği, bütün yaşam türlerinin barındığı bir dünyadır (Bauman, 2003: 131).

Bauman'a göre, modernlik toplumda hâkim olan kuralları yok etmiştir. Modernlik ile bireyin kendini anlama ve özgürlük kavramı çabası anlam kazanmıştır. Cemiyetin anlamını yitirdiğini, onun koruyucu ve kodlayıcı, güvenilir oluşunun yerini bir soruna bırakarak bireyle özgürlük arasında ikileme düşmüştür. Yitik cennet olarak tanımlanan cemiyet, kişiyi güvenli ve rahat hissettirmenin yanında bir cemiyet içerisinde olmanın iyi bir durum olduğunu vurgulamaktadır (Bauman, 2001: 3). Cemiyet güvenlik sözü verirken, modernlik ise özgürlük ve güvenliği zıt taraflara çekmiştir. Dolayısı ile bireyin oluşmasında özgürlük ve güvenlik kavramları arasında değişimler kendini göstermiştir (Bauman, 2001: 22).

Özgürlük adı altında kendini tekrardan tanımlama yoluna giren bireyin, modernlik ile kazandığı bu özgürlük ona bir yandan da terk edilmişlik ve yalnızlık hisleri kazandırmıştır. Günümüz toplumunda hâkim olan değer algısı, hiçbir isteğin asla son bulmama, ihtiyacın karşılandığı yönündeki anlayışın kabul edilmemesidir. Modernite, her ne kadar özerklik ve özgürlüğü hedeflemiş ve eşit birey oluşumunu amaçlamış olsa da, nitekim bunun yerine parçalanmış küresel bir dünya halini almıştır (Bauman, 2010: 68-69). Küreselleşme, mekânları ayırırken bir yandan da insanları ayırma, dışlayıcı ve iletişimin kopukluğunu da beraberinde getirmiştir (Bauman, 2010: 9). Bauman, farklılaşma sürecindeki kültürel değişim ve dönüşümlerin bir arada yaşama, ortak hareket duygusu ile bu süreçte kültürlerin özünü koruyarak farklılıkları yaşayabilme imkânı ile var olabilmeyi ifade eder (Bauman, 2010: 9-10).

Modernite, bireye daha az güvenilir ve daha çok özgürlükçü bir dünya algısı getirmiştir. Fakat bu dünya algısı piyasa algısının hâkim sürdüğü, bireyin kendi başının çaresine bakmasını gerektiren bir algı haline dönüşmüştür (Bauman, 2000: 10). Bu

toplum postmodernite toplumu olmuştur. Bu toplumda tüketim bir pazar halini almıştır. Pazar, toplumsal bütünleşmeyi sağlarken aynı zamanda bireyselliğe yönelim sağlamıştır. Aslında modernite, eleştirel bir akla sahip özgürlükçü bireyler yetiştirmeyi amaçlarken, pazara mahkûm edilen tüketim kültürüne sahip bireyler meydana getirmiştir. Çünkü tüketim beraberinde yeni bir kimlik ve yeni bir yaşam biçimi de inşa etmiştir. Bauman, günümüz piyasa toplumlarını tüketici ve tüketici olmayan toplumlar şeklinde ayırıma tabi tutmuştur (Ergun, 2016: 115).

Sonuç itibariyle, modernite bireyde, artık kendi başına var olma çabasına bürünmüş, bir takım kamusal sorunlar baş göstermiş, kamusal problemin çözümüne karşı güvensizlikler doğmuş ve bireylerin sorumluluk duygusunda bir takım kaygılar baş göstermiştir. Özgürlük ve yeni bir kimlik taşımanın yerini ait oldukları alanı koruma endişesi almıştır (Bauman, 2010: 228).

1.2.7. Jürgen Habermas’da Dayanışma Kavramı

Habermas, ideal düzeyde bir toplum düzeninin iletişime bağlı bir dayanışma ile mümkün olabileceğini iddia etmiştir. İletişimsel eylem kuramına göre dil aracılığıyla gerçekleşen yaşam dünyası, kişinin dünyayı anlamlandığı, ben-merkezli bir hal almaktan çıktığı, diğer bireyler ile ortaklaşa sosyal bir alanda uzlaştıkları veya tartıştıkları anlaşma süreçlerinin temelini oluşturmaktadır (Habermas, 2001: 159).

Habermas'a göre modernite, beraberinde öznelciliği getirmekle kalmayıp her şeyi araçsallaştırmıştır. Modernitenin bu hatasını çözmek ve özneler arası bu iletişimi yeniden inşa etmek gerekmektedir. Dolayısıyla Habermas, toplumsal dayanışmanın, günlük yaşamın ve kamusal alanın rasyonelleştirilmesinin gerektiğini ve bunun da iletişimsel faaliyet ile mümkün olabileceğini ortaya koymuştur. Ona göre, modernitenin getirdiği rasyonelleşme ve onun neden olduğu kültürel dönüşmeler, çoğunlukla yaşam dünyası adını verdiği özneler arasında kendini göstermiştir. Yaşam dünyası dediği alan, toplumsal rasyonelleşmenin dil vasıtası ile gerçekleştiği alandır. Yaşam dünyası, modernite ile birlikte, ekonomi ve iktidarda birbirinden ayrıştırılarak kurumsallaşma yoluna gidilmiş ve yaşam dünyası maddiyat ve iktidar aracılığıyla sömürgeleşmiştir. Fiziki ve beşeri ortamların araçsallaştırılmasının neticesinde kapitalist düzenin yani iktidar ve paranın, yaşamın dünyasını kolonize ettiğini savunan Habermas’a göre bu sömürgeleştirmelerin temel sebebi, yaşam dünyasının yeteri kadar

rasyonelleşememesidir. Bundan dolayı toplumsal dayanışmada temel olan iletişimsel faaliyetin yerine para ve iktidar mekanizmalarının geçmesi sonucunda dayanışma kavramı yok olmuş ve yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi ile modernleşmeye atfedilen meşruiyet eksikliğine ya da yabancılaşma gibi çoğu toplumsal patolojiye sebep olmuştur (Ekinci, 2017: 12-14).

Bu durum, kültürel bağlamda üzerinde uzlaşılacak rasyonel bilgilerin üretilmemesine, toplumsal dayanışmanın oluşamamasına ve sorumluluk sahibi kişilerin yetiştirilememesine neden olmuştur. Meşruiyet yoksunluğu, elimine olma, kültürel ilgisizlik, geleneklerden uzaklaşma, toplumsal kimliğin tehlike arz etmesi tarzında patolojilerin oluşmasına meydan hazırlayan bu tip sıkıntıları da Habermas, ekonomik ve yönetsel rasyonellik şekillerinin, iletişimsel içyapıları gereği bu kriterlerde rasyonelleştirilemeyen yaşam alanlarına müdahalesi neticesinde meydana gelen deformasyonlar şeklinde ifade etmiştir (Habermas, 2001: 575-576).

Modernleşme kültür, toplum ve kişilik üzerinden yaşam dünyasını ele geçirmiş bununla birlikte kültürel üretim zamanları kesintiye uğramış, anlam dünyalarında belirsizlikler oluşmuş, toplumsal dayanışma azalmış ve iktidarda meşruluk ve yönetim sıkıntıları baş göstermiştir. Fakat bu durumu düzeltmek adına Habermas, yaşam dünyasının diğer alt birimlerle kaynaştırılmasını, para-iktidar ve toplumsal dayanışma arasındaki dengenin tekrardan inşa edilmesini önermiştir (Habermas, 2001: 159).

Bu nedenle toplumsal dayanışmanın yeniden inşa edilmesi için toplumu meydana getiren özneler birbirlerine aynı düzeyde saygı göstermeli ve karşılıklı uzlaşma içinde olmalıdır. Böylelikle toplumlardaki özneler konuşma ve faaliyet seviyesine sahip olabilirler, kimliklerini özgür bir şekilde yaşayabilirler, toplumsal alana ait normatif beklentilere erişebilirler, kişinin özne şeklini almasına aracılık eden toplumsallaşma süreçleri tekrardan üretilebilir ve en nihayetinde dayanışma kavramı güvence altına alınabilir. Toplumsal dayanışmayı kamusal fayda bağlamında bir diğerinin iyiliği adına endişe duyma tarzında değerlendirmeye alan, dayanışma kavramını barış ve eşitlik gibi olgularla beraber değerlendiren ve bunu “kardeşane yoldaşlık” şeklinde tasvir eden Habermas, dayanışmanın inşa edilmesi için özneler arası karşılıklılık ilkesine gönderme yapar (Ekinci, 2017: 16).

Ekinci (2017)'ye göre; dayanışmayı sosyal demokrat bir tarzda kullanan ve “öteki adalet” şeklinde tanımlayan Habermas, bu şekilde kavramı sadece ahlak alanına bağlı kalmayıp yurttaşlığın gereği olarak hukuki bir eşitliğe eklemlendirmiştir. Bu kapsamda yaşam dünyasında süregelen ve toplumu bağlayıcı bir biçimde dayanışma kavramı, iktidar ve paranın hegemonyasına rağmen güçlendirilmelidir. Zira siyasal sistem aracılığıyla oluşturulan ancak devamlılık özelliği bulundurmeyen otonom kamusal alanlar, ait oldukları iktidarı, rasyonalize edilmiş olan bu yaşam dünyasından almaktadır. Nitekim dayanışma kavramı yalnızca iletişimsel faaliyetin kaynağı olamayacağı için yaşam dünyasıyla para-güç arasındaki eşitlik oluşturulmalı ve bu eşitliğin oluşturulabilmesi içinde kamusal alanlar çokça özerkleştirilmeli, karar alıp verme mercileri hukuki açıdan desteklenmelidir (Ekinci, 2017: 17-18).

Sonuç itibarıyla dayanışma kavramı, ilk başta sosyoloji bilimi ile ilgili olmak üzere ve diğer disiplin alanlarına yayılan çok geniş bir kavramdır. Dayanışma kavramının geniş ve derin anlam barındırması bizi tarihsel bir kavram analizi yapmaya mecbur kılmaktadır. Yukarıda ele aldığımız Emile Durkheim'in, kolektif bilinçle dönüşen dayanışma, toplumsal dayanışma ve düzen anlayışı, Max Weber'in, toplumsal bir eylem olarak dayanışma kavramı, Karl Marx'da dayanışma olgusunu sınıf bilinci olarak ele alması, George Simmel'in, toplumlaşma olarak dayanışma ve modern hayatın yansımaları olarak dayanışma fikri, Theodor Adorno'nun negatif dayanışma anlayışı, Zygmunt Bauman'da dayanışmayı tüketim ve bireyselleşen toplumun üzerinden açıklama yaklaşımları ve son olarak Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylemsel olarak dayanışma anlayışı aslında dayanışma kavramının sosyolojide tek başına ele alınmamış olup birçok alanla kesişerek ilişkilendirildiğini göstermektedir.

1.3. HAYIRSEVERLİK KAVRAMI

Kâr amacı taşımayan sektör veya ‘üçüncü sektör’ olarak adlandırılan, Hayırseverlik köken itibarı ile yunanca ‘philien’ (sevgi) ve ‘anthropos’ (insan) kavramlarının birleşiminden oluşmakla birlikte ve kelime olarak da philanthropy=insan sevgisi anlamına gelmektedir (Balıkcıoğlu ve Karacaoğlu, 2007: 123). Günümüzde Filantropi olarak da geçen hayırseverlik, bireyin ve kurumların içinde bulunduğu toplumun refah düzeyini arttırmak amacıyla bağış yapmak olarak da tanımlanır. Bu

tanım, hayırseverliği, STK'lar ve stratejik bir plan çerçevesinde sunmaktadır (Bikmen ve Meydanoğlu, 2006: 8).

Hayırseverlik temelinde “iyilik” kavramına dayandığından iyiliğin nasıl ele alındığı vurgulanması gereken bir husustur. İyilik, herhangi bir karşılık beklemeden, herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın içten gelen duygularla gerçekleştirilen eylemler bütünüdür. Toplumsal sınıf farklılıklarını eşitleyici sosyolojik bir gerçeklik olarak iyilik, mutluluk ile yakından ilişkilendirilir. İnsan, tercihleri sonucu iyi ve kötü kavramlarıyla tanışmaktadır. Bu seçimleri ise aldığı eğitim ve deneyimler sonucu edinmektedir (Çimen, 2016: 21). TDK'ya göre kötü ise zararlı, tehlikeli, korku ve endişe veren, hoş gitmeyen, kaba, kırıcı, olumsuz, istenilmeyen, beğenilmeyen anlamlarını taşır.

Filozoflar genellikle iyi ve kötü arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmışlar, bu süreç Antik çağ etiğinden başlayarak, Aydınlanma çağı ve akabinde Alman felsefesinin etik anlayışında son bulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde birçok düşünür iyilik ve kötülük kavramları üzerinde durmuş, bunu izah etmeye ve anlamaya çalışmıştır. (Şahin, 2004: 72). İyi ve kötü kavramları toplumsal hayatın iki önemli ahlaki değerleridir. Kavramlar zaman ve mekâna göre telaffuzda çeşitli şekiller almış olsa da anlam bakımından varlığını devam ettirmiştir.

Pascal, iyiliğin göreceli olduğunu, toplumsal şartlara ve zamana göre değişiklik gösterdiğini düşünmekte olup ahlaki bakış açısında iyiliğin, eylemlerin sonucunda edinilen deneyimlerle geliştiğini belirtmektedir. İnsan deneyimleri sonucu iyinin bilgisine erişmekte ve bu bilgi vicdanına yerleşmektedir. (Yıldız & Molbay, 2009). Eski Yunan filozoflarından Eflatun'a göre bütün fiiller İyi'ye ulaşma amacıyla meydana gelen şeylerdir. Eflatun'un burada ifade ettiği şey, iyiliği doğrunun ve güzelin kaynağı olarak görmesi ve ruhun arınışı ve yükselişiyle ona ulaşılacağını düşünmesidir (Çimen, 2016: 25).

Alman filozofu Hegel'e göre iyilik, bütün varlıkların özünde kendiliğinden olan bir hakikat yasası olup her bireyde yaradılıştan programlanmıştır ve buna erişilecek mutlak son ise amaçtır. Buna rağmen Hegel, iyinin bilgisinin kötünün bilgisi olmaksızın var olamayacağına inanmaktadır. İyiye kötünün karşısına koymaktadır (Şahin, 2004: 79).

Hegel iyi ve kötünün ayrımına, ahlaki davranışların akıl ilkelerine dayanması ile mümkün olduğunu ifade etmiştir. Toplumsal duyarlılık ve akıl arasında güçlü bir bağın varlığı üzerinde durmuşlardır. Aynı şekilde Kant, iyi istencin değerine dikkat çekmektedir. Yapılan iyiliğin amaç değil, sadece bir araç olarak yapılması gerektiğine inanmaktadır. Yani iyi istenç sonucu düşünülmeden yapılan eylemlerdir. Burada önemli olan araçtır. Gerçek bir iyilikten bahsetmek için onu yapan kişinin iyiliği gerçek bir ödev olarak görmesinden ve içselleştirmesinden kaynaklanmaktadır (Yılmaz, 2009: 445). Kant davranışların her zaman araç değil amaç olarak kullanılması gerektiğini savunmuştur.

Öte yandan İngiliz filozof ve faydacılık teorisinin kurucularından Mill, birey ve toplum mutluluğunu, toplumsal kalkınmayı amaçlayan mutluluk olarak görmektedir. Mill'e göre ferдин mutluluğu ile toplumsal mutluluğun aynı gaye altında toplanabilmesi, sadece ferдин mutluluğundan hareket ile ispatlanabilecek bir durumdur. Ona göre, her kişinin kendi mutluluğu kendi adına bir iyiliktir, bununla beraber toplumun diğer fertlerinin de mutluluğu bu birey adına iyiliktir. Bundan dolayı toplumdaki mutluluk, her bir birey için bir iyiliktir. Bu nedenle herkes için iyi olan toplumdaki mutluluk, kişi tarafından arzu edilir bir kavram olarak karşımıza çıkar (Aydın, 2013: 155). Mill'e göre toplumdaki mutluluk düzeyi kişinin kendisi adına faydalı bir olgudur.

Toplum, insanların birlikte etkileşim halinde ve ortak değerlere sahip bir biçimde yaşam buldukları bir platformdur. Bu ortamda, yaşam alanında her birey toplumla etkileşim halindedir. İnsan, kendine yetemediğinden başkalarına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç da toplumu oluşturmaktadır (Platon, 2010: 54). Sonuç olarak birey toplumun içinde var olmak zorundadır ve birey için toplum bir bütünü temsil eder.

Yapısal işlevselci yaklaşımın öncülerinden Durkheim'in belirttiği gibi, toplumun ilk görevi, bireysel çıkarların öne çıkmasından ziyade, çıkarların toplumsal boyutta tutulması ve geliştirilmesi amacı ile tüm topluma bu tür değerleri aşıl原因 bir ahlaki kod aşılmasıdır (Berberoğlu, 2009: 27).

Bu çerçevede hayırseverlik, toplum içinde iyi niyetli ve toplumsal sorunlara duyarlı kişilerce yürütülen yardım odaklı bir anlayış olarak yorumlanabilir ve bu anlayış toplumla bireyler arasında toplumsal dayanışmanın bir türü olarak karşımıza çıkar. Böylece bu dayanışmanın manevi yönünün de ön planda olduğunu söylemek

mümkündür. Bu bağlamda Durkhem'in ahlaki kodunun, liberal sistemin meydana getirdiği sınıfsal fark ve yarattığı olumsuzlukları gidermek amacı ile oluşturulduğu yorumu yapılabilir. Bu sayede hayırseverlik, toplumdaki duyarlı bireyler tarafından devletin müdahale edemediği gelir dağılımından kaynaklı yoksulluğa küçük ölçekli durumlarda bireyin, büyük ölçekli durumlarda ise duyarlı bireylerin örgütlenmesi ile oluşan bir yaklaşım haline gelmiştir.

Yapısal işlevselci ekolün en önemli temsilcisi olan Durkheim'in, toplumsal evrime bakış açısı, kabile topluluklarının mekanik bir dayanışma gösterdiği, sanayi topluluklarının ise organik bir dayanışmaya doğru bir yol aldığı şeklindedir. İlkel toplumlardaki bireyleri bir arada tutan şeyin vicdan olduğu görüşünü savunmuştur. Ortak vicdanda azalma ve insanları bir arada tutan kendine yeterliliğin eksikliği de bu süreçte organik dayanışmaya doğru bir değişim seyretmiştir (Aydın, 2014: 215-216). Durkheim'in bakış açısı diğer düşünürlere göre pozitif bir yöndedir. Organik dayanışma ve mesleki uzmanlığın olduğu toplumlarda insanlar yasal ve ahlaki olarak birbirlerine hak ve yükümlülüklerle bağımlıdır.

Dayanışma, aslında geleneğin ve kültürün içerisinde barındırdığı bir takım ritüellerin aktarımı yoluyla var olmuştur. Dayanışma, toplumsal ilişkilerde kendini din ile belirleyen bir unsur olarak yer ederken, din insanlara kuralları ile dayanışmaya teşvik eder. Bu süreçte dinin bütünleştirici etkisi kaynak olarak görülmüştür. Dinin bu yönü tarihsel süreç içerisinde toplumsal dayanışmanın sosyal dayanışmaya dönüşümü bağlamında sosyolojinin konusu ile bağdaşmaktadır (Aksan, 2014: 76).

Dayanışmanın somut görünümlerinden biri olan hayırseverlik, toplumun ortak değerlerini korumaya, kollamaya yönelik ve bozulan sistemi düzene sokmak amaçlı ortaya çıkmış radikal bir amaçtır. Odendahl, hayırseverlik kavramını “elit bir kültür” unsuru şeklinde ifade ederek, hayırseverliği üst gelir grubunda olan hayırseverlerin, toplumun diğer kesimiyle dengeyi sağlayabilmek amacıyla maddi zenginliklerinden vazgeçmeleri olarak tanımlayarak, hayırseverliğin sosyal adaletsizlik ve yeterli düzeyde adaletli olmayan vergi sistemi sonucu meydana geldiğini belirtmiştir (Sarıyer 2011: 261). Hayırseverliğin refah seviyesini yükseltme işlevinin yanı sıra manevi yönüne de işaret edilmektedir. Warmgloweffect (ısınan parlaklık etkisi) diye söz edilen bu kavramla

bireylerin yardım yaparak ve bağışta bulunarak ruhen yani manevi olarak kendilerini iyi hissetmeleri, huzur bulmaları kastedilmektedir (Sarıyer 2011: 262).

Hayırseverlik kavramı özü itibari ile iyilik yapma güdüsünden doğan bir anlayıştır ve bu anlayış insanoğlunun doğası gereği verme, paylaşma duygusu ile hareket eder. İnsanlık kadar eski olan bu kavram yardım ve dayanışmayı amaç edinmiştir. Hayırseverlik, ayrıca manevi olarak bireyin ruh haline etkisidir. Bu durum, kişinin yapmış olduğu bir iyilik ya da cömertlik sonucunda manevi olarak kendini iyi hissetme hali olarak da tanımlanmaktadır.

Hayırseverlik, vergi muafiyeti ve devlet teşviki ile kurumsal bir ivme kazanmıştır. Böylece hayırseverlik hem bireysel hem de kurumsal açıdan toplumun gelişmesini ve kalkınmasını sağlamak amaçlı bir girişim özelliği göstermiştir. Böylece hayırseverlik kavramı kurumsal ve bireysel boyut ile birlikte toplumsal dayanışma ve toplumsal kalkınmayı da amaçlayan bir görünüm sergilemiştir.

Hayırseverlik sözcüğü, sadece iyilik, yardımsever olma, yardım ile ilgili olmayıp aynı zamanda başka nedenlerle toplumun refah düzeyini geliştirmeye ilgili olan yaygın vakıflar ağını, kurumsal bağışçılar ve bağışçı kişileri de kapsamaktadır. Hayırseverlik bu manada kurumsal hayırseverlik kavramını anlatsa da son zamanlarda kâr amacı taşımayan kuruluşlara vakıf ve işletmeler aracılığıyla yapılan maddi yardım için de kullanılmaktadır. Bu tarzdaki yardım şekli genellikle düzenli hayırseverlik ve bağış şeklinde adlandırılmaktadır.

Aydınlanma dönemine kadar pek çok toplumda hayırseverlik geleneği, din yoluyla kendini göstermiştir. Örneğin Rönesans dönemi öncesinde Batı'da iş hayatı Katolik kilisesinin etkisi altında bulunmaktaydı. Kiliseye yönelik yapılan yardımlar ve bağışlar bu tür kurumların güçlenmesine yol açmış, kilisenin işlevi otoriter devlete kayınca işsizler ve fakirlerle ilgilenmek devletin görevi haline gelmiştir. Ancak bu dönemin ekonomik sonuçlar açısından bekleneni sağlayamadığı, yüksek enflasyon oranı, adil olmayan gelir dağılımı, üretim azlığı, fakirliğin artması ve bununla beraber meydana gelen huzursuzlukların sosyal sorumluluk açısından olumsuz sonuçlar yarattığı vurgulanmaktadır (Vural ve Coşkun, 2011: 64).

Geçmişten günümüze kadar Türk milletinin iyilikseverlik, yardımseverlik gibi ana özellikleri, başkalarına yardım eli uzatma anlayışının bir yansıması olarak

süregelmiştir. Bu nedenle ülkemizde her zaman kamu kurumları, hayır kurumları, vakıflar, şirketler, dernekler ve şahıslar gibi önemli ve farklı birçok kurum ve kişilerin yer aldığı hayırseverlik aktiviteleri olmuştur.

Sosyal sorumluluk algısının en başta gelen kaynaklarından biri, eski dönemlerden bu zaman kadar uzanan hayırseverlik olgusudur. Bu hayırseverlik olgusu, örf ve adetlerin din ile etkileşiminden meydana gelmiş ve diğer Müslüman coğrafyalarındaki gibi çoğu Türk-İslam devleti inanışında varlığını sürdürmüştür. Osmanlı döneminde ve sonrasında da hayırseverlik kavramının var olduğu görülmektedir. Bu kavramın içerisinde dini, vicdani, duygusal unsurlar olduğu kadar şefkatli insan ilişkilerini, fakirlere yardımda bulunmayı, engelli insanlara yardımcı olmayı destekleyen bir zihniyet de söz konusudur. Böylece sevap kazanmak için toplum iyileştirilmeye ve yaratıcının takdiri kazanılmaya çalışılmıştır. Hayırseverlik bu bağlamda dini inanışın bir unsuru olarak sevap işleminin en önemli faaliyetlerinden biri olarak görülmektedir. Hayırseverliğin İslami bakımdan hem gönüllü (sadaka) bir faaliyet olması, hem de zorunlu (zekât) kılınması bu uygulamaya verilen önemin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eylemler faaliyete geçirilirken hiçbir davranış görünür bir şekilde yapılmamakta, gizlilik prensibine dikkat edilmektedir “Bir elin verdiği diğer el duymaz” tarzında yaklaşımlar bu anlayışı simgelemekle beraber, hayırseverlik yapacak kişinin bu eyleminden yakınındakilerin bile haberi olmamasına özen gösterme davranışı önemslenmektedir. Yardımı yapan ve yardımı alan kişinin bilgilerinin bilinmesi arzulanamamaktadır, çünkü yardımı alan kişinin içinde bulunduğu zor durumun açığa çıkarılması gelenek, görenek ve dini bakımdan kabul edilebilir bir durum değildir.

Bununla birlikte modernleşme süreci ile birlikte toplumların bilinçlenmesi, işletmelerden beklentileri arttırmış ayrıca yerine getirilmesi için de yaptırım uygulanabilmesi bu işletmeleri sorumlu olmaya yöneltmiştir. Böylece işletmeler toplumun sorunlarına duyarsız kalmamışlardır (Açar, 2010: 3).

Anadolu kültürünün önemli bir özelliği olan hayırseverlik, gönüllü bağış demektir. (Balıkçioğlu ve Karacaoğlu 2007: 124). Bu bağış gerek bireysel gerekse sosyal kurumlar tarafından tarihin her döneminde düzenli bir şekilde kendini göstermiş hayırseverlik faaliyetleridir. Bağış kavramını daha iyi ayırt etmek ve bireysel ve

kurumsal hayırseverliği daha iyi vurgulamak için detaylı olarak bu ayrımı; stratejik ve bireysel hayırseverlik başlıkları altında detaylı ele alınacaktır.

1.3.1. Bireysel Hayırseverlik

Bireysel hayırseverlik, bireylerin aile yakınları, komşular ya da tanımadıkları bireylere veya kurumlara yaptıkları her türlü bağış, yardım, iyilik ve destektir. İnsan, haysiyet ve onuruna uygun bir yaşam istediğini kadar, yakın çevresi için de aynı olanakları arzular, hatta etrafında bulunan tüm insanların üzüntülerden uzak olmasını ister. Kişide bulunan bu sevgi, merhamet ve iyilik duygularına hayırseverlik olarak adlandırılmaktadır (Bozan, 2016: 418).

Bireysel hayırseverlik konusunda yapılan araştırmalar büyük oranda hayırsever faaliyetlerde bulunan organizasyonların bağışçı sayısını arttırmak için yönlendirici etkileri tespit etmeye odaklanmış görünmektedir. Bireylerin kişisel olarak gerçekleştirdikleri, zaman zaman kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin de temelini oluşturabilen bireysel hayırseverlik faaliyetleri farklı birçok itici güçten beslenir (Bozan, 2016: 418-419).

Hayırseverlik kavramını oluşturan nedenlerin ilki inanç değerleridir. Türk toplumlarında hayırseverlik çok daha kapsamlı algılanmakta birlikte, bireylerin vicdan, din ve insani değerleri temel alarak yapmış oldukları yardım faaliyetleridir. Ali Çarkoğlu tarafından yapılan “Türkiye’de Bireysel Bağışlar ve Vakıf Uygulamalarında Eğilimler” konulu bir çalışmada “Hayırseverlik nedir?” Sorusuna (%84) zekât, (%87) vakıflara yapılan bağışlar, (%88) gönüllülük, (%89) sadaka vermek (%93) ve Müslüman olmayanlara yapılan yardımlar şeklinde cevaplar verilmiştir. Aynı çalışmada insanların bağış yapma nedenleriyle ilgili olarak dini inanç (%32), gelenek ve görenekler (%26), topluma karşı sorumluluklar (%12), kişisel tatmin (%12), toplumsal beklentiler (%9) ve aile gelenekleri (%7) gösterilmiştir (Arslan, 2015: 21).

Hayırseverlik ve dini duygular arasındaki bağlantıya yönelik sosyolojik gerçeklikten uzak farklı yorumlara rastlamak mümkündür. Bireydeki yardım etme isteğini harekete geçiren dini değerler ile toplumun hayırseverlik araçları olarak kabul ettiği zekât ve sadakanın “iktisat öncesi toplumun işareti olduğu, asla hayırseverlik koridoru olmadığı” kapsamında ele alınmasını, hayatın gerçekleri ve toplumun

algılarıyla bağdaşmayan, zorlama ve dinle ilgisi olmayan bir yorum olarak değerlendiren görüşler de vardır. Bu görüşe göre, medeniyetler yüz yıllar içinde zengin ile fakir arasında kurdukları ulaşma ve kaynaşma köprüsü olan sadaka, zekât vs. değerleri basite indirgemek doğru olmadığı gibi çözüm bulmak adına seçenekler bulmak daha gerçekçi bir yaklaşım sergilemektedir (Bozan, 2016: 423).

Aslında dini inanışlara dayanan ve zaman içinde geleneklere dönüşen, kültürel nitelik kazanmış bireysel hayırseverlik faaliyetlerinin tek bir nedene dayandırılması bu nedenle pek de mümkün görülmemektedir. Nitekim kültürel birikimi en iyi anlatan atasözleri, deyimler, yerel ağızlara bakıldığında da, hayırseverliğin toplumsal yaşamda aslında bir kültürel kod olarak yaşatıldığını söylemek mümkün olacaktır (Arslan, 2015: 24).

Hayırseverliği zenginden fakire bir para aktarımı olarak düşünmek ya da yalnızca ekonomik üretkenlikte bir yan sonuç şeklinde görmek, hayırseverliği maddiyat ile ölçülebilen bir varlıkla sınırlamak gibi bir sonuca varmaktadır. Oysaki hayırseverlik maddi varlığı olmayan kimseleri de içermektedir. Hayırseverlik ihtiyaçları gideren bir yönelim şeklidir ama ihtiyaçların tümü de maddi bir alıp verme durumu değildir. Üretim, yalnız mal ile sınırlı kalmayıp hizmetleri de kapsamaktadır. Tahıl üretmek, bakır veya çimento istihsal etmek kadar eğitim faaliyeti vermek, hak ve adalet sağlamak ya da tedavi etmek de ekonomik faaliyetlerin bir parçası sayılmaktadır. Benzer tarzda maddiyat ve zenginliğin yoksul ve düşkünlerle paylaşımı kadar, bilginin, ilimin, sevgi ve saygının, toplanması ve dağıtılması şeklinde üstlenilen her eylemin hayırseverlikte büyük önemi vardır.

1.3.2. Stratejik Hayırseverlik

Organizasyon bakımından strateji, bir organizasyonun temel gayesinin ve hedeflerinin oluşturulması ve bu gayeye erişebilmek için gerekli kaynakların sağlanarak bunların kullanılmasında kabul edilen yollardır. Stratejinin olabilmesi için bir amacın olması, organizasyonun ileriye dönük erişmeyi hedeflediği sonuçları belirlemiş olması gereklidir. Daha sonra belirlenmiş amaçlar için kullanılacak olan kaynakların sınırlı olması gerekir. Strateji, sınırlı olan kaynaklarla amaçlara en kaliteli şekilde nasıl erişilebileceğinin özünü belirlemektir (Çarıkçı, t.y.: 1).

İşletmelerin ürünlerine ve işletme şekline daha nitelikli bir politika kazandırmak için kullanılan bu çeşit faaliyetler arasına 1980’de sosyal sorumluluğun desteklenmesinde bir yönetim ve pazarlama stratejisi olarak kabul gören “stratejik hayırseverlik” de girmiştir. İşletme odaklı hayırseverlik ele alındığında, işletmenin kurmuş olduğu bir vakıf veya işletmeyle alakalı bir alandaki vakıf, bilinen veya bilinmeyen bazı aktörlerle yapılan gönüllü bağışlar akla gelmektedir. Stratejik hayırseverlik, çalışanların ihtiyaçlarının ve yeteneklerinin anlaşılması açısından bilgi ve finansal kaynaklar gibi örgütsel yetkinliklerle müşteriler, tedarikçiler, çalışanlar ve sosyal ihtiyaçları bir bütün halinde ele almaktadır. Çıkar gruplarının temel çıkarlarını vurgulamak ve hem teşkilatlı hem de sosyal fayda sağlayacak temel yetenekler ve kaynakların sinerji kullanımı şeklinde tanımlanmaktadır. Stratejik hayırseverlik, sponsorluk ve neden-sonuç bazlı pazarlama gibi kurumsal yardım şekilleri, işletmeler için birer gizil rekabet kaynağı olarak da düşünülmektedir. İşletmeler alıcılarda olan ilişkilerinin gelişmesini bu çeşit rekabet kaynaklarıyla sağlamakta ve bunu bir araç olarak kullanmaktadır (Çarıkçı, t.y.: 2).

İşletmeler, sosyal sorumlulukları kapsamındaki hayırseverlik kavramına ilişkin etkinlikleri yürütebilmek için formel olarak teşkilatlı birimler geliştirmişlerdir. Bu birimler çalışanlara yönelik yardım kuruluşlarını ve işletme vakıflarını kapsamaktadır. Bundan dolayı işletmeler hayırseverlik düşüncelerini aktif hale getirmek için bu bölümlere yüksek meblağlar ayırmaktadır. Bu bağlamda çoğu işletme, kurumsal saygınlıkta iyileşme, müşteri bağlılığındaki, çalışanların bağlılığının ve randımanın yükselmesi sonucunda stratejik hayırseverliğin performansının olumlu şekilde etkilendiğini fark etmiştir. Bu nedenle hayırseverlik işletmelerin stratejik planlarında yer edinmeye başlamıştır (Çarıkçı, t.y.: 2).

Stratejik hayırseverlikte bağışlar, direkt olarak işletme çıkarlarına ve kâr amacı taşımayan kuruluşlara da hizmet edecek tarzda gerçekleştirilmektedir. Stratejik hayırseverlik, işletmenin stratejik konumuna yarar sağlamakla beraber, ticari faydalar dışında da toplumsal problemlere dönük şekilde kaynak transferi biçiminde de düşünülebilir (Balıkçıoğlu ve Karacaoğlu 2007: 125-126).

Geleneksel anlamda hayırseverlik, işletmelerin stratejik hedef ve referanslarının kullanılmasına yönelik değildir. Stratejik hayırseverlikte ise

hayırseverlik, çıkar gruplarının faydasını ve işletmenin refahı düzeyini kapsayan uzun vadeli bir vizyon şeklinde faaliyetlerde odak noktası haline gelmektedir. Bu da çıkar gruplarının ilgi ve yararını bir arada değerlendiren, ödül ve teşvik sistemini içine alan tepe yönetiminin desteğini gerekli kılmaktadır. Geleneksel hayırseverlikten stratejik hayırseverliğe geçiş, 1980’li ve 1990’lı yıllarda işletmeleri misyonlarını yeniden tanımlamaya yöneltmiştir. Küçülme, rekabetin uluslararası ve yatırımcıların talepleri örgütlerin iş faaliyetlerini ve çıktılarını tekrardan ele almalarına neden olmuştur. Dolayısıyla işletmeler, örgütsel ve sosyal ihtiyaçlarını bir arada değerlendiren stratejik hayırseverliği kullanma eğilimine girmişlerdir. Bu yaklaşım altında, ne hayırseverlik ne de işletme amaçları baskın bir role sahiptir (Balıkçioğlu ve Karacaoğlu 2007: 126).

Hayırseverlik, işletmenin değerleri, temel yetenekler ve uzun vadeli planları ile bağlantılı bir stratejidir. Böylelikle hayırseverlik programlarının geliştirilmesinde pazar yöneliminde odaklanmak ve tüketici gereksinimleri ve sadakati ile ilişki kuracak şekilde stratejik pazarlama ve planlama sürecinin bir parçası olmak önem kazanmaktadır. Öte yandan işletmeler çıkar gruplarının beklentilerini anlamak ve onların ortak fayda sağlamadaki işbirliğine olan istekliliklerini anlamaya çalışarak hareket etmektedirler. Çok sayıda işletme çalışanların, yatırımcıların ve tüketicilerin gereksinimlerini anlamak için zamana ve kaynağa yatırım yapmasına rağmen bazı işletmeler de diğer çıkar gruplarını ya da hayırseverlik sebebiyle çıkar grupları ve işletme kaynaklarını bir araya getirme potansiyelini incelemektedir. (Balıkçioğlu ve Karacaoğlu 2007: 126). Bununla birlikte, değerlendirme protokolünün hayırseverlik ve kurumsal vatandaşlık faaliyetlerinin çıkar gruplarıyla iletişiminin nasıl değerlendirileceğini içermesi gerekmektedir. Stratejik hayırseverlik modelinin, işletmeye ve çıkar gruplarına daha fazla değer kazandırmak için öğrenmeye ve geri bildirim dayanası önem kazanmaktadır (Balıkçioğlu ve Karacaoğlu 2007: 126).

Stratejik hayırseverlik, kurumsal tarihi, kolektif vizyonu ve düşünme, uygulama, değerlendirme ve yansıtma süreçlerini içine alan örgütsel öğrenmeye ve hem pazar kurumsal ilkeler ve uygulamalar arasındaki sistematik etkileşime dayanmaktadır (Balıkçioğlu ve Karacaoğlu 2007: 127).

1.3.3. Hayırseverliğin Kurumsallaşması

Ülkemizde tarihsel gelişimi açısından sosyal politikayı sağlıklı bir şekilde analiz etmek için, sosyal politikaların, içerisinde büyüyüp geliştiği çevre ve şartlar kapsamında ele alınması gerekmektedir. Bundan dolayı tarihsel süreçte ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler araştırılırken bununla beraber arka planda bulunan aktörler de incelenmelidir. Ülkemizde sosyal politikalar, hâkim ekonomik işleyiş, siyasal düşünce ve sosyal yapıyla bir uyumluluk göstermiştir. Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında, ekonomik ve sosyal alanda radikal bir kopmanın yanında yumuşak bir geçişin de söz konusu olmasından dolayı Türkiye'deki sosyal politikaların tarihsel gelişim sürecinin anlaşılabilmesi için Osmanlı'daki durumun da bilinmesi gerekmektedir. Sosyal nitelikteki modern kamusal politikalar esas itibariyle Cumhuriyet Dönemi'nde şekillenmiştir. Bu anlamda Cumhuriyet önemli bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de sosyal politikaların tarihsel gelişimi açısından bir dönüm noktası olduğu kabul edilmelidir (Şişman, 2017: 14).

Osmanlı Devleti'nde kalabalık aile, yoğun akrabalık, komşuluk ilişkileri, dini düşüncelerle şekillenen ve geleneksel destekler bağlamında, bilhassa toplumun korunmaya muhtaç kesimlerine yönelik geniş bir sosyal koruma hizmetleri var olmuştur. Fakat her toplumda karşılaşılabilecek ve medeniyetlerin başlangıcından bu zamana kadar var olduğu iddia edilen bu tip sosyal koruma hizmetleri, insani yardım kapsamı içinde ele alınmalıdır. Hatta bu hizmetlerin varlığının kurumsal sosyal politika yönündeki talepleri geciktirdiği söylenmiştir (Altan, 2008: 65).

Sürekliliği olmayan, merhamet ve vicdan gibi insani duygularla ya da dini hislerle yapılan bu tarz yardımlar, insanları başka insanların vicdanına bırakmış, yardım ürünlerinin dağıtılmasında dağınık ve düzensizlik söz konusu olmuştur. Nasıl, nerede, ne zaman ve kime yapılacağına dair kurumsal bir boyutun da olmaması bu yardımların modern dönemde uygulanan sosyal yardım politika tedbiri olarak değerlendirilmediğini göstermektedir. Zira bir uygulamanın modern dönem kapsamı içerisinde bir sosyal politika olarak değerlendirilmesi için, hak gözetilerek yapılmış olmasının yanında kurumsal boyut, düzen ve standart olması da gerekmektedir.

Aynı şekilde modern zamanda, büyük oranda İslam dininden ileri gelen kurban kesme, zekât, sadaka, fitre, vb. şeklinde beliren ve düşük gelirliyle ihtiyaç sahiplerine

yapılan yardımların, gelirin belirli oranlarda yeniden adaletli dağılımını hedeflediği ve büyük ölçüde başarı kazandığı ifade edilmelidir (Dilik, 1988: 55). Bununla birlikte Osmanlı’da yaygın şekilde faaliyet halinde olan vakıf ya da lonca gibi örgütlü yapılar, yardım kapsamında İslam dininden kaynaklanan yardımlara oranla daha etkili olduğu da bilinmelidir. Zengin kimselere ait taşınmaz malların gelirleri, dini ve sosyal amaçlı hizmetlerin görülmesi için kurmuş oldukları kurumların finansmanına harcamaları ve bu amaçla malların mülkiyetini adı geçen kurumlara devretmeleri anlamına gelen vakıf kurumu, tüm dünyadaki en etkili örneklerini Osmanlı’da vermiştir. İç ve dış güvenlik gibi hizmetler devlet tarafından yürütülürken, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi pek çok alanda Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarını karşılayan kurum vakıf kurumu olmuştur. Başta devlet başkanı olmak üzere devlet görevlileri ve hali vakti yerinde olanlar aracılığıyla desteklenip oluşturulan bu vakıflara devlet tarafından vergi muafiyetleri uygulanarak dolaylı bir şekilde destek sağlamıştır (Dilik, 1988: 63).

İşle ilgili ilişkilerin düzenlenmesinde de, Avrupa’da olduğu şekilde, Osmanlı toplumunda esnaf örgütlerine büyük görev düşmüştür. Esnaf örgütleri başta Doğu’nun ve İslam’ın etkisinde kalmış, fütüvvet geleneğinden büyük ölçüde etkilenmiş ve 13. yüzyıldan itibaren Anadolu’da dini ve mesleki karakterli bir kurum olarak “Ahilik” adıyla anılmıştır (Özcan, 2006: 35). Soy temizliği, mertlik, eli açıklık, cömertlik, yiğitlik anlamlarına gelen “fütüvvet” ve buna bağlı anlayış, örgütlü bir tavır şeklinde İslam’ın ilk zamanlarında ortaya çıkmış ve tasavvufi yaşayışta mertebe ve güzel davranış biçimi olarak algılanarak kitleleri cezp etmiş, çeşitli isimlerle İslam dünyasının her yerinde ve her döneminde varlığını sürdürmüştür.

Fütüvvet sözcüğü, ahlâkî ve insanî üstün erdemlerden olan kahramanlık, hak ve hukuka uymak, fazilet gerekliliklerini yerine getirmek, güzel huylu ve feragat sahibi olmak, malı ve gücüyle diğer kişilere yardıma koşmak, bağışlamayı sevmek ve Allah yolunda nefsinin zavallı tutmak gibi anlamları içerir. Bu gibi yüksek erdemlere sahip olan da ideal insan tipidir. Ahi sözcüğü ise genel anlamda “kardeşim” anlamına gelmektedir. Ancak Ahilik Kurumu tasavvufi anlamda cömertliğe, el açıklığına, mertliğe dayanan ve bireylerin birbirini kardeş görmelerinin ifadesidir. Fütüvvet anlayışına sahip olanlara “ahi” olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla ahilikte fütüvvetle bağlantılıdır (Dilik, 1988: 58).

Hayırseverlik zihniyeti kişisel bir erdem şeklinde bilinse de, dini inanışların toplumsal hayata etkileri göz önünde bulundurulduğunda bu kavram kurumsal bir olguya dönüşmektedir. Bu durumun Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik hayatındaki yansımaları ele alacak olursak, 19. yüzyıla kadar olan dönemde kurumsal düzeyde iki örgütün bundan çok etkilendiği söylenebilir. Tezin ileriki bölümlerinde ele alacağımız bu örgütlerden birincisi “ahi”ler (loncalar) diğeri ise “vakıf”lardır (Alakavuklar, 2009: 123).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK TOPLUMUNDA BİR DAYANIŞMA AĞI OLARAK VAKIFLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. SOSYAL SORUMLULUK VE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Hayırseverlik olgusunu sosyal sorumluluk kavramından ayrı tutmak mümkün değildir. İlk defa Sosyal Sorumluluk kavramından bahseden Oliver Shelton, ‘Yönetim Felsefesi’ isimli eserinde bu tür sorumluluğu, ‘toplumun sosyal faydası üzerinde odaklanmak’ olarak ifade etmiştir. Sanayi toplumuna geçiş döneminde popüler olmuş ve modern toplum anlayışının gelişimiyle beraber giderek daha kapsamlı şekilde kendini göstermiştir (Akman, 2009: 19).

Sosyal sorumluluk kavramı, zaman, toplum ve coğrafyaya, kişiye, kültüre, kurum ve kuruluşlara göre değişiklikler göstermektedir. Bundan dolayı bu kavrama her dönem için geçerli kabul edilecek tanımlama vermek mümkün değildir. Bu bağlamda çeşitli içerikleri kapsayan çeşitli sosyal sorumluluk ifadelerinden söz edilebilir (Arslan, 2015: 4). Sosyal sorumluluk kavramı ile ilgili tanımlara bakıldığında, işletmelerin yasal ve ekonomik şartlarına, iş ahlakına, bireylerin isteklerine uygun bir çalışma şekli ve politikası izlemesi ve sonucunda kişileri mutlu etmesi şeklinde tanımlanabilir. Bir başka tanımda ise, kurumun toplumsal değerlere bağlı bir biçimde davranarak, fayda amacı gütmeyen gönüllü bir şekilde eylemde bulunmasıdır.

Sosyal sorumluluk, bireyler açısından bakıldığında onların davranışlarını biçimlendiren bir kavramdır. Sosyal sorumluluk bilinci kapsamında hareketle bireyler, davranışlarının toplum ya da çevrede oluşabilecek etkilerini de dikkate alır. Aynı zamanda bu şekildeki anlayışla hayatına çeki düzen veren bireylerin yalnızca toplum ya da çevreye karşı değil, bununla birlikte ailesi, arkadaş çevresi ve sorumlu olduğu kişilere karşı da hareketlerinde dikkatli davrandıkları ve hassas oldukları söylenebilir.

İşletmelerin, bir yandan faaliyetlerini devam ettirirken öte yandan kendi ilgi alanları kapsamında sosyal düzenin korunabilmesi adına önem arz eden faaliyetleri incelemesi ve bunu mümkün olduğu ölçüde uygulaması ve uygulatması gerekmektedir. Sosyal sorumluluk kavramının iki temel alanı vardır. Bunlardan ilki, işletmenin, ekonomik bir varlık olduğunun bilincinde olup, kâr sağlaması gerektiği, ikincisi de, işletmelerin toplumda önemli bir kurum haline gelmesiyle sorumluluk almaları gerektiğidir. Böylece işletmenin ekonomik faaliyetleri ile sosyal sorumlulukları birbiriyle bağlantılı değerlendirilmelidir. İşletmeler ekonomik gayelerini gerçekleştirirken, hem toplumun zararına olan faaliyetleri ortadan kaldırarak sosyal

dengeyi sağlamalı, hem de toplum refahı ve sağlığına hizmet edecek faaliyetler oluşturarak sosyal faydalılığı artırmalıdır (Açar, 2010: 4). Şu bilinmelidir ki, sosyal sorumluluğun gelişmesi için işletmenin kâr payı almaktan çok toplumsal yararı dikkate alması önemlidir.

Sosyal sorumluluğa ilişkin çeşitli yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Bunlardan bir kısmı, işletmeyi esas alan görüşü savunmaktadırlar. Buna göre, sosyal sorumluluk işletmenin görev ve sorumluluk alanına girmemelidir. Bu anlayışı savunan Friedman, sosyal fayda için işletmenin kaynaklarının harcanması ve bunların maliyet olarak eklenmesi konusunu tartışmıştır. Çevreyi esas alan yaklaşımıcılara göre ise, sosyal sorumluluk kavramı, dış çevreye açık olup işletmenin kararının diğer kişi, grup, örgüt ve toplumu göz önünde bulundurmasıyla alakalıdır. Yani kendinden başka diğer grupların beklentilerini de dikkate alır.

Sosyal sorumluluk ve kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisini ele alan diğer görüşe göre ise, kurumsal sürdürülebilirlik, çevreye zarar vermeden işletmenin uzun vadede devam etmesi anlamına gelmektedir. Burada hem kalkınma hem de kurumsal vatandaşlık tanımlaması ortaya çıkmaktadır. İşletmenin bir vatandaş gibi yükümlülüklerinin olduğunu, toplumda artan rolü ile sorumluluk alanının da genişlediğini ifade eder. Ekonomik ve sosyal sorumlulukların burada bütüncül şekilde ele alınmasının yanında olumlu ve olumsuz sonuçları da değerlendirilir (Açar, 2010: 9-10).

Sosyal sorumluluk kavramı, işletmelerin sadece kâr amacı sağlamak için mal ve hizmet üretmesini değil, bununla beraber yalnızca hissedar olanlara karşı değil sosyal ortaklığı bulunan çevreye karşı da birtakım sorumlulukları ifade eder. Bu sorumluluklardan en önemlisi ise sosyal sorunlara karşı duyarlı olup bu sorunların çözümüne katkıda bulunmaktır ve bu anlamda işletmeler, yalnızca ekonomik faaliyetlere odaklanmakla sınırlı kalmayıp, daha da geniş kapsamda insani değerlere hizmette bulunmaktadır. Bu noktada Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde, işletmelerin kendini gerçekleştirme ihtiyacını karşılaması isteği de bu piramidin en üstünde yerini alır (Açar, 2010: 11).

Sosyal sorumluluk kavramından bahsedildiğinde bu kavramın faaliyetlerinin dayandığı temel anlayış ise sivil toplum anlayışıdır. Bu anlayışı kendine görev edinmiş

örgütler, faaliyetlerini bu çerçevede sürdürürken aynı zamanda bireylerin veya kurumların sosyal sorumluluk anlayışıyla faaliyet gösterip göstermediklerini de doğrudan veya dolaylı şekilde takip ederler. Bundan dolayı bu faaliyetlerin daha iyi anlaşılması için sivil toplum anlayışının irdelenmesinde fayda vardır.

Sosyolojik bir kavram olan sivil toplum, toplumun sivil niteliklerini vurgulamaktadır. Bu kavram toplumun sivilliğiyle beraber sivil olmayan yanlarını da ayırarak sunmaktadır. “Latince ‘civillis’ sözcüğünden türeyen, ‘sivil’ kelimesi ilk anlamıyla yurttaşa, hayatına ve haklarına ait bütünü belirlemek için kullanılmaktadır” (Yıldırım, 2004: 46).

Sanayileşmeyle beraber değişmekte olan toplumsal ve ekonomik yapı, yeni topluluklar, yeni siyasi eğilimler ve demokratikleşme sürecine katkıda bulunan birçok yeni yapıları meydana getirmiştir. Sendikalar, meslek odaları, vakıflar, dernekler şeklindeki yapılanmalar sivil toplum kuruluşları bağlamında adlandırılmaktadır. Sivil toplumun örgütlü şekli olarak gelişen sivil toplum kuruluşları, toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal yapısında etkinlik kazanmıştır (Demir, 2009: 24-27).

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (EESC) STK’leri; toplum yararı doğrultusunda sorumluluk ve resmi makamlarla yurttaşlar arasında aracı görevi üstlenen bütün örgütsel yapılanmalar olarak tanımlamıştır (Güder, 2009: 10). Bu tanımdan anlaşılacağı gibi sivil toplum, STK’lar ile birlikte bir takım farklı aktör ve kuruluşu içermektedir.

STK’lerin bir diğer önemli işlevi de “Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS)” faaliyetleri üzerindeki etkilerdir. Çünkü KSS faaliyetlerinin başarıyla uygulanabilmesi için çoklu ve gönüllü katılım önemlidir. Bu nedenle işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluklarını meslek ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yaparak yerine getirmeleri önemli görülmektedir (Arslan, 2015: 7).

İşletmelerin büyüyüp, profesyonelleşmesiyle kendini gösteren kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, işletmeleri yalnızca ekonomik açıdan yasal sorumluluklarını yerine getirmelerini değil, bununla birlikte etik ve hayırseverlik sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini de inceler.

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı, içerisinde üç kelimeyi barındırır. Kurumlar, etkileşimde olduğu toplumları etkiler, ayrıca bu, toplumlara karşı

sorumluluğu da barındırır. İçerisinde sosyal teriminin olması bu kavramın toplumun içine yerleşmesini sağlamıştır. Devletin topluma sağlayamadığı toplumsal ihtiyacı temin eder. Diğer bir ifadeyle işletmelerin topluma karşı sorumlulukları, çıkarlarından önce gelmektedir. İşletmelerin devamlılığı, sosyal çevre içerisinde mümkün olup, toplumsal beklentileri karşılamalarının, onların devamlılığının sadece ekonomik olmayan problemleri de içerdiği görüşüne dayanmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı 1990'larda kendini iyice göstermiş olup, toplumsal yaşamda yer etmiştir. KSS'nin temelini, toplumsal sıkıntılar karşısında devlet ve resmi örgütlerle birlikte işletmeler ve STK'nın bu eylemi devlet ile paylaşmak istemesi bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ile başlayan bu süreç giderek kurumsal sosyal sorumluluk olgusunun gelişimine sağlamıştır. Bu sorumluluk aslında içerisinde Maslow'un bireyin ihtiyaç listesine benzerlik göstermektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk da ihtiyaçlara göre kendini yenilemektedir. KSS etkinlikleri gönüllü etkinlikler olup, yasa ile yürürlüğe girmeyebilirler (Açar, 2010: 12).

İşletmelerin toplumla olan etkileşimlerinden ötürü kurumsal sosyal sorumlulukla alakalı farklı görüşlere rastlanmaktadır. Sosyal sorumluluk ile alakalı olumlu görüşler, toplumun kaynakları ile oluşan işletmeler, ekonomi ve yasal sorumlulukların üstünde, toplumun beklentileri ve taleplerini temel alan anlayışı barındırır. Sosyal sorumluluğa olumsuz pencereden yönelen görüşlerde ise işletmelerin asıl birinci görevi olan ekonomik görevlerinin ihmal edildiği ayrıca sosyal sorumluluğun da tüm toplumu ilgilendiren bir olgu olduğu için bunu sadece işletmelerden beklemenin doğru olmadığı yönünde bir anlayış hakimdir (Açar, 2010: 19).

Carroll, kurumsal sosyal sorumluluk etkinliklerini dört başlıkta incelemiş olup bunlara sosyal sorumluluk sınıflaması getirmiştir. Bunlar sırasıyla, hayırseverlik, etik, yasal ve ekonomi şeklinde sınıflandırılmıştır. Konumuz açısından kurumsal sosyal sorumluluğun hayırseverlik (gönüllülük) sorumluluk alanına etkisi önem arz etmektedir (Açar, 2010: 22).

Bu sorumluluk kategorisinde işletmeler, iyi bir yurttaş olmayı, iyi niyeti güçlendirmeyi amaç edinmiş faaliyetleri içermektedir. İşletmeler özellikle bu sorumluluğu önemserler (Ay, 2003: 39). İşletme hayırseverliği faaliyetleri, topluma ya

da gruba daha başarılı bir şekilde ulaşır. Bu hayırseverlik sorumlulukları, gönüllülük esasına dayanır, yasal, etik ve zorunluluk taşımazlar ve tamamen şirketin isteklerine yöneliktir (Açar,2010: 25).

Ülkemizin tarihsel sürecine baktığımızda, hayırseverliğin kendine özgü bir kurumsallaşma süreci izlediği söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde vakf (vakıf) kavramı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin ana kurumsal mekanizmasını oluşturmaktaydı. Günümüzde Türkiye'de de birçok aile vakfı olmasının yanında yeni vakıflara rastlamak da mümkündür. Hayırseverlik ve vakıf arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için tarihsel bir perspektifte hayırseverlik uygulamalarını incelemek önem taşımaktadır.

2.2. VAKIF KAVRAMI

Vakıf, 7. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın sonuna kadar uzanan bir dönemde Türk-İslam medeniyetlerinin, bilhassa Selçuklular ve Osmanlılar zamanındaki Türk dünyasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynamış olan dini, hukuki ve sosyal bir kurumdur. İnsanlık tarihinde kurumsallaşma özelliği gösteren ve bu alanda en önemli yardımlaşma örneklerinden biri sayılan vakıf kurumu, kişinin malının yanında mülkünün bir kısmını ya da tamamını belli bir amaç için kendi hür iradesi çerçevesinde mülkiyetinden çıkarıp, alınıp satılmaktan alıkoyması ve gelirini belirtilen şartlar dahilinde bu amaç için harcanmak üzere sürekli olarak tahsis etmesidir (Soysaldı, 2002: 385).

"Vakıf" kelimesi kökeni itibari ile Arapçadır. Kelime anlamına bakıldığında, alıkoyma, durdurma, tutuklama anlamlarına gelmektedir. Çoğul olarak adlandırıldığında ise "vakıflar" ya da "evkaf" olarak ifade edilir. Vakfeden "vakıf", vakfedilen herhangi bir şey ise "vakıf" tır. En temel ve en geniş anlamıyla vakıf, kişisel mülkiyete ait bir malın belli bir amaç için tahsis edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Türk Medeni Kanun'unun 903 sayılı kanunda vakıf şu şekilde ifade edilmiştir; Başlı başına varoluşunu elinde bulundurmak üzere bir malın belirli bir amaca tahsisidir." şeklinde ifade edilmiştir (Ekici ve Saydam, 1998: 3).

Vakıf, taşınır ya da taşınmaz herhangi bir eşyanın ya da değerini belli bir gayeden tahsisinden doğan, hukuki ve devamlılık arz eden bir kavrama sahip olmasının yanında, malın doğrudan kendi kendini temsil ettiği, tescilinden sonra kurucusu dahil

olmak üzere herkesi içine bağlayan hukuki bir anlaşma niteliğindedir. Vakfiye ise, bu anlaşmadan doğan ya da bu anlaşmada bulunması gereken temel kuralların bütünü yer aldığı ayrıca hakimın kararı ile de hüküm ifade eden yazılı bir metindir (Öztürk, 1995: 21).

Dini tanımlamalarda kelime olarak birçok anlamı bulunan 'vakıf' sözcüğünün aslında tüm manaları birbirine benzemektedir ve içerikleri ile aynı kimliğe sahiplerdir. Tüm bu vakıf tanımlarının ortak vurgusu vakfın, çıkarları insanların lehine olmak üzere bir malın Allah'ın mülkü hükmü niteliğinde kabul edilerek mülk olarak vermekten ve kendine mal etmekten ebediyen alıkoymak anlamını taşıdığıdır. Tüm menfaati ihtiyaç sahiplerine vermek sureti ile Allah'ın mülkü haline getirmektir. Vakıf kelimesi, Kuran-ı Kerim'de doğrudan geçmese de kardeşlik, yardımlaşma, şefkat ile muamele vs. birçok kavramlar ile bağdaşır anlamlar taşımaktadır.

Vakıf kelimesi için yapılan tüm tarifler aslında vakıf kurumunun gelişmesine katkı sunmuş daha sonraki gelişmelerin temellerini oluşturmuştur. Yukarıda da değindiğimiz gibi Kuran-ı Kerim'de vakıf ile ilgili açık ifadeler olmamakla birlikte, Müslümanlara hayırsever olmaları, zekât vermeyi insanın çok sevdiği ve canının yongası kabul ettiği malının hayır yolunda kullanmayı, başka yardımlar da yapmaları yönünde telkinlerde bulunulur (Singer, 2012: 4).

2.2.1. Vakfın Amacı

Medeni Kanun'da da belirtildiği gibi vakfın varlığı elinde bulundurduğu malı amaca tahsis etmesi biçimindedir. Vakıf bir mal topluluğu olarak ele alındığında, bu malların harcanması vakfın amacına işaret eder. Vakıf kurumu esas olarak tüzel bir kişiliğe sahiptir. Vakfın amacı da onun en önemli parçasıdır o halde amacı olmayan vakıf için tüzel kişilikten bahsetmek doğru olmaz (Güneri, 1976: 28-29). Vakıf kurumunun amacına ulaşması için teşkilatlanması, tüzel kişiliğini koruması ve varlığını sürekli kılıp sosyal ve ekonomik olguları içinde barındırması önem arz etmektedir.

Vakıf amacının belirli olmasındaki asıl neden, onun başka amaçlar ile karıştırılmasına izin vermeyecek bir biçimde sınırlandırılmış hatta kararlaştırmış olmasıdır. Vakfın hukuken varlığının devamı için amacının bulunması şarttır. Zira Medeni Kanun da vakıf tanımını; "başlı başına varoluşunu elinde bulunduran, bir malın belli bir amaç için özgülemesi" şeklinde tanımlamaktadır (Güneri, 1976: 30-31).

Vakfın amacı hukukun ve ahlakın sınırlarına çıkmamak ve yazılı olan ya da olmayan hiçbir hukuk kuralı ile ters düşmemesi oranında geçerliliğe sahiptir. Tüm bu şartları sağlayacak herhangi bir konu vakfın amacı olabilmektedir (Güneri, 1976: 31). Medeni Kanun'a göre vakfın amacının belli olması demek onun sadece tek bir amaç ile var olacağı anlamına gelmez. Vakıf mevzuatına ters düşmemek koşulu ile birden çok amaç içerebilir.

Vakıf amacının sürekli olması, vakfın geçici bir nitelik taşıması gerekliliği ile yani gelip geçici amaçlar uğruna vakıf kurulmasını önleme çabası ile yakından ilişkilidir. Süreklilik kavramı vakıf amacının ebedi olacağı anlamına gelmemekte, ancak burada, amacının gerçekleşmesi için gerekli olan süre bahsedilmektedir. (Güneri, 1976: 41-42). Medeni Kanun'un 101. maddesinde belirtildiği gibi Cumhuriyet'in Anayasasında belirtilen niteliklere göre Anayasa'nın temel ilkeleri çerçevesinde, hukuka, ahlâka, milli birlik ve bütünlüğe, milli menfaatlere aykırılık gösteren ya da amacı belirli bir ırk veya cemaat mensuplarını destekleyici nitelikte olan vakıflar kurulamamaktadır. Bu demektir ki bu niteliklere sahip vakıflar tüzel kişilik kazanamamaktadırlar (Güneri, 1976: 39).

Medeni Kanun'da vakfın sosyal amaç kavramı ile ilgili bir hükme rastlamak mümkün olmamakla birlikte topluma yararlı olabilecek vakıfların kurulmasını teşvik edici hükümlere rastlamak mümkündür. Vakfın sosyal amaç kavramı, vakfın bulunduğu toplum içinde itibar görebilmesi, günün şartlarına uygun, belirli çevrelerce yararlı olması ile ilişkilendirilmektedir (Güneri, 1976: 39). Diğer bir ifadeyle vakfın amacının belirlenmesinde içinde bulunulan toplumun ihtiyaçlarının gözetilmesi ve bu bağlamda tahsis edilen malı kullanma imkânının olması gerekmektedir. Vakıf kurumu sadece bilimsel, kültürel, dini ve hayır amaçları gerçekleştirmek için kurulmazlar. Tüm bunların yanında ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek içinde de kurulurlar. Kaynağında ekonomik unsurlara yer vermeyen bir vakfın varlığının sürekliliğinden de bahsetmek oldukça güçtür. Çünkü vakıflar, varlık şartlarını, gelir getiren mallara sahip olarak sağlamaktadır.

2.2.2. Vakıf Anlayışını Doğuran Etkenler

İhtiyaçlar ve zorunlulukları ortaya çıkaran faktörler yer ve zamana göre farklılık gösterir. Vakıflar, neye ihtiyaç duyuluyorsa o ihtiyacı gidererek toplumu

rahatlatan kurumlardır (Yediyıldız, 2003: 42). Vakıflar başlangıç itibari ile bireysel ihtiyaçları gidermek amacı ile oluşmuşken daha sonraları bu kurum, toplumların sosyokültürel yapısına, toplumların ihtiyaçlarına vs. göre gelişerek hayatın her safhasında yer edinmiştir.

Tüm bu açıklamalar gösteriyor ki içinde bulunulan ortam ve zamana bağlı olarak doğan tüm ihtiyaçlar vakıf kurumlarını ortaya çıkarmıştır. Şüphesiz insanları vakıf kurmaya iten en önemli sebepler arasında dini inançlar bağlamında hayır yapma isteği gelmektedir ancak insanların sosyal, beşeri ihtiyaçlarına cevap vermeyen, dönemin sosyal ve ekonomik gerçekleriyle bağdaşmayan, sadece dini ve hayri kaynaklı bir kurumun uzun ömürlü olabileceği ve geniş bir alana yayılabileceği düşünülemez (Kozak, 1985: 48-49).

2.2.2.1. Dini Değerler

İnsanları vakıf oluşturmaya yönelten nedenlerin en başında, dünya hayatının geçiciliği inancı gelmektedir. Dünyada sahip olunan her türlü imkan bireye ahiret hayatını kazanmak için verildiği ifadelerine genellikle bütün vakıfların ilk kısmında kısımlarında rastlamak mümkündür (Öztürk, 1995: 20). Vakıf kurumuna sadece dini ve hayri bir kurum olarak bakmak, bu kurumun gerçek anlamda amacının ve işlevinin anlaşılmasını engellemektedir.

Karşılık beklemeden hayır yapmak düşüncesinin temelinde, İslam dininin yardımlaşma ve dayanışmaya önem vermesiyle bunun düşüncesi yatmaktadır. İslam'ın temel kaynaklarından olan Kuran ve sünnette vakıf kurumuna teşvik edildiği açıktır. Türk toplumun yapısında baskın bir yere sahip olan yardımlaşma düşüncesi, İslamiyet'in kabulü ile birlikte her çeşit sosyal hizmetin yapılmasına zemin oluşturması ile vakıf kurumu da gelişmiştir ve yaygınlaşmıştır. Çünkü İslam dini sadaka verme, hayır yapma gibi birtakım davranışlara temel oluşturmuştur. Geçmişten günümüze Türk toplumunda vakıf olgusu, hayatın içinde önemli işlevleri yerine getirmede etkili olmuştur (Duman, 2014: 59).

2.2.2.2. Psikolojik Değerler

Vakıf, insan psikolojisinin dini inançların, ekonomik ve toplumsal hayatın kesiştiği noktada yer almaktadır. İnsanın bir yanı olan ruhsal/ psikolojik yanı bir yandan da dini inançları da içine alan bir yapıdır. Bu psikolojik yapı birçok çeşitliliği içinde barındırır; hayır ve şer, kendini ve başkalarını düşünme, mutluluk, tatmin, iç huzur, kendinden sonra iyi bir ad bırakma, kendini gerçekleştirme, ebediyettik gibi düşünceler vakıf müessesinin temelini oluşturan dinamikler arasında yer almıştır (Erşahin, 2003: 329).

Dolayısıyla vakıfta bulunan kişi başkalarına yardımcı olma isteği hazzını yaşarken vakıf kurumunun olanaklarından yararlanan kişi de bir gereksinimin karşılanmasının hazzını yaşar. Bu iki durum birbiri ile çelişmeyen ve her daim büyüyen topyekûn bir mutluluktur (Öztürk, 1995: 20).

2.2.2.3. Ekonomik Değerler

Vakıflar, mal ve servetlerini kamunun yararı için uygun bir şekilde işletip kullanılmasına yardımcı olurlar. Vakıfların ekonomik bir değer taşıması, onların küçümsenemeyecek kadar bir hizmeti yerine getirdiğinin kanıtı niteliğindedir. Vakıflar gelir getiren bir kurum olmasının yanında, sahip oldukları serveti ya da malları işleten kurumlardır (Güzel, 1977: 7).

Ekonomik yönden vakıflar yardımlaşmada devamlılık ve verimliliği amaçlarlar. Böylece insanlar, ihtiyaçlarından fazla gelen servetlerini vakıf aracılığıyla tasarruf ederler. Vakfeden, vakfa bağışladığı malın ya da servetin işletilmesini şart koşarak devamlılığının sağlanmasını ister ve bunun için de mütevellî heyet tayin eder (Güzel, 1977: 7-8).

Toplumda, insanların maddi sıkıntılarını ortadan kaldırmayı amaçlayan vakıfların, toplumda yeni hizmetlerin kurulmasında da etkin rol aldıkları görülmüştür. Nitekim bu amaç için kurulan hanlar, çarşılar vs. ticaret merkezleri bunlara örnek gösterilebilir. Vakıflar, devletin idare edemeyeceği ya da başaramayacağı sahalarda insanları idare ederek bir nevi kamu hizmeti görevi yapmaktadır. Böylece devlet bu yönden tasarruf imkânı sağlar (Kazıcı, 1985: 85-86).

Vakıflar, Kuran-ı Kerim ve hadisler gibi İslam dininin iki önemli kaynağından beslendiğinden ötürü İslam hukukçuları halka vakıf yapmak ve ellerindeki malları kamunun yararı için devlet gücüne yardımcı olmayı teşvik etmiştir (Berki, 1969: 55).

2.2.2.4. Toplumsal Değerler

Toplumsal boyutuna baktığımızda, vakıf kurumunu, sosyal tabakalar arasındaki gelir transferlerinin akışı olarak tanımlamak mümkündür. Şöyle ki vakıflar aracılığı ile zenginlerin gelir ve serveti üst tabakadan alt tabakaya, ihtiyaç sahiplerine doğru aktarılmaktadır. Genellikle vakfedenler daha yüksek bir gelir seviyesine sahipken, ihtiyaç sahipleri yani vakıf menfaati kendine tahsis olunanlar daha düşük gelir düzeyine sahiptir. Bu bağlamda, vakıf kurumunun toplumsal tabakalaşmada alt sınıfın küçülmesine, orta sınıfın genişlemesine doğrudan etki edeceği söylenebilir. Bu sayede de görülüyor ki vakıflar, yoksulluğa karşı en geniş ve doğrudan mücadele eden kurumdur. Vakıflar sayesinde üst tabakanın serveti, kendilerinden çıkarak toplumsallaşır ve elde edilen gelir alt tabakanın hizmetine sunulur. Tüm bunlar vakıflara kamu hizmeti sağlayan örgüt kimliği kazandırmıştır. Dolayısıyla bütün toplumlarda gerek sosyal, gerek töre ve gerek dinsel nedenlerle ortaya çıkan iyilik yapma isteği ve başkalarına faydalı olma vakıflaşma olgusu ve kurumu sayesinde kurumsallaşmakta ve süreklilik kazanmaktadır (Duman, 2014: 52-53).

2.2.2.5. Siyasi Değerler

Vakıflar, içinde bulundukları toplumun ihtiyaçlarına göre şekil alırken bir yandan da kurucularının dünya görüşü ve kabiliyetlerine göre de farklı bir yapıya sahip olurlar. Vakıflar dokunulmaz değillerdir, dönemin şartlarına ve hukuki normlarına göre şekil alırlar (Öztürk, 2009: 27). Yönetici sınıfın kurduğu vakıflar Devlet-Millet ilişkisine katkı sunmuş ve güçlendirmiştir. Bu uygulama ile hem sosyal bünye güçlenmekte hem de devletin yüceliği, cömertliği pekiştirilmekteydi.

Vakıflar aynı zamanda şehirlerin kurulup gelişmesinde de önemli yer etmişlerdir. Fethedilen yerin Türk şehri haline gelmesi ve yenileşmesinde vakıf kurumu büyük rol oynar. Öte yandan siyasal iktidarların benimsedikleri ideolojiyi halka benimsetmesi ve karşı akımları zayıflatması için de vakıflara ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin Selçuklular Şia'ya karşı Sünniliği benimsetip güçlendirmek için vakıf

medreseleri kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıf (askeri sınıf) kurduğu vakıf aracılığı ile ideolojisini halka ulaştırmıştır. Bunun en belirgin örneğine Rıza Nur'un 1 Nisan 1340/1924 tarihinde Sinop'ta kurulan vakfın amacına ilişkin ifadelerinde rastlamaktayız (Öztürk, 2009: 27).

Vakfın ortaya çıktığı dönemin siyasal zemini çok önemlidir. Osmanlı Devleti'nde savaşı kaybedenlerin mallarına müsadere yolu ile el konulması yöntemi, servetin bir elde toplanması, kuvvetli ailelerin kurulmasına engel olmuştur. Yine Osmanlı Devleti'ndeki veraset yöntemi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

2.2.2.6. Kültürel Değerler

Kültür, bir toplumun ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelerek millet vasfına yükselmesine verilen addır. İlk başta yazılı olmayan daha sonra hukuk olarak teyit edilen yardımlaşma ve dayanışma, Türklerde milli gelenek ve örfün başında gelir. Geniş bir coğrafyada kendini göstermiş Türk topluluklarında sevgi, merhamet, yardımlaşma vs. gibi duygular tarihin her döneminde kendini göstermiştir. Bunu Türklerin yaşadıkları yerlerdeki vakıf eserlerinde görmek mümkündür (Yörükoğlu, 1985: 115).

İnsanlığın ilerlemesinde bilim, öğrenme merakı tarihin her döneminde güç, iktidar, saygı ve sevgi aracı olmuştur. Bu niteliklere sahip olan kişi, hem bilim yapmak için vakıf kurmuştur hem de başkalarının çalışmasına destek vermiştir. Buna verilebilecek en güzel örnek ise vakıf kütüphaneleridir. Zira İslam medeniyeti kitaba büyük değer vermiş olup, bunu cami ve medreselerdeki kitaplar üzerinde yazan vakıf malıdır ibaresinden anlamak mümkündür. Birçok temel erdem eğitim ile kazanılırken yakın tarihe kadar eğitim görevi devlet destekli değil, sivil destekli vakıf yolu ile olmuştur. Nizamiye Medreseleri buna örnek olarak gösterilebilir (Erşahin, 2003: 334).

Türk kültürü tarihinde vakıf kurumunun önemli bir konuma gelmesinde şüphesiz Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinin payı oldukça yüksektir. Ancak burada Türklerin vakfı İslamiyet ile tanıdıkları anlamını çıkarmak doğru değildir. Nitekim Türklerde İslamiyet'i kabul etmeden önce de vakıf anlayışı vardı. Kaynakların belirttiğine Doğu Türkistan'daki kazılarda ulaşılan Uygur vakfiyeleri, bu bölgede İslamiyet'ten önce var olan Budizm dinindeki Türklere ait olan Uygur harfleri ile

yazıldığı görülmüştür (Erşahin, 2003: 334). Burada Budizm dininin etkisinden bahsetmiş olsak da vakıfların oluşmasını sağlayan ana sebebin sadece din kaynaklı olduğunu söylemek doğru değildir. Zira böyle bir kurumun oluşması ve gelişmesinin yanında devamlılığın sağlanması için benimseme ve kabullenme aşaması gibi alt yapının da bulunması gerekmektedir. Tarih boyunca Türk toplum geleneğinde vakıf olgusu milli benliğine işlemiştir (Erşahin, 2003: 335).

Sonuç olarak, Türk toplum hayatı milli birlik, milli dayanışma, yardımlaşma gibi duyguları barındırmaktadır. Her vakıfta olduğu gibi Türk vakıfları da belirli bir duygu, düşünce yapısı üzerine şekillenmiştir. Vakıfları sadece ihtiyaç sahiplerine yardım eden kurum olarak görmek doğru olmadığı gibi aynı zamanda kültür kurumları olarak da düşünmek gerekir (Duman, 2014: 59).

2.2.3. Vakfın Kuruluş Şartları

Vakıf kurumu, işlemleri yerine getirebilmek için belirli şartlara sahip olmalıdır. Bu şartlar, içinde bulunduğu dönemin ihtiyaçlarına göre şekil almaktadır. Ayrıca ihtiyaçlara göre de her alanda vakıflar kurulabilmektedir (Akar ve Güneş, 2002: 22).

Vakıf kurumlarında, her şeyden önce vakıfta bulunanın vakfettiğini gösterdiğini ifade etmesi gerekmektedir. Örnek olarak; "Ben malımı vakfettim", "Habs ettim", "Tasadduk ettim " veya "Sadaka ettim" gibi ifadelerde bulunmalıdır. Bununla beraber, vakfın kuruluşu için aranan şartlar kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmaz. Konunun iki ayrı başlık üzerinden ele alınması aydınlatıcı olacaktır: Birincisi vakıfta bulunması gereken şartlar ve ikincisi vakfedilen malda bulunması gereken şartlardır (Akar ve Güneş, 2002: 22).

2.2.3.1. Vakıfta Bulunması Gereken Şartlar

Vakfın temlik ve teberrua ehil olması şartı aranmaktadır. Burada anlatılmak istenen, vakfeden her kim ise bu kişinin aklının yerinde ve akıl sahibi olması, hür ve erin olması gerekliliği ifade edilmektedir. Ayrıca temlik ile ifade edilen ise, bir malın bedelsiz olarak satabilme ehliyetine sahip olmasıdır. Teberrua ise bir malın satılabilmesinde bu işlemlerin hukuksal yönden geçerli sayılmasıdır (Şeker, 1991: 148).

Vakfin vakfa razı olması şartı vardır. Yani vakıf kurumunun vakfa rızası bulunması gerekmektedir. Hiçbir vakıf zorla yapılmaz. Rıza ile vakfa gönüllülük ile bağlanılır (Şeker, 1991: 148). Vakfin borcundan veya sefehinden (akılsızlık) dolayı mahcur (hacrolunmuş) bulunmaması şartı aranmaktadır. Burada ifade edilmek istenen, hacr altına alınmış herhangi bir şahsın kısıtlı olması durumunda yani hacr kararından sonra yaptığı her türlü hukuksal işlemlerde vakfin sorumlu tutulmamasıdır. Malını vakf etmek isteyen her hangi bir kişinin borçlu olmaması, israfa düşmemesi, zevk ve eğlenceye düşkün olmaması, iflas etmemesi vs. tüm bunları taşımaması lazımdır. Dolayısıyla hacr altında olan kişilerin vakıfları da geçerli sayılmamaktadır.

Vakıf, vakfettiği şeyi itikadına göre hayır ve sevap kazanmak niyeti ile vakfetmelidir. Neticede vakıfta öncelik amaç, Allah'ın rızasını kazanmak ve toplumun ihtiyaçlarıdır (Şeker, 1991: 148).

2.2.3.2. Vakfedilen Malda Bulunması Gereken Şartlar

Vakfedilen mallarda bulunması gereken belirli şartlar mevcuttur. Bu şartlar aşağıda belirtildiği şekilde düzenlenmiştir:

- Vakfedilen şeyin ayn (vakfedenin elinde bulunan mal) olması şartı; yani vakf edilecek mülk olmalıdır. Herhangi bir kişi kendisine ait olmayan, gerek hukuken, hükmen gerek örfen bir malı vakf edemez (Şeker, 1991: 148).
- Vakfedilecek malın akar (ev, dükkan, tarla vs. gibi gelir getiren mülk) olması şarttır. Burada ifade edilen, gelir getirebilen gayrimenkul mal olması durumudur.
- Vakıfta müebbetlik şarttır. Vakfin amaç bakımından devamlı olması gerekir. Belirli süreli vakıf, hukuksal olarak sahih olmaz (Şeker, 1991: 148).
- Vakfedilen şeyin muayyen ve malum olması şarttır. Vakfedilecek mülk, belirlilik içinde kararlaştırılmış bilinen bir mülk olmalıdır. Vakfa konu olan her hangi bir mülkün miktarı, sınırı, yeri adeti gibi belirli özellikleri bilinmelidir. Vakfin münces (yerine getirilmiş, sonuçlandırılmış) olması şarttır. Yani yerine getirilemeyen vakıf malı uygun değildir.
- Vakfedilecek bina ve ağaçların "müstahiku'l- kal" (yıkılmaya ve sökülmeyle mahkum ve eninde sonunda sökülecek ve yıkılacak) olmaması şartı vardır.

- Vakfedilen herhangi bir şeyin vakıf esnasında vakfın malı olması şartı vardır.
- Vakfın meşrutun lehi (vakfeden tarafından yararlanması şart koşulan) kesinlikle belli edilmesi ve ihmalden uzak tutulması olması şartı vardır. Yani kişi malını vakf ederken kesin neyi kast ettiğini bilinmesini isteme şartı söz konusudur.
- Vakıf hayır yoluna yapılmalıdır (Şeker, 1991: 148-149).

Yukarıdaki şartlardan da anlaşılacağı üzere köklü bir tarihi olan vakıf kurumlarının hukuksal bir konum kazanabilmesi hem vakıfta bulunması gereken, hem de vakfedilen malda bulunması gereken birçok koşulu sağlaması gerekmektedir. Ancak bu şekilde vakıflar toplumda uygunluk ve geçerlilik kazanır.

2.2.4. Vakfiye

Vakfiye, vakıfta bulunacak kişinin malını verdiğine dair ve hakimın vakıf için verdiği hükmünü içeren belgeye verilen addır. Belirli şartlar ile kurulan vakfın, genellikle vakıf tarafından hazırlanmış tüzüğüne vakfiye denir. Bunlar kadılık siciline işlendikten sonra kesinleşirler. Tarihi açıdan bakıldığında vakfiyeler, önem arz eder. Çünkü bunlar, tarihsel süreç içerisindeki belirli olaylar hakkında bize bilgiler verir. Ayrıca vakfiyeler, toplumların iktisadi ve sosyal yaşamlarında önemli rol oynayan vakıf müesseseleri hakkında, nasıl çalıştıkları, kimlerin idare ettiği, kimlerin istifade ettiği vs. hususları öğrenmemize olanak sağlar (Kazıcı, 1985: 39).

Bir vakfiye metninde genel olarak şu bölümler yer almaktadır;

1. Allah'a şükür, vakıf yapmanın sevabı ile alakalı ayetler ve hadisler yer almaktadır.
2. Vakıf yapmak için olunan mallar,
3. Vakıf yapmak için ayrılan malların idaresi ile ilgili,
4. Ne tür masrafların yapılacağı ve nerelere sarf edileceği,
5. Vakfın kimlere nasıl idare olunacağı, çalışan sayısı, verilecek olan ücret, sonuç olarak da kimlerin bu haktan faydalanacağı şartları,
6. Karar verenin vakfın gerekliliğine dair hükmü,
7. Sonuç kısmında tarihle birlikte hakimın mührü yer almaktadır. (Çataltepe, 1991: 20).

Vakfiyeler, kanun koyucunun hükmü gibi kesindir. Vakfiyeler tarih boyunca çeşitli şekiller üzerine yazılmış ve günümüze ulaşabilmiştir.

2.3. OSMANLI DÖNEMİ ÖNCESİ VAKIF ANLAYIŞI

Vakıf yönetimi sistemi, tarihsel zaman içerisinde bulunduğu topluma, zamana ve bulunduğu mekâna göre değişiklik göstermiş, birçok toplumlar da değişik şekillerde kendini göstermiştir. Vakıf kurumu temelinde yardımlaşma yatan bir kurumdur. Vakfın başlangıcı ile ilgili belirli kesin bir tarih vermek zordur. Bu konuda ancak bir takım tahminlerde bulunmak ya da bizzat ana kaynaklara inerek ciddi bir araştırma ile bu konuda yazılmış eserleri bulmak gerekmektedir.

Bir araştırmaya göre, vakıflarla ilgili en eski yapının oluşması Hitit kralı döneminde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan tablet ile ulaşılmıştır. Tabletteki yazılı metin, kamu hukukundan doğan bir özgüleme niteliğindedir. Kral tarafından tahsis edilmiş olmasının bilgisi dışında, özel kişilerin bu özgülemeye dâhil olduklarına dair bir bilgiye ulaşılmadığından tüzel bir kişiliğe sahip olup olmadığı bilgisine de sahip olunamamaktadır. Ayrıca metine sadık kalarak, mallardan sadece Kral soyundan olanların faydalanması ve diğer insanların bu imkânlardan yoksun kalmaları, vakfın olamayacağı bilgisini de bize sunmaktadır (Ballar, 1991: 4-5).

İslamiyet öncesi devletlere baktığımızda, bu devletlerin diğer ülkelerle olan savaşları ve ilişkileri, bir noktaya kadar bize bilgi vermiş olsa da, toplumsal hayatları ve kendilerine ait olan hukukları üzerine fazla bilgiye ulaşma konusunda kesin bir şey söylenememektedir. Bununla birlikte, bazı kavimlerin sahip oldukları kültürlerle bağlantılı bir takım bilgilere ulaşılabilmiştir. Bu bağlamda, Hititler ve Sümerlerin hukuksal yapısını bazı eserlerde görmek mümkün olmuştur. Özellikle Hititlerin toplumsal hayatları ve hukukları bizi ayrıca yakından ilgilendirmektedir. Çünkü bu kavim, şu anki topraklarımız üzerinde yaşamış ve teşkilatlanmış bir uygarlıktır. Bazı konularda, özellikle toprak konusunda ülkemizin gerçeklerine uygun bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Bu bilgiler neticesinde, bir yandan Türk Hukuk Tarihi'ni diğer yandan da Anadolu'nun Türklerden önceki kavimlerinin hukuk tarihlerini bilmemize kaynaklık etmiştir (Hatemi, 1969: 11).

Türkler, İslamiyet dinini kabul etmeden önce Buddha inancına bağlı çeşitli vakıf kurmuşlardır. Doğu Türkistan'ın Turfan bölgesinde ise yapılan araştırmaların sonucunda elde edilen bulgular Uygur vakfiyeleri hakkında tam bir hüküm vermenin doğru olmayacağı yönünde olup, bu vakfiyelerin tahmini olarak M.Ö.13.-12. yüzyıllarda oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Bayartan, 2008: 158). Belirtildiği gibi, İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlerde, vakıf kurumu ile ilgili bilgilere ulaşmak zordur. Ancak Von Le Cog'un Doğu Türkistan'da Turfan kazısında rastladıkları Budist Uygur Türklerine ait bir kitabede bir "vakıf" kurumundan bahsedilmiştir. Bu kitabedeki vakfiye; bir Uygur manastırına vakıf olunan bağ ve arazinin bir tıp medresesi olduğu ve diğer okulların yaşatılması ile ilgili bilgi veren vakfiyedir. Vakfedilen bir han olup Manastırı yöneten de bir rahiptir. Vakfedilen malların geliri manastıra aitti. (Çataltepe, 1991: 13). Bunun yanında Babil ve Sümerlerde vakıfların kurulduğuna dair çeşitli izlere rastlanılmıştır. Babil devletinde inançlı bir adamın, kendisi adına mabet yaptırması ve bu yaptığı mabede rahip tayin etmesi bunu içinde bir mülkünü karşılıksız vermesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Vakıfların ilk nerede, hangi zamanda, kimler tarafından kurulduğuna dair net bilgi vermenin mümkün olmadığının vurgulanması gerekmektedir. Ancak, yukarıda bahsedilen topluluklarda vakıf kurumunun geçmemiş olması o topluluklarda yardımlaşma anlayışının bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Topluluğun içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde düşünüldüğünde, yardımlaşmanın nasıl ve ne yönde olduğu bilgisi edinilerek tahminlerde bulunmak mümkündür.

Gerek dini amaçlar bağlamında, inanılan, tapınılan tanrılar için inşa edilen mabetler olsun, gerekse sosyal-kültürel amaçlar bağlamında, inşa edilen yollar, köprüler, hanlar ve eski Türk topluluklarındaki şöenlerde, yedirip içirme adetleri ve yoksulun, zayıfın korunup kollanması olsun, bu uygulamaların hepsi ortak bir bilinçten meydana gelir. Bu da "yardımlaşma" duygusundan hareket ederek "vakıf anlayışının" varlığına işaret eder. Tüm bu anlatılanlar İslamiyet öncesi dönemde, yardımlaşmanın olduğu anlamına gelmektedir.

Eski Yunan'da devletinde ise vâkıfa dair uygulama olup bununla ilgili birçok kurumlardan bahsetmek mümkündür. Kişiler mallarını belirledikleri kişilere belirli şartlar içerisinde ayrıca bu şartların değiştirilmemesi koşulu ile mallarını karşılıksız

vasiyet etmekteydi. Roma ve Bizans İmparatorluklarında da vakıf kurumu ise bir takım gelişmeler göstermişti. Eski Yunan devletlerinde ise vakıf, bir malın tahsis olduğu amaca göre kullanılması anlamına geliyordu. Daha sonra ise, bir kimsenin karşılıksız olarak verdiği veya vasiyet etmesi ile gelirini, amacının gerçekleşmesi amacıyla insanların yararına sunulmuş ve uygulanmaya başlanmıştır.

Batı toplumlarında vakıflarla ilgili ilk belirtilere, Orta Çağ'da rastlanmıştır. İlk Çağ klâsik Roma Hukuku'nda hukuksal bir kişilik kazanılmamış olması bu kavramın geliştirememiş, bağımsız bir teşkilât olan mal topluluklarına rastlanmamıştır. Hayır işleri için tahsis edilen mal, güvenilir bir kişi aracılığı ile yapılmakta ve bu kişiye eşyanın asıl mülkiyet hakkı devretmek suretiyle belirli bir hayır amaçlı bir malın hizmet götürmesi sağlanmaktaydı (Cansel, 1998: 321).

Orta Çağ Avrupası'ndaki vakıflar, kiliseye bağlı olarak gelir kaynaklarını, manastırların, parasız yemek dağıtılan ve yetimlere bakılan kurumların ya da okulların işletilmesi için kullanırdı. Rönesans Dönemi'nde tacirler eğitim ve yöredeki ihtiyaç sahiplerine yardım gibi amaçlarla çok sayıda özel vakıflar kurmuşlardır (Akar ve Güneş 2002: 22).

Hukuk alanında önemli gelişmeler göstermiş olan Romalılar ise başlangıçta bu kurumu, pratik sahaya, yani örf ve âdete dayandırıyorlardı (Cansel, 1998: 321). Hristiyanlığın yaygınlaşıp Roma Devleti'nin resmi dini haline gelmesiyle kiliselere ve manastırlara ait, ihtiyaç sahiplerinin korunması için tesis edilen kurumlara bağışlar ortaya çıkmıştır. Ancak hibe veya vasiyet edilen mallar şart koşulduğu takdirde, vakfeden tarafından geri alınabilmekte veya mirasçılara verilebilmekteydi (Cansel, 1998: 322). Bu da, vakıf olgusunu ortadan kaldırmaktaydı.

Roma'da cumhuriyetin sonlarına doğru hayır, güzel sanatlar ve felsefe konuları ile ilgili kurumların kurulması ihtiyacı ortaya çıkmış ve vakfî yükümlülük, bağış ya da vasiyet biçiminde öngören bir düzenleme yoluna gidilmiştir (Ballar, 1987: 5). Ancak bu düzenlemede tüzel kişilik konusu düşünülmediğinden kötü uygulamalar önlenememiştir. Bu konuda Bizans hukukçuları tarafından adım atıldıktan sonra mallara tüzel kişilik tanınmış ve Roma'da da vakıflar kazandıkları kişilikle amaçlarına uygun olarak topluma hizmet etmeye başlamışlardır (Ballar, 1987: 5).

İslamiyet'in doğuşu ve sonraki dönemde vakıf kültürünün kaynağı ve gelişimi ile ilgili konularda ileri sürülen farklı bilgiler mevcuttur. İslam hukukçuların ve bazı ilahiyatçıların bu konudaki araştırmaları yön verici niteliktedir. İslam hukukçuları ve ilahiyatçılara göre, Kuran-ı Kerim'de "vakıf" kelimesi doğrudan doğruya geçmese de, İslam dininin Müslümanlara birlik, dayanışma, yardım etme duygusu gibi prensipler ortaya koyması, vakfın kaynağını İslam esaslarına dayandırmaktadır (Çataltepe, 1991: 17). Bu bağlamda, Kuran-ı Kerim'de "vakıf" kelimesine yakın birçok kelimenin eş anlamlı olarak kullanıldığını da görmek mümkündür. "Sadaka", "ihsan" Kuran'ın değişik yerlerinde geçmektedir. "Allah yolunda harcanan mal", "malını akrabaya, yetimlere ve yoksula vermek", "fakiri beslemek", "hayır yapmakta yarışmak", "sadaka vermek" kavramlarını içinde barındıran ayetlerinde de vakfa dolaylı da olsa gönderme yapılmıştır.

Vakıf kurumunun, ilk kurucusu, bazı kaynaklarda Hz. Muhammed olarak ifade edilmiştir (Çataltepe, 1991: 17). Hz. Muhammed'in Medine'de kendine ait olan Fedek arazisini vasiyet yolu ile ihtiyaç sahipleri olan Müslümanlara vakfetmesi ile böylece İslam'ın ilk vakfını ortaya çıkarmıştır (Çataltepe, 1991: 17-18). Hz. Muhammed'in peşinden gidenlerden maddi durumu yerinde olanlar, vakıf yapma konusunda önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Buna örnek olarak, Hz. Ömer, Osman, Ebu Talha, Ebu Bekir, Ali, Zübeyr, Sa'id, Enes, Hâkim b. Huzzam verilebilir (Çataltepe, 1991: 17-18).

İslam dünyasında vakıfların çoğalması ve geniş sahalara yayılmasında, vakıf yapma konusunda dini kaynakların önemli bir teşvik ediciliğin olduğunu söylemek mümkündür (Kazıcı, 1985: 63). İslam anlayışında gerek insanlara gerekse hayvanlara yapılan hizmetin ibadet olarak görünmesinin sonucu, vakıflar, her alanda toplumun iyiliğini gözetecek teminat ve garanti görevi görmüşlerdir. Bu anlayış çerçevesinde de, Müslümanlar, yaşadığı köy, kasaba, mahallelerde çeşitli vakıflar oluşturmuşlardır. Bu vakıflar, başta Mekke, Medine, Şam, Mısır ve Haleb ardından da İstanbul, Bursa, Edirne gibi fethedilen şehirlerde uygulama alanı bulmuştur (Kazıcı, 1985: 63-64).

İslam hukukçuları, İslam dünyasında derin etkiler bırakan vakıf kurumunun kesin olarak ne zaman doğduğuna dair farklı düşüncelere sahiptir. Bunlardan bazıları geleneksel İslam anlayışa göre, ilk vakfın, Hz. İbrahim tarafından ilk hac yollarının

yapılması amacı ile ayrıca zemzem kuyularının tamir ettirilmesi ve Kabe-i Muazzama'nın vakfedilmesi ile başladığını öne sürmektedir (Güler, 2002: 9).

Bazı vakıfçılar "Kabe'nin" bir vakıf olarak kabul edilmesi düşüncesinde hem fikirdir (Hatemi, 1969: 24). Hz. İbrahim tarafından yaptırılan Kâbe binası ve çevresi oldukça eski olup, eski devirlerden beri ibadet için kullanılmıştır. Bu düşünceye göre, Kâbe'nin o dönemdeki tüm tapınaklardan farklı olarak değerini koruması, ona tüzel bir kişilik kazandırmasının yanında mescit vakıfları adı altında ilk örnek sayılmasını gerektirir (Hatemi, 1969: 23-25).

Bu bağlamda vakfın kaynağı ile ilgili farklı düşünceler olsa da vakıflar bulundukları dönemi sosyal, ekonomik, kültürel birçok yönden etkilenmiş ve her dönemde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Moğol prenslerinin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra, tahrip edilen şehirlerin kalkınması ile vakıflar da gelişim göstermiştir (Kazıcı, 1985: 54). Moğollarda adından söz ettiren Gazan Han, Tebriz yanındaki Şeneb-i Tebriz adı verilen bölgede türbe, mescit, medrese, kütüphane, ilmi külliye yaptırmış ve bunların korunup kollanması için ekonomik açıdan güçlü vakıflar kurmuştur. Hükümdarlarının vakıf yaptığını gören halk da bu şekilde vakıf yapmaya başlamıştır (Kazıcı, 1985: 54). Nitekim İslam dünyasında birçok kimse, Sultanların öncülük ettiği vakıflara bakarak yeni vakıflar kurmuşlardır. Bunun asıl teşvik edici kaynağı, Allah'ın rızasını kazanmak olmuştur (Kazıcı, 1985: 54).

İslâm memleketlerine bakıldığında vakıf sisteminde ciddi bir gelişme kendini göstermiştir. İslam âleminde ilk vakıf örneklerini, 706 yılında, Emevi Halifesi tarafından, başkent Şam'da yaptırılan "Ümeyye Camii" için kurulmuştur (Ballar, 1996: 5-6). Emeviler Dönemi'nde vakıf kurumuna yeni anlayışlar gelmiş, daha önce görülmemiş yeni vakıf kurumları kurulmuştur. Bu dönemde ilk kez yeni bazı girişimlerde bulunulmuş. Bu dönemde örnek olarak Emevî halifesi ilk defa bazı köy ve çeşitli mezraları, Şam'daki Ümeyye camii için gelir getiren yerleri birer kaynak olarak vakfetmiştir (Demirbaş, 2010: 56).

Ayrıca yine bu dönemde, evladiyelik vakıflar veya aile vakıfları denilen farklı bir türde vakıf ortaya çıkmıştır. Bu tür vakıfların ortaya çıkmasında fetihlerle kazanılan zenginliğin de payı büyük büyüktür. Bu dönemde, vakıflarla ilgili önemli çalışmalar yapan Ebu Yusuf, oluşturulan yeni vakıf türünün hukuksal temellerini atmıştır. Kendisi

de Hanefi hukukçusu olan Ebu Yusuf, vakıf sistemini, insana ve pratik hayatın gerçeklerine uyumlu bir mekanizma haline getirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de hem hükümet politikalarını hem de sosyal hayatın iktisadi şartlarını dikkate almıştır (Uzunçarşılı, 1970: 9).

Abbasiler döneminde ise, Emeviler dönemindeki aile vakıflarının, insanları vakıf kurmaya teşvik etmesi ve hem devletin hem de toplumun bunu olumlu karşılayarak desteklemesi ile çok sayıda vakıf teşkilatının kurulumu gerçekleşmiştir (Uzunçarşılı, 1970: 10). Vakıflar, bu dönemde ciddi yapısal değişikliklere tabii olup, kurum haline gelmiş, bunların yönetimi için vakıflar nezareti ismiyle bütün vakıfları birleştiren ve kontrol eden, onların bir düzen içerisinde sağlanmasına hizmet eden bir teşkilat kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1970: 10).

Abbasiler devrinde, oluşan siyasi parçalanma ile birlikte Selçuklu Devleti'nin kurulması vakıf kurumlarının gelişimini hızlandırmıştır. Gerek hukuksal gerekse yönetim bakımından farklı yenilikler kaydedilmiştir (Kazıcı, 1985: 55). Selçuklu devletinin devam ettiği Sünnilik siyaseti, devlette birçok yerde yeni dini kurumların oluşmasına yol açmış ve birçok medresenin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 11. ve 12. yüzyıllarda düzenli bir sosyal bir nitelik alan ve kuruluş haline gelen tekke ve zaviyelerin çoğalması ve devletin meydana getirdiği dini ve hayri amaçlı kurumların artması vakıf sermayesinde ciddi bir ilerlemeye yol açmıştır (Kazıcı, 1985: 55).

Vakıf kurumu, İslâmiyet'in kabulünden sonra bilhassa Selçuklular ve Osmanlılar döneminde sosyal hayat, kültürel hayat ve ekonomik hayatın her alanında damgasını vurmuştur. Selçukluların iktisadi ve sosyal hayatında da vakıfların etkisi mevcuttur. Bu dönemde vakıfların sayısında artış olması ile birlikte, toplumun eğitim, sağlık vs. her türlü ihtiyaçları için kurulan vakıf kurumları Osmanlı Dönemi vakıf anlayışına da öncülük etmiştir (Kozak, 1985: 19).

Bayındırlık, sanat, mimarlık alanındaki gelişmeleri vakıf kurumu ile açıklamak mümkün olmuştur. Yine bu dönemde vakıflar sayesinde köylerde ve kasabalarda hastaneler kurulmuş, sağlık hizmeti ücretsiz verilmiştir. Vakıf eserlerinin çoğalması, mimar, usta, tezyinatçı gibi birçok sanatkârın istihdamına ve yetişmesine olanak sağlamıştır (Kozak, 1985: 19).

Tüm bu gelişmeler sonucunda, Selçuklularda, sayıca fazla olan vakıfların idaresini düzenli bir şekilde gerçekleştirebilmek için "Evkaf Nezareti" kurulması ihtiyacı doğmuştur (Kozak, 1985: 19). İslam'daki bazı kavramlar, vakıf kurumunun gelişmesine açık bir şekilde dayanak oluşturmuştur. İslam'da sosyal yardımlaşma ve dayanışma olgusu, farz ve ibadet olarak, sınırları ve miktarı belirlenmiş zekât kavramı ile kendini göstermektedir. Bu anlayışta zekât, sadakalardan ayrı bir yerde mecburi, zenginin bağışladığı değil zenginin borcu hükmünde, fakirin de hakkı olarak ortaya çıkmaktadır. Burada zekât kavramını, vakıf oluşumunda rol oynayan İslami temel kavramlar arasında değerlendirmek mümkündür (Sevim, 2009: 13-14).

Sadaka-i cariye, sevap getiren sadaka anlamına gelen ve vakfedilen gayrimenkuldür. Dini anlayışta, vakıf hayır amaçlı kullanıldığında, vakfeden kişiye devamlı sevap getirmektedir. Bu bağlamda, önceki dönemlerde inşa edilmiş han, hamam, medrese, dükkân, kütüphane, çarşılar, mescitler vakıf olarak topluma kazandırıldığı takdirde, mal sahiplerince sürekli edinilen bir sevaba işaret eder. İnsanların yararlanmaları için inşa edilen yol, köprü, çeşme ve yoksullar için kurulan aşevi, hastane, okul gibi hayır yerleri de bu kapsamda değerlendirilebilir (Sevim, 2009: 42). İslam dini, sosyal yardımlaşmayı teşvik edecek birçok kavramı içinde bulunduran bir dindir. İslam dininin kabul edilmesi ile birlikte dini kaynaklardan beslenen birçok vakıf kurumu ortaya çıkmıştır. Sadaka, kurban ve zekât gibi İslami prensipler de amaçları itibarıyla sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın toplum içindeki inşasında çok önemli bir rol oynamıştır.

2.4. AHİLİK TEŞKİLATI

Selçuklu ve Osmanlı toplum yapısı genel itibarı ile dayanışmacı bir özellik göstermiştir. Toplumsal ilişkilerde yardımlaşmak esası önemli bir yer tutar. Ahilik gibi loncalarda hem ekonomik hem de sosyal dengeyi ayakta tutmuş teşkilatların başında gelmiştir. Başlangıç itibarı ile dini-tasavvufi dayanışma sergileyen ve bu şekilde seyir eden Ahilik zamanla bu etkinin yitirilmesi ile yerini Esnaf Loncalarına bırakmıştır. Bu bağlamda Türk kültüründe hayırseverlik faaliyetleri gönüllülük esasına dayanarak zamanla ilk teşkilatlanma ve kurumsallaşma örneklerini Ahilik ve Loncalar ile şekillendirmiştir (Bayram, 2012: 111-112).

Arapça bir sözcük olan “ahi” kardeşim anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Fransız Türkolog J. Deny “ahi” sözcüğünün başka kökenden gelip gelmediğini araştırmış ve bunun sonucunda; “ahi” sözcüğünün yiğitlik, misafirperverlik, eli açıklık anlamlarına gelen akı sözcüğünden türediğini ortaya koymuştur (Akbaş, 2018: 173).

Ahi teşkilatlarının kurulma tarihi konusunda uzmanlar çeşitli görüşlere sahiplerdir. Claude göre; Fütüvvet temelin dayanan Ahilik ekonomik bir örgütlenme olup Konya'da da ilk izlerine rastlanıldığını görüşündedir. Mikail Bayram ise, bu uygulamanın ilk olarak Kayseri'de Ahi Evren aracılığıyla kurulmuş olduğunu, sonrasında adı geçen kişinin Konya'ya giderek Ahileri teşkilatlandığını savunmaktadır (Bayram, 2012: 91). Müsteşriklerden Franz Taeschner, ahiliğin kökeninin "Fütüv-vet" e dayandığını, halk arasında ise "Fütüvvet" in benimsenen biçiminin "ahilik" olarak adlandırıldığını açıklamaktadır (Bayram, 2012: 91). Aynı zamanda ahiliğin, fütüvvetten çok daha farklı olup Anadolu Türklerine has bir kuruluş olduğu düşüncesinde de fikir birliği içerisinde. Ahilikten önceki fütüvvet-nâmelerde özelliklerinden bahsedilen fütüvvetçilik ahilikten önceki zamanlarda oluşmuş bir kuruluştur (Bayram, 2012: 91). Fütüvvetçilik genellikle insanın sahip olması gereken erdemlere ve askeri özelliklere önem verirdi. Ahilik ise bunların yanı sıra yönetim işlerine önem vermiş ve bir esnaf birliği şeklinde örgütlenmiştir. Üyelerine de zanaat sahibi olma şartı getirmiştir (Çeker, 2017: 91).

Ahilik kurumunun bir tarikat mı veya bir esnaf kuruluşu mu olduğu konusunda devam eden anlaşmazlıklar olmuştur. Son tartışmalar ile ahiliğin; ne bir tarikat ne de esnaf kuruluşu olduğuna, ikisinin de özelliklerini ihtiva eden bir olgu olduğu sonucuna varılmıştır. İnsanları iyiye, doğruya götürmede yol göstermesi özelliği ile tarikat özelliği, çalışma hayatında üretime, verimliliğe, fiyat kontrolüne ve kaliteye dâhil olması özelliği ile de bir esnaf kuruluşu olma yapısı taşımaktadır.

Anadolu'da kurumlaşmasını 12. ve 13. yüzyıllarda tamamlayan ahilik, günümüz koşullarında da sivil örgütlenme modellerine örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Ahilik maddi ve manevi boyutları olan bir sistemdir. Manevi gücünü dini kaynaklardan, maddi gücünü de milli kaynaklardan ve tarihi tecrübelerinden almaktadır.

Her çeşitli sistem gibi ahiliğin de bir vizyonu ve kendine ait misyonu vardır. Bu sistem vizyonu ve misyonu doğrultusunda yapılaşıp teşkilatlanmıştır. Bu

teşkilatlanma bir eğitim sistemi haline dönüşmüştür. Bir esnaf ve zanaat örgütü olarak da şehirlerde ekonomik olarak faaliyet gösterip örgütlenmiştir. Bu teşkilatın hedeflediği amaç ideal insan, ideal toplum ve ideal esnaf modeli yüzyıllarca uygulanmıştır (Çetinkaya, 2012: 57).

Ahiliğin bir meslek kuruluşu olarak nitelendirilmesi ve bu kuruluşlarda doğruluk ile birlikte sadakate dayanan iş ahlâkı ayrıca önem arz ediyordu. Müşteriyi kandırmamak, malını överek yalan söylememek, hileli ölçüp tartmamak, karaborsacılık yapmamak, müşteriye kızdırmamak, alışverişte iyi muamelede bulunmak, işinde dikkatli olmak ve işini ciddiye almak şeklindeki ahlaki kurallara önem veriliyordu. Ahiliğin en önemli etkilerinden bir tanesi de başta üyeleri olmak üzere tüm insanlık için yardımlaşma ve sosyal dayanışmayı sağlamak olmuştur. Bunun için her esnaf topluluğu, yönetim giderleriyle kendi aralarında yardımlaşma ve dayanışmayı birliğini sağlamak adına bir sandık oluşturmuştur (Çetinkaya, 2012: 58).

14. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Osmanlı Devleti'nin şehir yapılanması içinde âhi teşkilatları eskisi kadar görülmemektedir. Osmanlı sınırlarının genişlemesi, kapitülasyonların ezici üstünlüğü, yabancı kaynaklı malların iç pazarlara girmesi ile rekabetle başa çıkamayan yerli üretimin git gide çözülmesi, şehir yapılanmasında başlayan farklılıklar ve devlet sisteminin artık yavaş yavaş ortaya çıkıyor olması, âhilerin dervişlik kurumunun bihassa Bektaşîlik tarikatına ve daha sonra ise Lonca teşkilatına dönüşmesine yol açmıştır (Ekinci, 2016: 43).

2.4.1. Ahilik Teşkilatı ve Amaçları

Ahiliğin temel amacı, bireylerin ahiret ve dünyada huzur içinde yaşamalarına yardımcı olmaktır. Ahiler kesinlikle çatışmacı değil, dayanışmacı niteliktedirler. Fakirle zengin, tüketiciyle üretici, sermayeyle emek, devletle millet, kısaca toplumun tüm kurum ve fertleri arasında iyi bağlar kurarak herkesin refah içerisinde yaşamını sürdürmesi Ahi birliğinin en önemli amaçlarındanıdır. Toplum içerisinde birbirinden farklı konumların olmasını olağan karşılayan Ahilik, ekonomik yönden güçlü kimselerin zayıfları ezmesine, bir kimsenin haksız kazanç elde etmesine şiddetle karşı çıkar (Bayram, 2012: 94).

Sosyal açıdan faydacı bir amaç edinen Ahilik teşkilatı genellikle esnaflar tarafından oluşturulan ve toplumun ekonomik hayatına doğrudan etkileyen sivil bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki ekonomik ve iş hayatını düzenleyen kurumlarla karşılaştırıldığında; Ahilik organizasyonun hemen hemen aynı fonksiyonları yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Söz konusu fonksiyonlar ve günümüzde bu fonksiyonları yerine getiren kurumlar şu şekilde sıralanabilir; sektörel işletmelerle ilgili sorunları çözmeyi amaçlayan sanayi ve ticaret odaları, işçi ve işveren ilişkilerini düzenlemeyi amaçlayan işçi ve işveren sendikaları, tekelleşmeyi önlemeyi amaçlayan rekabet kurumu, mal ve hizmetlerin kalitesini kontrol ederek tüketicileri korumayı amaçlayan kalite standartları kurumlarıdır. Bu açıdan Ahilik, birçok modern organizasyonla benzer bir örgütsel yapıya sahip olan ve benzer görevleri yerine getiren bir kurumdur (Bayram, 2012: 94-95).

Ayrıca Ahi Teşkilatı'nın, toplam kalite ve standartlaşma gibi yönetsel süreç ve kontrollere benzer uygulamalar ortaya koyduğu ve lonca ile gediklerin oluşumu gibi pek çok organizasyonel konuda da etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir (Bayram, 2012: 96). Ahilikte üretimin her aşaması kalfaların ve ustaların sorumluluğundadır. Yani mallar, üretim sürecinden nihai tüketicinin eline ulaşana kadar sürekli kontrol edilmektedir. Bu da ürünlerde kaliteyi ve standartlaşmayı beraberinde getirmektedir.

Ahiliğin en önemli niteliklerinin başında eğitim kurumu olması gelmektedir. Ahi teşkilatında eğitim, birbirini tamamlayacak şekilde iki aşamadır; bunlardan ilki çırakların eğitilmesine yönelik mesleki eğitim, diğeri ise zaviyelerde bütün ahilere yönelik olarak verilen ahlak eğitimidir.

Çırakların eğitilmesine yönelik mesleki eğitim, işyerlerinde uygulamalı şekilde verilen, günümüzdeki "işbaşında eğitim" anlayışını anımsatacak tarzda ustalar ve kalfalar tarafından gösterilen eğitimidir. İşyerlerinde mesleğin incelikleri, çıraklara aşama aşama basitten başlayarak zora doğru öğretilmiştir. Ahilik teşkilatının vermiş olduğu ikinci eğitim, her meslek grubunun, kendi üyelerine akşamları zaviyelerde vermiş olduğu ahlak eğitimidir. Bu eğitim, çoğunlukla tasavvuf eğitimine, İslam ahlakına yönelik tarzda olmuştur. Bu anlamda ahilere, temeli maneviyata dayanan fütüvvet ilkeleri de öğretilmiştir. Her insanın bir uğraşı, bir mesleği olması gerektiği ilkesini benimseyen; işsizliğe, boş gezmeye iyi bakmayan ahilik, helal yollardan kazanç

sağlamayı, eline, beline ve diline sahip çıkmayı esas alan bir ahlaki eğitimle mensuplarının ahlaki açıdan eğitilmelerini sağlamış; kusursuz mal imal etme konusunda hassas davranan, müşteriye kandırmayan bir "iş ahlakı" oluşturmuştur (Mahiroğulları, 2011: 145).

2.4.2. Ahiliğin İşlevleri ve Yönetimi

Ahiliğin başta esnaf kuruluşu olmasıyla beraber, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında, askeri ve yerleşim birimlerinin idaresi ile alakalı idari görevleri de olmuştur. Fakat Anadolu'da yerleşik hayata geçilip, Osmanlı'nın askeri açıdan güç sahibi olup, idari sistemi belirli temellere dayandırmasından sonra ahilik, temel görevleri olan sosyal ve ekonomik işlevlerine kavuşmuştur. Ahiliğin işlevlerinin başlıca felsefesi, helal yoldan kazanç sağlama, fakire, yoksula yardımcı olma, karşılıklı dayanışma gibi dini esaslara dayanmaktadır. Ahiliğin dini temellere dayalı felsefesine, zaman içerisinde toplumsal hayattaki gelişmeler kapsamında, uygulamada zihni yaklaşımların ürünü olarak orta sandıkları gibi sosyal güvenlik tedbirleri, ürüne standardizasyon getirilmesiyle Toplam Kalite Yönetimi ve kooperatifleşme gibi modern ekonomik yaklaşımları çağrıştıran bir takım düzenlemeler de eklenmiştir (Mahiroğulları, 2011: 144).

Ahi teşkilatının işyeri haricindeki merkezleri olan küçük iş yerleri, çok işlevli yerlerdir. Zaviyeler, eğitim, mesleki bilgi içeren sorunları çözme ve yönetim yeri işleviyle beraber, günlük olarak aş pişen, yoksulların, yolcuların yedirilip içirildiği barınma mekânlarıdır (Mahiroğulları, 2011: 144). Bu işleviyle ahilik, yolda kalanların, şehre gelen yabancıların ve kimsesiz kalmışların yardımına yetişen günümüzdeki sosyal yardım kuruluşlarının devlet dışında ve devletin katkısı olmadan sivil toplum örgütü şekliyle işlev görmüş; o günkü ifadeleriyle "ayende ve revende" hizmetleri verilmiştir (Mahiroğulları, 2011: 144). Fakirlere, düşkün kimselere, yolda kalanlara, kimsesiz olanlara yardımcı olunması gibi hizmetlerin verilmesi, Kurani bir zorunluluk, ahiliğin manevi ve sosyal yardım cephesini ihtiva eden fütüvvet kurallarının bir sonucudur.

2.4.3. Ahi Teşkilatı'ndan Loncaya Geçiş Süreci

Osmanlı Devleti ekonomisi, devletçi politikalar çerçevesinde özel teşebbüse izin vermektedir. Bu açıdan Osmanlı Devleti kendine özgü bir piyasa ekonomisi

oluşturmuştur. Sermaye birikimi, Batı'ya özgü bir kavramdır. Osmanlı Devleti'nde ise, sermayenin belirli bir kesimde toplanmasını engelleyecek politikalar uygulanmıştır (Bosnalı, 2004: 39-40). Osmanlı Devleti'nin sermaye birikimine izin vermemesi Sanayi Devrimi'nin neden Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmediğini gösterir niteliktedir. Bireylerin sermaye birikimlerinin artması ile birlikte ise lonca isimli örgütlenmelere geçiş başlamıştır.

Ahi teşkilatından loncalara geçilmesinin temel sebepleri, törenlerin oldukça geniş ve zor bir kültüre bağlı olmasının yanında esnaf arasında bulunan müslimler kadar gayrimüslimlerin de yer almasıdır (Bosnalı, 2004: 40). Osmanlı Devleti'nde değişen iktisadi yapı ile birlikte sermaye birikiminin oluşmaya başlaması ve sınırların genişlemesi ile Müslüman olmayan toplulukların da Osmanlı ticaretinde yer alması, Türklerin egemen olduğu Ahilik Teşkilatı'nı yetersiz kılmaya başlamıştır. Aynı zamanda ahilikte Müslüman olma zorunluluğu varken lonca teşkilatında ise böyle bir şart bulunmamaktadır. Her çeşit dini törenden uzak olduğundan bu teşkilatta her kesimden tüm esnaf ustaları bir araya gelebilmekteydi. Azınlık esnafının taleplerinin de artması ile birlikte Ahilik Teşkilatı yerini Lonca Teşkilatı'na bırakmıştır.

2.5. LONCA TEŞKİLATI

Ahi Teşkilatları bulunduğu dönemin ihtiyaçlarına göre farklı şekiller kazanarak lonca adı altında esnaf örgütlerine dönüşmüşlerdir. Bu şekilde ortaya çıkan loncalar bir hayli uzun zaman boyunca Osmanlı ekonomisinde temel yapılardan biri halini almıştır.

Lonca sözcüğü, İtalyanca Lociye Loggiya; Fransızca Loj (Loge) kelimelerinden türetilmiştir. İlk dönemlerde lonca ismi ihtiyacı olan kişilere ham maddelerin verildiği yer olarak adlandırılrsa da lonca aslında aynı mesleğe sahip kişilerin bir şeyh ve pir'in denetimi altında bir araya geldikleri yeri ifade eden bir kavramdır (Gürata, 1975: 96).

Lonca Teşkilatı, lonca ve esnaf arasında dayanışma sağlamak amacıyla kurulan ve devlet denetimi altında olan organizasyonların bulunduğu yere verilen isimdir. Demirciler Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı gibi farklı çarşılarında faaliyet gösteren esnafın loncaları da kendi isimleriyle adlandırılmaktadır. Ayrıca her loncanın üzerinde kendi simgesinin yer aldığı bir bayrağı bulunmaktadır (Akbaş, Bozkurt ve Yazıcı, 2018: 167).

Loncaların kuruluşunun asıl amacı, tüccar ve zanaatkârlardan üyeleri olanların hakkını korumaktır. Yönetim bakımından ise bu teşkilatın bir üyesi olmak zorunlu tutulmuştur (Akbaş, Bozkurt ve Yazıcı, 2018: 167). Üretim sürekliliğinin yanı sıra piyasaya da hakim olduğundan teşkilatlarda değişmez bir toplum düzeni ile mesleki beceri, maddiyattan daha fazla öneme sahiptir.

Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde, esnaf loncalarının içine aldığı kapsadığı dükkân ve üye sayılarını vermenin yanı sıra, genel manada loncanın *pirine* dikkat çekmiştir (Gürata, 1975: 96). Bu Pir'in genellikle Hz. Muhammed'in (s.a.v) ashâbı arasında bulunduğunu işaret etmektedir. Hatta esnaf loncalarından bazıları bir peygamber ya da Müslümanlar arasında saygıya değer kimseyi pîr olarak ilan etmişlerdir (Akbaş, Bozkurt ve Yazıcı, 2018: 168).

Müslümanların, İslamiyet öncesindeki önemli kişilerden meslek pirleri saymaları, onların iman esasları kapsamında geleneklerine de ne kadar bağlı olduklarını gösterir niteliktedir. Dolayısıyla Müslüman'ın tüm faaliyetleri, manevî olmasının yanı sıra maddî faaliyetlerinin kaynağı ve ölçüsü Hz. Muhammed'in söylemiş olduğu ve yapmış olduklarıdır. Bu açıdan Evliya Çelebi'nin bir "pîri" işaret ettiğinde bunun niteliğinin dayandığı kaynak bizzat peygamber sonucu çıkmaktadır (Bayram, 2012: 102).

Esnafa kabul töreniyle, derviş tarikatlarında benzer kutlamalar olup aralarında yakınlık bağı bulunmaktadır. Buradaki yakınlık kendini örgütlenme biçimlerinde de kendini gösterir. Esnaf teşkilâtlarının yanında ahilikte tasavvufî akımlardan etkilendiği kabul edilmektedir. Dinî önderlerinin yönetimindeki örgütler, altlarındaki çömezlerin gerek maddi gerekse manevi faaliyetleri için onları her açıdan etkilemektedirler. Bu etkilemenin fetihten sonra zayıflamaya başlaması ile birlikte dinî tarikatların loncalar üzerindeki etkisi de gittikçe azalmaya başlamıştır. Çünkü fütüvvet ve ahi teşkilâtlarının var olduğu dönemlerdeki gibi artık devlet otoritesi boşluğu yoktu. Dolayısıyla dini yapıdaki teşkilâtlar uygulamada rollerini kaybetme seyrine girmiştir (Akbaş, Bozkurt ve Yazıcı, 2018: 185).

Merkezî hükümetin otoritesinin zayıflaması, çeşitli dinî hareketlerin ortaya çıkmasıyla loncaların eski konumlarını yeniden kazanmasına ortam açmıştır. Esnaf loncalarının, tarikatlarla bağlarını korumaları dervişlerin duruma hâkim olmalarından

ziyade esnafın geleneklerini devam ettirmesinin sonucu olarak gözükmektedir. Tüm bunların yanında, meslek mensupları arasında var olan dinsizler, ayrıca Müslüman dinî unsurların etkinliklerinin genişlemesine katkıda bulunmuştur.

İstanbul'daki esnaf örgütlenmesi ile ilgili çalışmalar II. Bayezid Kanunnamesi'nde yer almaktadır. Fetih'ten sonraki dönemlerde Bizans'a ait loncaların yerini Türk tipi esnaf lonca sistemi almıştır. Özellikle dinî karakteristiklere dayanılarak oluşturulmuştur. Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan yönetimin tamamlayıcılarıdır. Diğer bir ifadeyle padişah, Türkler kendi yeniliklerini kentlere götürürken, kendilerinden önce var olanları da tamamen ortadan kaldırmamıştır. Ama Rum loncaları Osmanlı tarzını benimsemek zorunda kalmış ve Türk loncalarıyla aynı biçimde örgütlenmişlerdir (Akbaş, Bozkurt ve Yazıcı, 2018: 186).

Lonca sistemi içerisinde mevcut loncaların yanı sıra gerekli koşulların sağlanması durumunda yeni loncalar da kurulabilmektedir. Kurulmak istenen yeni lonca uzmanlık gerektiren farklı bir zanaat dalında ise kadıya yeni lonca kurma talebi bildirilmektedir. Halkın talep ettiği yeni bir malın üretimine başlanması gerektiğinde oluşturulacak olan lonca yeterli işgücü ve sermaye birikimine sahipse merkezi devletin onayı durumunda yeni bir lonca olarak kurulabilmektedir. Oluşturulan yeni lonca öncelikle kendi faaliyetlerine benzer faaliyet sürdüren daha köklü ve eski bir loncaya yamak olarak bağlanmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin loncalardan almış olduğu avarız isimli verginin ödenmesi konusunda güçlü ve eski loncalar ile yamak loncalar arasında bir takım anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmekteydi. Eski loncalara göre ekonomisi daha zayıf olan yamak loncalar, avarız vergisini ödeme konusunda eski loncaların baskısı nedeniyle çeşitli sorunlar yaşadıkları için kısa sürede yamak lonca olmaktan kurtulup vergilerini eski loncalardan bağımsız olarak ödemek istemişlerdir (Çelik, 2004: 64).

2.6. OSMANLI DÖNEMİNDE VAKIF KÜLTÜRÜ

Vakıf, ilk olarak Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan bir kavram değildir. Kendinden önceki toplulukların ve İslam devletlerinin geniş deneyimlerini de kapsayacak şekilde Osmanlı Devleti'ne kadar ulaşmıştır. Ancak belirtilmesi gereken nokta, vakıf kurumunun, hiç bir İslam devletinde, Osmanlı döneminde olduğu kadar, ülkede zenginliklerinin paylaşılması ve adil devlet yönetimi algısının oluşması erdemli

merkezlerin kurulmasında benzer başarıyı yakalayamadığıdır (Öztürk, 2009: 12). Diğer bir ifadeyle, Osmanlı'ya kadar hiç bir devlet, ülke kaynaklarının adil bir şekilde toplumun bütün kesimi için paylaşılmasına imkân sağlayan bir sistem kurmak ve gelişmiş şehirlerin kurulmasını sağlamak üzere vakıf sistemini geliştirememekle beraber, yaygınlaştıramamıştır (Öztürk, 2009: 12).

Osmanlı Döneminde vakıf kurumu üç basamaktan geçerek kurulmaktadır. Öncelikle kurulacak vakfın, fikir tasarısının yapılması, ardından amacına göre "müessesat-ı hayriye" denilen halka hizmet binaları yapılmakta ve vakfın devamlılığını sağlayacak gerekli kaynaklar belirlenmekteydi (Öztürk, 2009: 13). Vakıf, cami, medrese, kütüphane, okul, yol, köprü, çeşme, kabristan, darülaceze vs. gibi kurumlar devletin sosyal görevleri arasındaki kurumlardandır. Son aşamada ise hazırlanan vakfiye, duruşma ile mahkemenin onayına sunulmaktaydı (Öztürk, 2009: 12). Mahkeme tarafından kurulmasına onay verilen vakıfların vakfiyeleri, mahkemece tutulan şer'iyeye kütük defterine yazdırılıp kopyalanmakta ve belgenin aslı vakfı kuran kişiye iade edilmekteydi (Öztürk, 2009: 14).

Osmanlı döneminde en parlak dönemini yaşayan vakıf sisteminin; ülke zenginliklerinin dolaşımı ve adil paylaşımında, kamusal hizmetlerin en pratik yoldan halka ulaşımında, eğitimin ve bilimin desteklenip geliştirilmesinde, merhamet gibi yardımlaşma duygularının kurumsallaşmasında, toplumdaki katmanlar arasındaki sosyal bütünün, dengenin sağlanmasında, siyasi ve ekonomik istikrarın korunmasında ve şehirlerin yaşanılabilir bir ortam haline getirilmesinde büyük katkıları olmuştur (Yazgan, 1977: 15). Vakıflar, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, insani temel ihtiyaçlar haricinde, son derece ayrıntılı alanlara bile yönelmişlerdir. Hatta bu konuda Batılı siyasetçiler Osmanlı vakıf kurumları için "Vakıf Cenneti" tabirini kullanmışlardır (Yazgan, 1977: 15). Diğer bir ifadeyle vakıflar, Osmanlı Devleti'nde en parlak dönemini yaşamış, sistematik, kapsamlı ve verimli çalıştırılmışlardır.

İslami açıdan baktığımızda, Osmanlıda devletin görevlerine ilişkin anlayış ve uygulamaların gerek İslam'ın ilk dönemleri gerekse bugünkü sosyal devlet anlayışından farklı olduğu anlaşılmaktadır (Kozak, 1985: 20). Osmanlı yönetim sisteminde öncelik iç ve dış devletin güvenliğinin sağlanmasıydı. Devlet, yoksullara hizmet etmek, sağlık hizmeti vermek, hastaneler açmak, eğitim vermek, yol, köprü yapmak vs. görevlere

sahip değildi. Dolayısı ile bu işler için devlet bu konularda herhangi bir bütçe ayırmamaktaydı. Bu nedenle, bu hizmetler, başta padişah ve diğer devlet görevlileri olmak üzere maddi durumu iyi olanlar tarafından vakıf kurumları ile yürütülüyordu. Devlet de bu durumu vergi muafiyetleri gibi dolaylı yollarla destekliyordu (Kozak, 1985: 20-21).

Osmanlı dönemi, sosyal sorunlara bakış açısında izlediği yola bakıldığında ekonomik gücüne çok ihtiyaç duymadan başa çıkmanın en iyi örneklerini göstermiştir. Bu dönemde sosyal meselelere karşı oluşturulan vakıflar ve buna benzer kuruluşlar ciddi oranda destek katmış olsa da aile ve akraba ilişkileri, cemaat tipi ve dini dayanışmaların katkılarını azımsanmayacak kadar büyüktür. Osmanlı toplum yapısında görünen odur ki hemen hemen her tabakadan anne-babalar, akrabalar çocuklarına bir şekilde örnek olup en küçük yaşlardan itibaren onları hayır işlerine alıştırılmışlardır. Bu çerçevede karşısında sosyal sorunlara dini dayanışmalar eklenmiş oldu (Gürkan, t.y.: 173).

Daha çok dini bir yapı taşıyan yardımlar, başkasının müdahalesine ihtiyaç duyan tekniklerden biridir ve bilhassa ihtiyaç sahibi kişilere yapılan yardımları kapsamaktadır. Osmanlı döneminde İslam dininin emirlerinden olan zekât ve fitre verme, kurban kesme, adaklar ve kefaretlar, diğer bağışlar ve sadaka altında yapılan yardımlar ihtiyaç sahiplerine yapılmakta ve çoğunlukla yüksek geliri olan bireylerden daha düşük gelirli bireylere doğru gelirin belirli oranlarda aktarımı şeklinde ve dağılımı yönünde sağlanmaktadır (Yazgan, 1981: 12). Dini yardımlar çerçevesinde, bireylerin ekonomik durumlarına göre belirlenen vergi niteliği gösteren zekât, Osmanlı Devleti'nde bir zorunluluk olup zekâtın devlet zoruyla alınacağı ilkesi de mevcuttu. Ayrıca devlet aracılığıyla toplanan ve dağıtılan zekât için kapsamlı bir devlet organizasyonu da oluşturulmuştu (Beşer, 2008: 163). Bu anlamda zekâtın Osmanlı döneminde, devletin düzenlemeleriyle sosyal adaleti sağlamak için sosyal refah sisteminin bir parçası ve hatta tekniği olarak kullanıldığı söylenebilir.

Osmanlılarda ilk vakıf örneğine, Orhan Bey zamanında (1356) rastlanmaktadır. Osman oğullarının Bursa'yı başkent yapmalarından sonra Orhan Gazi, Bursa'da inşa ettiği camii ve zaviye vakıflarının yönetimi veziri Sinan Paşa'ya vermiştir (Öztürk, 1983: 58). Osmanlı Dönemi eserleri incelendiğinde aslında Medrese ve Okulların büyük bir kısmının vakıf eseri olduğu görülmektedir. Bursa'yı Fetheden Orhan Gazi, bu

şehirde bir hayrat vakfı kurmuştur (Çataltepe, 1991: 24). Bu vakfı kurarak hem şehrin mimarisine katkıda bulunmuş hem de o bölgenin Türkleşmesini ve Bursa'ya gelen işsiz Türklerin şehirde kalmalarını sağlamıştır. Sultan II. Murat da kendinden önceki padişahlara göre, vakıf yapma konusunda önemli atılımlar yapmıştır. İmarethane, medrese, cami ve misafirhaneler için vakıflar kurmuştur. Bu vakıflarda öğrenciler eğitim görmüş, göçmenler ve fakirler buraların gelirinden faydalanmışlardır (Çataltepe, 1991: 24).

İstanbul'u, Bizans İmparatorluğundan alıp ve merkezi olmasından çıkarıp Osmanlı İmparatorluğunun merkezi olmasını sağlayan Fatih Sultan Mehmet, fetih sırasında yönetici devlet adamları ve askerlere ganimetten düşen paylarını verdikten sonra, kendi hissesine düşeni almayarak tamamını milletin malı olması koşuluyla vakfetmiştir. (Ergin, 1945: 38).

Osmanlılarda Orhan Gazi, İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurmuş, idaresi için gerekli olan geliri temin edecek gayrimenkul de vakfetmiştir. Orhan Gazi tarafından yaptırılan İznik medresesiyle, vakıf sistemi bir devlet politikası halini almış kısa süre içerisinde bütün Osmanlı Devleti bünyesinde birçok medreseler kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun her alanında önemli bir yer işgal eden vakıf kurumu, şehirlerin kurulmasında, yerleşmelerinde, bu dönem içerisinde gerçekleştirilmiş faaliyetlerde ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde padişahlar olmak üzere birçok sadrazamlar, devlet görevlileri ve zengin kişiler gelirleri doğrultusunda vakıf yapmışlardır (Ateş, 2017: 156)

Gerek dini gerek hayrı vakıfların oluşumunda ekonomik faktör hep belirleyici bir yer almıştır. Şöyle ki, vakıf, büyüklüğüne ya da hizmet ettiği alana göre daha çok servet sahibi, ekonomik yönden iyi konumda olan kişilerce yaptırılmıştır (Yiğit, 2011: 10). Bu bakımdan vakıfların doğuşunun ve gelişmesinin ekonomi ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Her devlet kendi ekonomik, mali gücüne göre vakıf kurma konusunda çalışmalar yapmıştır.

Osmanlı döneminde eğitim ve kültür hizmetleri çoğunlukla vakıflar tarafından yürütülmüştür. Vakıf külliyelerinin belirgin noktasını camiler oluşturmuştur. Küçük vakıfların camilerin bünyesinde ve onlara bağlı kurdukları "Sıbyan Mektepleri" adı verilen mahalle okulları, küçük yaştaki çocukların eğitimi ile sorumlu olmuştur. Buradaki personelin maaşları bağlı oldukları vakıf tarafından verilmiştir (Yiğit, 2011:

10). Öte yandan, vakıfları eğitim merkezleri olmasının yanında öğrencilerin gıda ve çeşitli ders malzemesi ihtiyaçlarının karşılandığı, onlara yakacak, dinlenme parası verildiği vakıflara da rastlanılmaktadır (Kunter, 1939: 9-10). Ayrıca tımarhane, darüşşifa ve tabhane olarak isimlendirilen sağlık kurumlarında görev yapan personelin maaşları bağlı oldukları vakıf tarafından karşılanırdı. Osmanlı medrese hastaneleri Selçuklularda olduğu gibi çok zengin vakıf akarlarına sahiptir ve bunların hepsini hayır sahipleri yapmıştır (Ertem, 1999: 36).

Osmanlı döneminde bayındırlık eserleri dediğimiz, yol, köprü, kanal, kemer, bent, çeşme, sebil, kaldırım, kervansaray, deniz feneri vs. yapılması yine devlete ait bir görev olarak düşünülmemiştir. Bu tür bayındırlık hizmetlerini de devlet destekli halkın arasındaki zenginler ya da devletin ileri gelenlerinin kurdukları vakıflar tarafından yaptırılmıştır (Ertem, 1999: 36). Ayrıca Osmanlı döneminde şehircilik ve belediye hizmetleri alanında da tamamen vakıf kurumuna dayandığı görülmektedir.

Osmanlı Devletinde vakıfların yönetimi, fıkıh hükümlerine göre idi. Vakıflardaki denetim Evkâf-ı Hümayun nezareti tarafından yapıldı. Vakfa ait malların ekonomik olarak işletmek, mimarî ve tarihsel değere sahip vakıf eserlerini korumak ve vakfa ait kuruluşları yaşatmak amacıyla ülkemizde 1924 yılında Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1935 yılında ve 2762 sayılı vakıflar kanunu ile eski vakıfların akıbeti düzenlemiştir. Osmanlı Devleti'ndeki vakıfların imkân ve potansiyeli, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılmıştır. Vakıf mektep, medrese, türbe ve kütüphaneler Maarif Vekaleti'ne; sübyan mektepleri ve okul olabilecek tekke ve zaviyeler özel idarelere; akar ve hayratı aynı köy sınırları içerisinde bulunan vakıflar köy tüzel kişilerine; mezarlıklar, sular, şehir içerisinde kalan arsa ve araziler belediyelere; zeytinlikler ve çiftliklerin bir bölümü göçmenlere; geri kalanlardan bir kısmı da toprak reformu veya topraksız köylüleri topraklandırma kanunlarıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır (Öztürk, 1995: 68).

Ayrıca bu dönemde vakıflar idaresindeki bütçe gelirin üçte birini oluşturan aşar ortadan kaldırılmıştır. Vakfa ait ormanlar kamulaştırılmıştır. Bu durumda da vakıflar çok büyük zarar görmüştür. Bu değişiklikler sonucu, Vakıflar İdaresi'nin imkânları ortadan kaybolmuş, sorumluluklar ise aynen üzerinde bırakılmıştır. Sonuç itibarıyla, kaynak ve uzman eleman eksikliği bu toprakların tapu senedi durumunda

bulunan ve sanat değeri çok yüksek olan vakıf eserleri de zarar görmüştür (Soysaldı, 2002: 393-394). Osmanlı Devleti, bu tehlike karşısında vakıf kurumlarını merkezileştirme yoluna gitmiştir (Berki, 1946: 111). Osmanlı Devlet'inde varlığını devam ettiren Evkaf Nezareti, 1924 yılında çıkarılan 429 sayılı kanun ile ortadan kaldırılarak Başbakanlığa bağlı bir kamu müdürlüğüne bağlanmıştır. Bu şekilde de Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Osmanlı Devleti kurdukları vakıfları hem geliştirme ve hem de sürekli kılmaya önem vermiştir. Osmanlı devleti, vakıf sistem konusunda kendinden önceki devletleri de örnek almıştır. Beylikken başlayan vakıf kurma sistemi zamanla devletin siyasî açıdan ve ekonomik gücünün artması ile doğru orantılı gelişme göstermiştir. 18. yüzyıldan itibaren vakıf kurumları çözülme göstermiş olup, toplumsal ve ekonomik değişimde önemli tarih olarak yer almış 1839 tarihli Tazminat Fermanı ile külliye anlayışından Osmanlılar için yeni bir kavram olan kamu binası anlayışı doğmuştur. II. Meşrutiyetten sonra vakıfların kurumu hakkında çeşitli düzenlemelere gidilmiş, ortaya fikirler sunulup kanun tasarıları hazırlanmıştır. Ne yazık ki bu dönemdeki çalışmalar yeterli düzeyde olmamıştır (Bayartan, 2008: 158).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümeti döneminde, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti adı altındaki vakıf idaresi, 1920 tarihinde çıkarılan yeni bir kanunla müdürlük haline getirilmiş, geçicide olsa Başvekâlete bağlanmıştır. Vakıf konusunda toplum için gerçek menfaatine uygun bir şekilde amacı doğrultusunda halledilmesi ile ilgili ilk önlem, Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1926 tarihinde çıkarılan bir kanun ile alınmıştır. Osmanlı döneminde kurulan Evkaf Nezareti'nden önce vakıflar, vakfi kuran kişilerin vakfın şartlarına göre idare edilmekte, ayrıca bunlar farklı bakanlıklarca denetim sağlanmaktaydı. Genişleyen vakıfları bir elde toplamak artık sorun teşkil etmiş ve ayrıca çeşitli idarelerde hüküm süren bu vakıfların bir takım yolsuzluklarına da son vermek üzere, Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulmuş. Bu kurumun kurulması ile vakıflar tek çatı altında toplanmış olup ve tek bir elden idare edilmiştir. Eski vakıfların varlığı ve idaresinin düzeni ise 1935 yılında çıkarılan Vakıflar Kanunu düzenlenmiştir (Bayartan, 2008: 159-160). Tarihsel süreç içerisindeki evreler ve bilhassa Osmanlı devlet yapısındaki yeri hakkında bilgi vermeye çalıştığımız vakıf sistemi, zamanla tarihteki yerini, önemini ve fonksiyonlarını yavaş yavaş kaybetme yoluna gitmiştir.

Özetle Osmanlı dönemi vakıf kurumu, kendinden önceki tarihsel mirası devralmış ve ardından en zengin dönemini yaşamıştır. Bu dönemde vakıflar, ekonomik, siyasi, sosyal, dini ve kültürel alanda toplumsal hayatın vazgeçilmez kurumu haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda görülen siyasi, askeri ve ekonomik alandaki bir takım olumsuzluklar vakıfları da etkilemiştir. Bu süreçte, yönetsel ve denetsel alanda düzensizliğin görülmesi ile birlikte 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulmuş ancak vakıf gelirleri azalmaya devam etmiş ve ardından yok olarak yerini günümüz vakıf anlayışına benzer bir niteliğe sahip olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakmıştır.

2.7. CUMHURİYET DÖNEMİ VAKIF KURUMU

Vakıflar kurumu Anayasa tarafından düzenlenmiş olup bireyin hak ve hürriyetlerine, milli birlik ve bütünlük içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik hayatımızın ihtiyaçlarına ve sosyal adaletin ilkelerine görev üstlenmiştir (Güzel, 1987: 25). Modern devletin sorumlu olduğu görevleri, toplumun yardımlaşma ve dayanışma ruhuna başvurarak azaltması amacıyla kamunun yararı için vakıf kurumları oluşturulmuştur. Vakıflar lehine vergide muafiyetlik sağlamak, bu tip vakıf kurmak isteyenlerin sayısını arttırmak için de Medeni Kanun'daki "Tesisler" ile ilgili kısmının değişmesi suretiyle 1967 yılında 903 sayılı kanun kabul edilmiştir (Güzel, 1987: 25).

1921 Anayasa'nın 11. maddesine göre TBMM'nin ortaya koymayı amaçladığı şey, evkaf işlerinin düzenlemesini amaçlayan taşradaki her ilin sınırları içerisinde "Vilayet Şurası" denilen mahalli idare organı oluşturmaktır fakat yönetimin merkeziyetçi tutumu nedeniyle bu anayasal hüküm yerine getirilememiştir. TBMM, 1922 yılında ve Heyet-i Umumiye Kararıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu hukuken yok saymış ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ni, Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ne bağlamış, ardından, "Şuray-ı Evkaf Hakkında Madde-i Münferide"yi kabul etmiştir (Öztürk, 2009: 40-41).

Tüm bu kanun değişiklikleri ile birlikte siyasiler yeni bir komisyon kurmuşlardır. Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti ile bütün vakıfların, millet adına ve ona göre idare edileceği kararı alınmıştır. 1924 yılında ise Kanun değişikliğiyle Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti, ortaya çıkışından 3 yıl 10 ay sonra kaldırılmış ve vakıflar vekil yerine memur düzeyinde Genel Müdür tarafından başbakanlığa bağlı Umum Müdürlük şeklinde bir teşkilat yapısına dönüştürülmüştür. 5 Haziran 1935 tarihinde Vakıflar Kanunu

çıkarılmıştır. Bu kanuna göre vakıflar; Mazbut, Mülhak, Cemaat ve Esnafa mahsus vakıflar olmak üzere yönetim biçimi çerçevesinde dört kategoride ele alınmıştır (Öztürk, 2009: 43- 44).

Yasal olarak 4 Ekim 1926 tarihinden önce kurulan yani Osmanlı Devleti'nden miras kalan Mazbut ve Mülhak vakıfların denetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce vakıf senedindeki koşullara göre müteveli heyeti tarafından idareye alınmıştır. Mülhak vakıflar her ne kadar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olsa da ayrı bir tüzel kişilik olarak gösterilirler. Dolayısıyla yaptıkları işin sorumlulukları onlara ait olup borçlarını da kendi mallarından öderler. Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar ise, cemaat ve esnaf arasından belirtilen kişi ya da kişilerce yönetilmekte fakat yine denetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır (Yediyıldız, 2003: 16). Kurulacak olan yeni vakıflar ise, Türk Medeni Kanunu'na göre, şahısların kendi isteğince olup, bağımsız mahkemelerce kurulup denetlenmesi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi vakıfları ile ilgili bir diğer değişiklik, 13 Temmuz 1967 yılında çıkarılan kanun çerçevesinde olmuştur. Bu kanun ile vakıfların sayılarında ciddi bir artış yaşanmıştır. 1926 ve 1967 yılları arasında yaklaşık 100'e yakın vakıf kurulmuşken, 1967 ve 1987 yılları arasında bu sayı 1721'e çıkmıştır (Yediyıldız, 2003: 17). Burada belirtilmesi gereken husus şudur ki; 1926 yılında yürürlüğe girmiş Türk Medeni Kanun'unda "vakıf" kelimesi yerine "tesis" kelimesi kullanılmaktaydı. Ne var ki tesis kelimesinin yeterince anlaşılamamış olması ya da vakıf kelimesi yerine kullanılması ile tesis kelimesi gerekli işlevi yerine getirememiş ve bir takım eleştirilere uğramıştır (Ertem, 1999: 54). Sonuç olarak, 13 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe giren kanunla tesis kelimesi kanun içindeki metinden çıkarılmış, onun yerine vakıf kelimesi benimsenmiştir.

Vakıf kelimesi, tarihte çok eski dönemlerden beridir kullanılmış olan ve toplumların aşına olduğu, amacını ve işlevini daha net ifade eden bir kavram olarak günlük dilde de yerini almıştır. Vakıfların durumuna ilişkin, siyasal şartlar çerçevesinde bazı önemli değişimlerden bahsetmek mümkündür. İlk olarak, Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki zamanda, vakıfların büyük bir kısmının devletin kontrolüne geçmesi, yeni vakıfların oluşabilmesi için gerekli özendirmelerin hukuki dayanağının

olmaması, eski vakıfların durumunun da vakıf kurma hususunda istek, şevk bırakmaması durumları hakim olmuştur. İkinci olarak, 1961 Anayasası ile derneklerin önü açılınca, akabinde dernek sayısında da artış gözlenmiştir. Son olarak ise, 1981 Anayasası ile bu durumun sakıncalı olduğu tespit edilmiş olup derneklere kısıtlamalar getirilmiş, derneklerin mal edinmesi önündeki engellerden ve vakıflara tanınan vergi muafiyetinden dolayı dernek statüsünde olan kurumlar da vakıf kurumu olarak yürütülmeye başlanmıştır. Bu da vakıf sayısının artmasına sebep olmuştur (Koyunoğlu, 2002: 245). Günümüz Türkiye'sinde halen faaliyet içinde bulunan ve Osmanlı Devleti'nden miras kalan bu vakıflara kaynaklarda "eski vakıflar" olarak rastlamaktayız.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1935 yılında yürürlüğü girmiş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun ilk maddesi Osmanlı Devleti'nden miras kalan vakıfları yani eski vakıfları, genel olarak Mazbut ve Mülhak vakıflar olarak iki kısma ayırmıştır. Mazbut Vakıflar, yasaca 4 Ekim 1926 tarihinden önce kurulan, yöneticisi vakfedenin soyundan gelmeyen, herhangi bir özel yöneticisi olmayan eski vakıfları ifade etmektedir. Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yönetilen mazbut vakıfların gelir ve giderleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bütçesinden yapılmaktadır. Mülhak Vakıflar ise Mazbut Vakıflar arasına alınmayan, kendi vakfiyelerinin türüne göre yöneticileri belirlenen ve bu yöneticiler eliyle idare edilen vakıflardır. Tüzel kişiliklerinin yanında bu vakıfların, kendilerine ait yönetici, gelir ve giderleri bulunmakta, vakfiyelerine göre de çalışmalarını sürdürebilmekte ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce sadece denetimi sağlanmaktadır (Öztürk, 1995: 117).

Mülhak vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde olup, kendi yöneticileri tarafından idare edilen bu vakıflar aynı zamanda kökenlerini, özel durumlarını, şahsiyetlerini de muhafaza etmiştir. Yöneticileri tarafından idare edildikleri için devlet ve yönetim kurumu değildir ve bu yönüyle de Mazbut vakıflardan ayrılır. Mülhak vakıflar genel çıkarlara hizmet etmiş olsa da bir kamu kurumu niteliğinde sayılmazlar. Ancak devlet bunlara sıkı bir kontrol uygulamanın yanında denetlemektedir de. Mülhak vakıflar her ne kadar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olsa da ayrı ayrı bir tüzel kişilik olarak gösterilirler. Dolayısıyla yaptıkları işin sorumlulukları onlara ait olup borçlarını da kendi mallarından öderler (Öztürk, 1995: 117-118).

Aile vakıfları ise, aile bireylerinin eğitim ve öğretim, yetişmeleri, barınmaları, talim ve terbiyesi kısaca her türlü ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile kurulan özel bir vakıf türüdür (Öztürk, 1995: 118). Bu vakıflar Medeni Kanun ve miras hukuku hükümlerine göre gerçek kişilerce oluşturulmuş vakıflardır. Bu vakıflar belirli amaca tahsis edilen mal topluluklarıdır. Gerekli ihtiyaçları kendilerince finanse edilmiş vakıflardır. Aile vakfının amacını ifade eden hüküm Medeni Kanun'un 322. maddesiyle hükme bağlanmıştır. Vakıflarda genel amaç kavramı ise bir kanunla bağlanmamıştır. Çünkü vakıf kurumu, ahlaka, kanuna, kamu düzenine aykırı olmayacak herhangi bir amaç ile kurulabilmektedir. Dolayısıyla vakıftaki amaç kavramını kanun değil, vakıf yapan kişi ve onun idaresi belirlemektedir. Buna karşılık, aile vakıflarında amacın ne olduğunu bizzat kanun gösterir. Bu amaçlar, bir aileye mensup olarak yetişmek, eğitim ve iş hayatında gerekli maddi desteği göstermek, yardıma muhtaç olduklarında gerekli desteği vermek, evlenecek olanlara çeyiz yardımı yapmak gibi yardımlardan ibarettir. Aile vakıfları, vakfın özel bir türü olmakla birlikte belirli ya da benzer amaçlarla kurulabilmektedir (Öztürk, 1995: 126). Aile vakıfları, kuruluş bakımından Medeni Kanun ve miras hukukuna göre şekil almıştır. Aile vakfı, kamu yararını değil, ailenin yararını gözetmektedir. Bu bakımdan da tüzel bir özellik gösterir. Diğer vakıflarda olduğu gibi denetimi yine Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce sağlanır.

Dini vakıflar ise, Medeni Kanun'un hükümlerine göre kurulmuş dini amaçlı vakıflardır. Cami, mescit, kilise, havra, sinagog gibi dini merkezlerin inşasını ve buralarda hizmet verenlerin ve eğitim görenlerin ihtiyaçlarını ve masraflarını karşılamayı amaçlayan vakıf türüdür (Öztürk, 1995: 127).

Tüm bunlarla beraber sadece ibadet amacı ile olmayıp, imam ya da papazlar tarafından yönetilen fakat genel çıkarları da içinde barındıran yetimhane, hastane gibi hizmet amacı ile yapılmış vakıflar dini vakıflar değildir. Bu vakıflar ibadet ile birlikte genel çıkarlara da yönelik olması ile karma dini vakıf adını almaktadır (Güneri, 1976: 75). Bu vakıflar da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimine tabi tutulmuştur.

Sosyal Sigorta Vakıfları ise, bankalar, sigorta şirketleri, ticaret odaları, sanayi odaları, borsalar ve bunların çalıştırdıkları personelin sakatlık, yaşlılık ve ölüm durumlarında yardım yapmak amacı ile kurulan sosyal sigorta vakıflarıdır (Güneri, 1976: 75).

Kanun ve Ticaret Kanunu'na göre düzenlenen İstihdam Edilenlere ve İşçilere Yardım Vakıfları'nın amacı, istihdam edilen kişilere ekonomik bir çıkar sağlamaktır. Bu ise, işverenin çalışanları için belirli bir miktar parayı, yardım amacı ile ayırması ile sağlanmaktadır (Güneri, 1976: 221). Evlenme, doğum, ölüm, hastalık, göremezlik, emeklilik gibi durumlarda olduğu gibi, kaza durumlarında da zarara uğrayan işçinin, ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulmuş olan bu vakıflarda, çalışanlarının giyecek ve günlük yiyecek ihtiyaçları da karşılanmaktadır (Güneri, 1976: 222). İstihdam imkânı sağlayan ve işçilere yardım eden bu vakıflar, amaçları yönünden özel vakıflar kategorisinde sınıflandırılır. Bu vakıflardan yararlananlar vakfın kendi üyeleri ve yakınlarıdır. Bu vakıflar, kamu yararı anlayışını barındırmaz ve yeterli mal varlığına sahip değildir. Bu vakıflar, sadece amaçlarını gerçekleştirebilecek düzeyde mal varlıklarına sahiptirler (Güneri, 1976: 222).

Yükseköğretim Vakıfları ise, 1981 yılında yürürlüğe giren Yüksek Öğretim Kanunu'nda ülkemizde yükseköğretim kurumlarının açılması, yönetimi ve biçimi ile ilgili hükümler yer almaktadır. Fakat daha sonra eklenen maddelerle, vakıfların da yükseköğretim kurumu kurabilecekleri ilkesi getirilmiştir (Ballar, 1987: 262). Bu ilkelere göre, vakıfların kazanç amacına yönelik olmamak amacıyla ekonomik ve yönetsel koşullar dışında, akademik çalışmalara yer verilmesi, öğretim görevlisi eleman ihtiyacının sağlanmaması ve güvenlik yönünden Yükseköğretim Kanunu'nda belirtilen usul ve esaslara uymak koşulu ile yükseköğretim kurumu ve bunlara bağlı birimler kurma imkânı vakıflara verilmiştir (Ballar, 1987: 262). Türk Medeni Kanunu'nda Yüksek Öğretim Kurumu için belirtilen hükümler, diğer vakıfların kuruluş ve çalışma amaçları bakımından pek bir farklılık göstermemiştir. Ancak ayrıldıkları nokta, kendi bünyelerinde kuracakları kurumların, bazı özel hükümlere bağlı tutulmasından ileri gelmektedir (Ballar, 1987: 263).

Kamuya Yararlı Vakıflar, gelirlerinin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlerin yapılması amacına bırakılmış vakıflar olarak ifade edilmektedir (903 sayılı kanun 2./11). Ayrıca Türk Medeni Kanunu'nda, vakfın amacının kamuya yarar getirmelidir hükmü yer almamaktadır. Ancak 903 sayılı kanunun 2, 3 ve 5. maddeleri ile birlikte düşünüldüğünde, kamuya faydalı vakıfların, bir yandan vakfedene, diğer yandan da vakıflara ve onlara yardım edenlere bazı ayrıcalıklarda bulunduğu görülmektedir (Güneri, 1976: 255). Yukarıdaki açıklamaya göre, Bakanlar Kurulu

kararı ile gelirlerinin en az % 80'e yakını, genel, özel ve katma bütçeli idareler bütçeleri içinde faaliyet gösteren hizmetin ya da hizmetlerin yerine getirilmesini amaçlayarak kurulacağı öngörülen ve kabul edilen vakıflara, ödemek maksadı ile elde edilecek miktar için vergi muafiyeti tanınabilmektedir (Öztürk, 2009: 134).

Medeni Kanun hükümlerine göre yönetim ve denetimi yapılan bu vakıfların, yeni vakıflardan hiçbir farkı bulunmamakla birlikte bütçe yasalarında bulunan hükümler nedeni ile de Vakıflar Genel Müdürlüğü yanında Maliye Bakanlığı ve ilgili kamu kuruluşlarınca denetime tabi tutulabilmektedir (Duman, 2014: 70). Kamu kuruluşlarının içerisinde yer alan bu vakıflar aslında sadece kurum çalışanlarına yönelik gibi gözüксе de yardım amacı ile hem kurum hem çalışanlar için çeşitli imkânlar sunmaktadır. Bu şekilde üyeler arasında bir tür yardımlaşma sağlanmaktadır.

Çevre Koruma Vakıfları, 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu ile kabul edilen ilkeler çerçevesinde yayınlanan, 27 Mayıs 1985 tarihli Çevre Kirliliğini Önleme Fonu yönetmeliği hükümlerine göre kurulmuştur. Kuruluş, malvarlığını Çevre Kirliliğini Önleme Fonu'ndan karşılamıştır. Bu vakıfların yöneticileri, belirli görevlere atanan kamu görevlileri olurken, yeni göreve atanacak kişiler ve yönetim kurulu üyeleri seçimle değiştirilmektedir. Çevre ve Doğayı Koruma Vakıfları bu özellikleri ile SYD Vakıflarına benzemekle beraber, asla kurulmadıkları için konumları bakımından Yeni Vakıflar olarak adlandırılmaktadır (Akar ve Güneş, 2002: 22).

Cumhuriyet döneminde en faal vakıf olan, SYD vakıfları Osmanlı döneminde faaliyet gösteren, gelirleri devlet tarafından özgülünen “gayri sahih” vakıflara da benzetilmektedir (Duman, 2014: 67). Yasada hükümle kurulan bu vakıflar, devlet adına çeşitli sosyal yardım hizmetlerini yürütme görevleri üstlenmişlerdir. Bu vakıflar gerçekte özel hukuka tabidir, gelirlerinin büyük bir kısmını kamu kaynaklarından sağlar. Yöneticileri ise kamu görevlilerinden oluşmaktadır. Kamusal hizmetleri üstlenmesi ve yasayla kurulması nedeniyle kamu içinde faaliyet gösterdiği için değerlendirilmesi de kamu tarafından yapılmaktadır.

Cumhuriyet dönemindeki SYDV'leri diğer vakıflardan ayıran noktaları şöyle sıralamak mümkündür (Duman, 2014: 68):

- a. Genel olarak vakıflar, vakıf senedi veya vasiyetlerce kurulurken, SYDV yasanın ve devletin emriyle kurulmuştur. Vakıfların yönetiminde gönüllülük ve rıza aranmamaktadır.
- b. Medeni Kanun'a göre kurulan vakıfların idare organlarının oluşumunda ücret alma bulunmazken, SYDV organları yasayla saptanmış ve belli bir göreve atananlar vakıf çalışanları olarak maaşla belirlenmiştir.
- c. Medeni Kanun'a göre kurulan vakıflarda görev almak, isteğin yanında belirli koşullara bağlandığı halde, SYDV idareciliği görevi belli olan makamlara bırakıldığından, bu görevlere atanmak ya da işten ayrılmak kamu görevinden ayrılmakla aynı değerlendirilmiştir.
- d. Medeni Kanun'a göre kurulan vakıflar, vakıfta bulunanın isteği ile kayıt altına alınırken, SYDV bu görev mahallin en büyük mülki amirine niteliğindeki kişilere verilmiştir.
- e. Medeni Kanun'a göre kulan vakıflar amaçlarına uygun elindeki malvarlığı ile kurulurken, SYDV sembolik olarak nitelendirilen malvarlığı ile kurulmakta ve kamu bütçesinden giderleri sağlanmaktadır.
- f. Medeni Kanun'a göre kurulan vakıflarda, vakfin amaç kavramı, yönetimi ve mallarının değiştirilmesi belirli prosedürlere uyularak Asliye Hukuk Mahkemeleri Kararlarıyla gerçekleştirilirken, SYD vakıflarında TBMM tarafından ve yasayla gerçekleştirilir.
- g. Medeni Kanun'a göre kurulan vakıflar, VGM'lüğü denetlerken, SYDV'leri İçişleri Bakanlığı tarafından da denetimi yapılmaktadır (Duman, 2014: 66-68).

Cumhuriyet Dönemi vakıf kültürü özetle, 1920 yılında kurulan TBMM'nin ilk çıkardığı kanun olan "Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti" ile başlamıştır. Bu döneme kadar Şeyhülislamlıkça yürütülen "Şer'iyye" ile Evkaf Nezaretine ile yürütülen "Evkaf"ın bir elde toplanma kararı alınmıştır. 1921 Anayasasının koymuş olduğu kanunlar çerçevesinde vakıfların işleyiş ve yönetimlerini sağlamak amacı ile her ilin sınırları içinde "Vilayet Şurası" denilen organlar oluşturulmuştur. 3 Mart 1924 tarihli 429 sayılı Kanun ile milletin menfaati amaçlanarak yasama görevi TBMM'ye verilmiştir. Bu değişiklik ile Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti de kaldırılmıştır.

5 Haziran 1935 tarihinde 2762 Vakıflar Kanunu ile vakıfların tüzel kişilikleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 1935 yılında ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, 1938

yılından başlamak suretiyle sırasıyla 1939 yılı, 1949 yılı, 1956 yılı, 1981 yılı ve 1995 yıllarında çıkartılan kanunlar ve 1984 yılında çıkarılan Bakanlar Kurulu kararı ile bir takım değişmelere uğramıştır. Bu değişiklik ile de mülhak vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde olmak üzere vakıf yöneticilerin idaresine bırakılmış, mazbut vakıfların ise, Genel Müdürlük tarafından idare edilmesi yönünde karar alınmıştır. Yaşanılan bu süreçten sonra toplumun arzu ve eğilimleri dikkate alınarak tekrardan Cumhuriyet Dönemi'nde vakıflar konusunda bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bunlardan ilk 13.07.1967 tarihinde 903 sayılı Kanun olup 24.07.1967 tarihli 12655 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır (Hatemi, 1969: 4-5). Bu kanunla vakıflara "kamuya yararlı vakıflar" kavramı getirilmiştir. Bu sayede vakfın kuruluşu, işleyişi, gelişimi için teşvik çalışmaları yapılmış olup bir takım ayrıcalıklar tanınmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından vergi bağışıklığı tanınan ayrıcalıklardan en önemlisi olmuştur.

2.8. TÜRK MEDENİ KANUNU'NA GÖRE KURULAN YENİ VAKIFLAR

Türk Medeni Kanunu değişikliklerinde mahkeme kararı sonucu ile kurulan, kendine ait idari organlara sahip olan ve bu idare organlarınca yönetilen, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teftiş ve denetimini yaptığı özel statülü sayılan vakıflara yeni vakıflar denmektedir (Öztürk, 2009: 43).

Yeni vakıflar, Türk Medenî Kanunu hükümlerince kurulan vakıflar olarak adlandırılır. Eski vakıflar ile yeni vakıf mevzuatları arasındaki farkların giderilmesine yönelik en büyük ve ciddi çalışmalar, girişim 5737 sayılı Vakıflar Yasası ile düzenlenmiştir. Son yapılan yasal düzenleme ile vakıfların yönetimi, faaliyetleri ve denetimine, yurt içi ve yurt dışındaki taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tescili, muhafazası, onarım ve yaşatılmasına, vakıf varlıklarının ekonomik şekilde işletilmesi ve değerlendirilmesinin sağlanmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi; Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu ile Genel Müdürlüğün teşkilat, görev, yetki ve sorumluluklarının düzenlemesi amacıyla hazırlanmıştır. 5737 sayılı Kanun kapsamında mazbut vakıf, mülhak vakıf, yeni vakıflar, cemaat ve esnaf vakıflar ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kapsamına alınmıştır. Yeni vakıflar ise TMK' unun esaslarına göre kurulmuş olup faaliyet gösterirler. Yeni vakıfların kuruluşunda amaçları doğrultusunda ayrılan asgari mal varlığı her yıl meclis tarafından belirlenir. Yeni vakıflar, vakıf senetlerinde yazılı amaçlarını gerçekleştirmek için Vakıflar Genel Müdürlüğüne

beyanda bulunmak şartıyla herhangi bir şube ve temsilcilik açabilirler. Bulundukları beyannamenin düzenlenmesine ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir (Öztürk, 2009: 49).

Yabancı kökenliler ise, Türkiye’de hukuki ve fiili karşılıklılık koşuluna göre yeni vakıflar kurup faaliyete sokabilirler. Yeni vakıflarda yönetim organı vakıf senedindeki hükümlere göre oluşturulur ve bu vakıflarda yönetim organlarında görev alanların çoğunluğunun Türkiye’de yerleşik halde bulunması gerekir (Öztürk, 2009: 51). TMK’ na göre kurulan, yürürlükteki eski ve yeni vakıfların denetimi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından olup, merkezi bir anlayışın yanında her türlü sivil inisiyatiflere açık bir görünüm sergilemektedir.

Türk Medeni Kanunu’na göre, yapılan değişiklikler ile 29.05.1986 tarihinde 3294 numaralı SYD Teşvik Kanunu ile her il ve ilçede SYD vakıfları kurulması kararı alınmıştır. Bu karar ile birlikte vakıf kurma sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bu vakıflar Bakanlar Kurulu tarafından vergi muafiyeti tanınan vakıflar arasına girmektedir (Öztürk, 2009: 51-52).

Sosyal yardımlaşmayı amaçlamak, kalıcı çözüm ve kurumsal bir özellik getirmek amacıyla 1986 yılında sosyal yardım faaliyetlerini organize etmek üzere her ilin ya da ilçenin sınırları içerisinde SYD vakıfları kurulmuştur (Öztürk, 2009: 51-52). Kurumsal yapıyı güçlü hale getirmek için, 2004 yılında kabul edilen ve Başbakanlığa bağlı SYD Genel Müdürlüğü kurularak, fonun yönetimi ise bu kuruma devredilmiştir (Saran, 1990: 433).

Geçmişten bugüne kadar gelen süreçte, sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir yeri olan ve tarihten gelen yardım etmek ve dayanışma kavramları ile yoksulun korunması ahlaki, inanç ve duyguların korunması vakıf kurumunun yanı sıra, gerek kişiler eliyle gerekse devletin kendisi tarafından diğer sosyal amaçlı kurumlar da oluşturulmuştur. Emekli Sandığı gibi, Sosyal Sigortalar Kurumu gibi, BAĞ-KUR gibi kurumlar, birçok kesimlerin sosyal güvenlik gereksinimini karşılamak üzere; çalışanların katılımları ve devletin gerekli desteği ile bir manada karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ilkesi bağlamında oluşturulmuştur (Saran, 1990: 433).

Modern toplumlarda sosyal adaleti ve sosyal güvenliği sağlama hususunda görev esas itibari ile devletin kendisine aittir. Bu çerçevede, toplumda vatandaşların

ekonomik refahlarını devlet eliyle ya da farklı kuruluşlarla sağlamak asıl görev olmakla birlikte, uygulamanın ihtiyaç sahibi bir kişiyi bile dışarıda bırakmadan tüm muhtaç kesimi kapsayacak bir biçimde uygulanması mümkün olmamaktadır. Bu sebeplerden ötürü, herhangi bir nedenden sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınamayan ihtiyaç sahibi insanların, farklı özellik ve nitelik gösteren diğer çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından korunup gözetilmesi gerekmektedir (Saran, 1990: 434).

Bu amaçlar doğrultusunda, SYDV'nin sosyal güvenlik sistemi dışında farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmesi için, SYDV'ı Teşvik Fonu, SYDV Genel Müdürlüğü ve SYDV'ı kurulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**HAYIRSEVERLİĞİN SOSYAL POLİTİKAYA DÖNÜŞÜMÜ: CUMHURİYET
DÖNEMİ SONRASI KURUMU OLARAK SOSYAL YARDIMLAŞMA VE
DAYANIŞMA VAKFI**

3.1. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI

Sosyal politika kavramı, içerisinde barındırdığı sosyal ve politika kelimelerinden oluşmaktadır. Temeli Yunanca olup, “polis” sözcüğünden türeyerek politika haline dönüşmüştür. Politika farklı dillerde çeşitli manalar içerse de, genel itibariyle bir topluluk ya da toplumda belirli bir gayeye yönelik tedbirler bütünü olarak tanımlanır. Sosyal sözcüğü ise Latince “Socius” kelimesi ile eş değer olup arkadaş, dost anlamı içermektedir. Ayrıca toplumu ve insanı ilgilendiren meseleler olarak da tanımlan bir sözcüktür (Tokol, 2000: 7). Bu bağlamda sosyal politika kavramı, toplumun sosyal amaca yönelik tedbirlerin bütünü olarak tanımlanır.

Sosyal politika kavramı, toplum içindeki çatışmayı ortadan kaldırmayı, toplumsal huzuru ortaya koymaya yönelik türlü önlemler biçiminde tanımlanır. Bu sayede kavram sosyal politikaların ilk oluşum gösterdiği primitif topluluklara kadar indirgenmelidir. Kavramın sınırlandırılarak ve modern karşılığı tanımlamak gerektiğinde; genel itibari ile çağdaş toplumlarda var olan ekonomik sistemin toplumda oluşturduğu zararı telafi etmek amacı ile üretilen ve devletin merkezde yer aldığı, toplumsal problemlere çözümüne yönelik geliştirilen müdahaleler bütünüdür. Bu müdahaleyi yaparken bireylerin özgür ve eşit haklara sahip olduğunu bilir ayrıca her birinin topluma katılmalarını gerekli görerek hayır işlerinin ve enformel dayanışma biçimlerinin dışında tutar (Buğra ve Çağlar, 2005: 7).

Bir başka tanımda ise sosyal politika; insanların hayat standardını yükseltmek, genel risklere karşı uygun bir koruma amaçlamak, uygun nitelikte ve istihdam seviyesi sağlamak, sosyal adaleti en iyi düzeye yükseltmek ve bireylerin refahını arttırmak için vazgeçilmezdir. Bu kavram ekonomik ve sektörel politikaların tamamlayıcısı niteliğindedir (Temiz, 2008: 90-91).

Toplumda var olan gelir adaletsizliklerin dengelenmesinde sosyal politikaya ciddi rol düşmektedir. Bilhassa dezavantajlı gruplar ve yoksulların korunmaları hususunda vazgeçilmezdir. Bu bağlamda, sosyal adalet ve refah uygulamalarıyla ortak uyum içinde bulunması gereklidir.

Sosyal politika kavramının bilimsel bir düzey kazanması, 1873 yılında Almanya’da Sosyal Siyaset Derneği’nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir (Tokol, 2000: 2). 1870’li yıllara kadar bilimsel bir nitelik kazanmamış olan bu kavram, devletin toplum

içerisinde üstlenilmesi gereken görevleri göstermek amacıyla oluşmuştur (Koray, 2005: 27). İngiltere’de 18. yüzyıldan itibaren başlayarak çeşitli ülkelere de yer almaya başlayan ve temelinde üretim alanında makinelerin kullanılmasını olarak tanımlanan “Sanayi Devrimi” bir dizi yenilikler getirmiştir. Makineleşme beraberinde merkezileşmeyi getirirken, bu süreçte ‘fabrika’ olgusunu ortaya çıkarmıştır. Fabrika olgusuyla birlikte işçi sınıfı var olmaya başlamış olup, sosyal politika kavramının gelişimi hızlanmıştır (Tunç, 2013: 12).

Sanayi Devrimi, üretim ilişkilerinde ve toplumsal hayatta değişiklikler getirmiştir. Tarımsal üretim alanından sanayi üretimine, geleneksel üretim tarzından modern üretim biçimlerine geçişle beraber fabrika tip üretim tarzı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda eski lonca sistemi düzeninden farklı olarak daha yeni çalışma ilişkileri doğmuş ve bu ilişki yeni aktörleri meydana çıkarmıştır. Serflerin, bağımsız çalışan esnaf ve zanaatkârların yerini artık işveren olarak nitelendirilen fabrika sahipleri almıştır. Bu fabrikalarda işçiler çalıştırılmıştır. Bu döngüyle kapitalist bir sistem kendini göstermeye başlamıştır (Altan, 2004: 46).

Fabrikaların oluşumu, işçi ile işveren arasında bir takım bireysel iş ilişkilerini doğurmuş, bu sayede bir takım hak ve çıkarların korunması, geliştirilmesi amacıyla sendikalaşmayı olanaklaştıran yasal düzenlemelere gidilmiş, işçilerin haklarını korumaya yönelik çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Tokol, 2000: 2). Sanayi Devrimi sonrasında sosyal politika kavramı daha sıklıkla kullanılmaya başlanmış, bu kavram, insanları ilgilendiren sorunların (sosyal sorun) çözüme kavuşması amacı ile devletçe alınan kararlar ve bu kararların yürüttüğü uygulamalar olarak ifade edilmiştir (Tunç, 2013: 12).

Sosyal politika anlayışı kendini “dar”, “geniş” ve bilhassa son dönemlerde olmak üzere “ulus ötesi” anlamları ile üçlü bir tanımlamayla işlemektedir. Sosyal politikanın “dar anlamı” olarak ifade edilen, işçiler ile işverenler arasında olabilecek çatışmalar, türlü çelişkiler ve dengesizlikleri onarmaya ve adapte olmaya dönük adımların tümü olarak kabul edilmektedir. Bu yönde ilk adım Sanayi Devrimi’nde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede sosyal politikanın dar anlamı, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmış sosyal sorunlara yönelik işçileri korumak ve toplumsal dengeyi ve düzeni sağlamaya yönelik bir çabayı ifade eder (Taşçı, 2017: 18). Sanayi Devrimi ile baş

gösteren işsizlik beraberinde düşük ücretlerle çalıştırılma, çalışma şartlarındaki sorunlar vs. geçim derdini ortaya çıkarmış. Tüm bunların varlığı sosyal politikanı dar anlamını ifade etmektedir.

Sosyal politikanın dar anlamı 1945 - 1975 döneminden sonra geniş anlam kazanmaya başlamıştır (Taşçı, 2017: 18). Geniş anlamdaki sosyal politika, ekonomik olayların sonuçları, toplum yaşamı üzerinde bıraktığı etkileri konu almaktadır. Burada ifade edilen sosyal politika, toplum politikasının en geniş kapsamı olup ekonomik olaylardan doğan insanlar arası ilişkilerin (sosyal ilişkilerin) ve problemlerin tüm yönlerini kapsamaktadır (Güven, 2001: 14).

Sosyal politika, toplum içinde yer alan toplumsal sınıfların ve grupların, hem birbirleri hem de devletle olan münasebetlerini düzenleyen bir huzur, uyum ve barış bilimi olarak önem kazanmıştır. Sosyal politikasızlık, ekonomik açıdan zayıf ve korumaya ihtiyaç duyan toplum kesimleri üzerinde yarattığı etkinin önüne geçerek, sosyal dengenin kurulmasını ve toplum düzeninin devamlılığı amaçlanmıştır (Güven, 2001: 16).

Geniş anlam tanımlamasında sosyal politikanın hedeflerinin arasında işçilerin iş ilişkileri ve yaşam şartları dışında bireylerin sosyal hayat içerisindeki tüm toplumsal, ekonomik tehlikeleri, sorunları, türlü engelleri ve sınırlılıklar karşısında alınacak olan politikalar ve önlemler yer almaktadır. Bununla beraber sosyal hizmetler, sağlık ve konut politikaları, sosyal sigorta ve yoksulluğa karşı mücadele, kadın politikaları, engelliler, yaşlılar, gençler ve çocuklara yönelik politikaları da kapsamaktadır (Taşçı, 2017: 18-19)

Sosyal politikanın geniş anlamda ve yeniden kavramsallaştırılması bir yandan “refah devleti” kavramı ve bunun devamı nitelikteki “sosyal refah (politikası)”, “sosyal devlet” gibi kavramları da getirmiştir. Genel anlamda birbirlerinden farklı gözükmeyen bu kavramlar arasında yine de bir takım farklılıklar mevcuttur. Sosyal refah politikası sosyal politikanın alt kategorisini oluşturur. Refah devleti; bireyler, aileler ve grupların maddi açıdan iyiliklerini sağlamak amacıyla devletin desteğini gerektiren sosyal politika vasıtası olarak algılanmaktadır (Özdemir, 2007: 12).

Sosyal politika artık tüm kitleleri kapsayan bir politika olarak yeniden kavramsallaşmıştır. Değişen şartlar beraberinde sosyal politikalarda da değişikliklere yol

açmıştır. Neticede günümüzde sosyal hakları kapsayan her şey sosyal politikanın alanına da girmiştir. Refah devleti eğitim, konut, kişisel sosyal hizmetler gibi ihtiyaçları barındırır. Sosyal refah politikası kavramı ise, sosyal politika ile aynı amacı içeren durumlar olarak tanımlanmaktadır.

Son olarak mevcut dünyada yer almış sosyal politikanın üçüncü anlamı olarak “ulus ötesi” anlam görülmektedir. Bu kavram küreselleşme olgusu ile ilişkilidir. Tarih olarak 1990’ların başı gösterilmektedir. Küreselleşme beraberinde devletin temel fonksiyonlarını, ulusal kalkınma ve sosyal gelişmeyi, sosyal refah anlayışını kapsamaktan çok, uluslararası ekonomide uyum sağlamak şeklinde kendini göstermiştir (Taşçı, 2017: 20). Nitekim artık ulus devletlerin uluslararası politikalarda söz sahibi olması ortadan kalkmış; uluslararası politikaların uluslararası ortaklar ve Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Avrupa Birliği (AB) gibi örgütler tarafından şekillendiği bir süreç devreye girmiştir (Şenkal, 2005: 106).

Bu bağlamda gerek dar gerekse geniş anlamda sosyal politika yönünden atılan adımlarda ulus ötesi aktörlerin etkisinin olabileceği bilinmeli ve bunlar çerçevesinde mekanizmalar geliştirilme yoluna gidilmelidir.

3.2. SOSYAL DEVLET KAVRAMI

Tarihsel süreçte sosyal devlet, çeşitli toplumlarda ya da çeşitli kültürlerde farklı şekillerde sürdürülmüştür. Her ülke kendi içindeki kültürünün koşullarından etkilenen ve beslenen bir sosyal devlet oluşturmayı amaçladığından, çeşitli sosyal devlet tipleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca sosyal devlet kavramı yerine, refah devlet kavramı da kullanılabilmektedir.

Kammer'e (2012) göre refah devlet; piyasaya bağımlı kalmak mecburiyetinde olmadan yaşamı sürdürmeye yarayacak hizmetlerin sunulmasını sağlayan sosyal politikalar ve kurumların varlığı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca refah devletini müdahaleci olarak gören çalışmalara göre, bireylere ve hane halkına asgari bir yaşam şartı sağlayan, onları toplumsal tehlikelere karşı koruyan, sosyal güvenlik olanağı tanıyan, toplumdaki statüleri ne olursa olsun tüm vatandaşlara sağlık, barınma, eğitim gibi sosyal hizmetler alanında belli bir standart getiren devlettir (Saygı Doğru, 2016:

33). Sosyal devlet, çeşitli biçimlerde tanımlanmış ve farklı modeller ile ortaya konulmuştur. Esping-Andersen'in ortaya koyduğu ve üç şekilde sınıflandırdığı sosyal devlet modelleri; liberal sosyal devlet modeli, korporatist veya muhafazakâr sosyal devlet modeli ve son olarak sosyal demokrat modeli şeklindedir.

Liberal sosyal devlet modelinde, kişilerin sosyal yardımlardan faydalanmasını zorlaştıracı bir anlayış bulunmaktadır. Sosyal devlet kurumları yardımda bulunacak ihtiyaç sahiplerini seçerken son derece dikkatli ve titiz çalışmaktadır. Titizlikle çalışılarak kişiye yapılan yardımların kişiye vereceği rahatlık duygusunun bireyin çalışmaya karşı isteğini kırabilecek herhangi bir etkisinin olabileceği endişesi taşınmaktadır. Korporatist ya da muhafazakâr sosyal devlet modeli, tıpkı liberal sosyal devlet modeli örneğinde olduğu gibi hafifçe yumuşatılmış olmakla birlikte piyasaya odaklı bir modeldir. Geleneksel aile yapısının devamlılığını sağlamaya dönük bir anlayış benimsenmiştir. Bu modele göre yapılan yardımlarla toplumun sağladığı kazanımlar, devletin lütfettiği bir şey olarak sunulmaktadır (Aydın ve Çakmak, 2017: 5)

Sosyal demokrat model ise, haklar ve özgürlükleri toplumun tümünü kapsayacak biçimde genişletme tasavvuru üzerinden geliştirilmiştir. İsveç, Danimarka, Norveç ve Finlandiya gibi ülkelerin uyguladığı bu model, kişilerin piyasaya olan bağımlılıklarını mümkün olabildiğince en alt seviyeye çekmeyi amaçlamıştır. Yani buradaki amaç piyasadaki bağımsız bir tavır takınmaktır. Bütün bireyler, sosyal güvenlik sistemine dâhil edilerek piyasanın yoksullaştırıcı ya da refahı geriletici etkilerinden korunmalıdır. Bu model, Korporatist modelden farklı olarak, ailenin tamamen erimesini yani temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmesini beklemeksizin devletin müdahalesini sunmaktan yanadır (Aydın ve Çakmak, 2017: 5). Sonraki dönemlerde ise kapitalizmin yarattığı yoksulluk ve işsizlik artmış, artık refah devletinin görevi; “işgücünün yeniden üretilmesi ve kapitalist toplumlarda çalışmayan nüfusun korunması için kamu gücünün kullanılması” olmuştur (Saygı Doğru, 2016: 34).

Kocaoğlu (1987)'na göre sosyal devlet, toplum içinde var olan dezavantajlı kişileri ya da grupları diğerleri karşısında korumaktadır. Sosyal devletin amacı ise, tüm vatandaşlarına insan onuruna layık bir hayat sunmaktır. Devletin esas görevi de toplumsal adaleti ve eşitliği sağlamaktır. Sosyal devlet ilkesi, her vatandaşın refahtan

adilane bir pay alabilmesi anlamına gelmelidir. Sosyal devlet, toplumsal gruplar arasında aşırı gelir düzeyi farklılaşmalarına izin vermemelidir.

Sosyal devletin ya da refah devletinin tarihsel gelişimine bakıldığında; 1880 öncesi dönemde, sorunların giderilmesine yönelik ailelerin, hayırseverlik duygularıyla hareket eden kurumların, gönüllü kuruluşların, bireysel olarak sorumluluk duyan işverenlerin ve devlet gelir transferlerinin var olduğu görülmektedir. 1880-1945 yılları arasındaki dönem, sanayileşmenin ortaya çıkıp yoğunlaştığı, zenginliğin arttığı, teknolojik yeniliklerin ekonomik, siyasal ve sosyal hayatta bir takım dönüşümlere neden olduğu, köklü bir şekilde değişimin yaşandığı bir dönemdir. Sanayileşme beraberinde kentlere göçü, yoksulluğu, yaşam güvencesizliği gibi ağır yaşam ve çalışma koşullarını getirmiştir. Bu bağlamda hak talepleri çerçevesinde işçi sınıfı ve sermaye sahipleri arasında bir çatışma ve belli başlı çözüm yolları da ortaya çıkmıştır (Güler, 2005: 45)

Sosyal devlet 1930'lardan itibaren olgunlaşma sürecine başlamıştır. Bunu mümkün kılan unsurların en önemlisi, 1929 Buhranını aşmaya dönük çalışmalar olmuştur. Bu çalışmalar, söz konusu buhranı bertaraf etmenin yanı sıra, sosyal devlete giden yolu da aydınlatmıştır (Özdemir, 2006: 155).

1945-1975 yılları refah devletinin altın çağı olarak gösterilmiştir. Sosyal sigorta anlayışının yanında kurumlarının genişlediği, gelirin devamlılığını sağlama ve yaşam standartlarını yükseltmenin amaç haline geldiği görülmektedir. 1975 sonrası dönem, refah devletinin kriz dönemi halini almış, sosyal refah devletinin krize girdiği ve yeniden yapılandırma arayışlarının başladığı bir dönem olmuştur. Bunun temel sebebi ise refah devletinin temel özelliği olan ekonomik büyümenin artık erişilemez hale gelmesidir. Refah devletlerinde gözetilen sosyal ve ekonomik refah dengesinin bozulması, büyüme oranlarında beklenen artışın sağlanamaması, buna rağmen sosyal refah harcamalarının devam etmesi, bu politikalardan geri çekilme kararı alınmasına yol açmıştır (Güler, 2005: 46).

Yine bu dönemde küreselleşmenin getirdiği en iyi olma yarışı içinde devletin, çeşitli sosyal harcamaların yükü altında ezilmiş ve yıpranmış olması, bu dönemde arayışlara yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli ülkelerde sosyal güvenlik adına çeşitli sistemler hızlı bir gelişme göstermiştir.

3.2.1. Türkiye’de Sosyal Devlet

Türkiye’de sosyal devlet anlayışının gelişme göstermesi ile güvenlik sisteminde bir takım gelişmeler baş göstermiştir. Sosyal devlet anlayışının Türkiye’de ortaya çıkışı ve gelişiminin Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında da açıkça yer aldığı görülmektedir. Sosyal devlet anlayışına dair hükümlerin Cumhuriyet’in ilanından sonra ilk anayasa olarak oluşturulan 1924 Anayasası’nda yer aldığı görülmektedir. 1924 yılı Anayasası’nda devlete ait görev ve sorumluluklara dair açık olarak hükümlerin bulunmamasıyla birlikte eğitim ve öğretimin parasız yapılması konusunda yasa düzenlemeleri yapılmıştır. 1926 yılında ‘Medeni Kanun’ kabul edilmiş ve Borçlar Kanunu’nun 332. Maddesinde, çalışanların maruz kalacağı her türlü tehlikelere karşı işverenlerin gerekli önlemleri alması hususunda iş sağlığının korunması ve iş kazalarına karşı alınacak önlemlerden bahsedilmektedir. Yine Borçlar Kanunu’nun 112. maddesinde işverenlerin iş kazalarından dolayı işçilere sigorta ettirmeleri hususu yer almıştır (Kantarıcı, 2004: 76-77).

Sosyal devlet kavramı, Anayasa hukukumuzda, 1961 Anayasası ile girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 1961 yılı ve 1982 yılı Anayasalarına göre sosyal bir devlet olarak tanımlanmıştır (Özbudun, 1998: 99). Bu kavram 1982 Anayasası’nda Cumhuriyet’in nitelikleri arasında yer alarak ayrıntılı olarak düzenlenmeye tabi tutulmuştur (Gözübüyük, 2004: 164).

1961 Anayasası’nda sosyal devletin temeli olarak dayandığı prensipler güvence altına alınarak, devletin ise sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Anayasanın 41. maddesinde sosyal devlet olmanın yükümlülükleri ise; iktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık onuruna yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması gayesine göre düzenlenmiştir (Kantarıcı, 2004: 77). İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin temel ödevi olarak belirtilmiştir (Kantarıcı, 2004: 77). Bu hükümlerle 1961 Anayasası, sosyal devletin görevlerini belirleyerek bu yolda atılacak adımların ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlı politikalar olarak tespit etmenin bir devletin asli görevi olduğunu göstermektedir (Kantarıcı, 2004: 77).

1961 Anayasası'nda olduğu gibi, 1982 Anayasası'nda yer alan ve bu dengeyi sağlayıcı bir takım düzenlemelere girilmiştir. Ayrıca anayasada devletin ekonomik ve sosyal hakları mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirebileceği belirtilmiştir. 2001 yılında gidilen değişiklik ile devlet bu görevlerini ifa ederken “ekonomik istikrarın korunmasını” ilkesini gözetmek yerine bu görevin “amaçlarına uygun öncelikleri” olarak gözütecektir (md.65). Sosyal devlet anlayışının hakim olmasında önemli olan asıl unsur, iktidar tarafından belirlenen yolda izlenecek ekonomik ve sosyal politikalar (Gözübüyük, 2004: 165).

Önem arz eden husus, ulusal gelirin dengeli ve adilane bir şekilde dağılımının sağlanması ve kişilerin ulusal gelirden pay almasını sağlamaktır. 2001 yılındaki değişiklikle, çalışanların yaşam kalitesini arttırmak, işsizleri korumak ve işsizliği önlemek, çalışanların faaliyet gösterdikleri işlerde emeklerinin karşılığını alacak adaletli bir ücret kazanmalarını sağlamak, devletin görevleri arasındadır (md. 49/2, 55/2). Yine bireyleri sosyal güvenliğe kavuşturmanın anayasal bir hak olduğu bilincinde olup, sosyal güvenliği sağlayacak her türlü tedbiri almak ve gerekli gördüğü örgütleri kurmak devlete görev olarak verilmektedir (Gözübüyük, 2004: 164). Sonuç itibari ile burada önemli kılınan devletin bu görevleri yerine getirmesi ve toplumsal hayatta dengeyi sağlayacak bir anlayış çerçevesinde sosyal devlet ilkesini etkin bir şekilde uygulamasıdır.

3.3. SOSYAL YARDIM KAVRAMI

Hayırseverlik, iyilikseverlik, yardımlaşma ve dayanışma insanlık tarihi kadar eski kavramlar olmasının yanında sosyal sorumluluk, sosyal yardımlaşma vb. anlayışların gelişmesinde en önemli kavramlardandır (Singer, 2012: 15).

Hayırseverlikle ilgili faaliyetleri yakından incelediğimizde, bireylerin, ailelerin, toplumların hatta devletlerin özyapılarına derinden bakma olanağı sağlamakla birlikte hayırseverliğin bu cemiyetlerdeki davranışları tanımladığı görülmektedir. Bununla birlikte adına cömertlik, iyilikseverlik her ne denilirse denilsin "verme" eyleminin tarihsel olarak sorgulanması, toplumların kültürünü yorumlamamızda ayrılmaz bir parça olmuştur. Bu verme eyleminin ya da bir hizmetin gelecek boyu sürüp gitmesi ve bunun belirli şartlar, hukuki işlemler çerçevesinde idare edilmesi, bu işlem içerisindeki para, gelir, mülk de vakıf yapmanın tanımı olarak ifade edilir (Singer, 2012:

15). Sosyal yardım kavramını, tek bir tanımla ifade etmek doğru değildir. Zira bu kavram birçok anlam içermektedir. Bundan ötürü de farklı tanımlamalar geliştirilmiştir. Genel itibari ile TDK' ya (2019) göre; yoksul kimselere yiyecek, giyecek, sağlık, ilaç ve yakacak sağlanarak yapılan karşılıksız yardım olarak tanımlanmıştır.

Sosyal yardımlar, sosyal devlet kapsamında önemli bir yere sahiptir. Bu yardım, yoksul kişilere maddi ve manevi şekilde verilen bütün yardımların genel adıdır. Sosyal yardımla herhangi bir geliri bulunmayan ya da hayatını devam ettirmeye yetecek geliri bulunmayan, fakir ve ihtiyaç sahibi kişiler tek taraflı şekilde karşılık beklenmeden desteklenmekte, hayatlarını yaşanabilir biçimde devam ettirebilmeleri amacıyla katkı sağlanmaktadır (İkizoğlu, 2002: 86).

Sosyal yardımlar, geçinmekte zorlanan ve toplum tarafından dışlanma tehlikesine maruz kalan ihtiyaç sahibi ve daha az gelire sahip kişilerin yaşamlarında güvence sağlanması konusunda, kamu sorumluluğu ilkesinin benimsenmesinden doğmaktadır (DPT, 2001: 51). Sosyal yardım, gelir ve muhtaçlık sınırına bağlı ve karşılıksız olmak suretiyle kamu tarafından sağlanan yardımları ifade etmektedir (Arıcı, 2003: 32).

Sosyal yardımlar; asgari ölçütler seviyesinde hem kendini hem de bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirmede yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşların yanında kanunlar çerçevesinde yarı resmi ya da gönüllü kuruluşlar tarafından belirlenen muhtaçlık kriterlerince, bir takım kontroller çerçevesinde yapılan gerek parasal gerek sosyal güvenlik hizmeti olarak ifade edilmektedir (DPT, 2001: 51).

Sosyal yardım kavramı ile ilgili uygulamalar ele alındığında farklı örneklerle karşılaşmak mümkündür. Devlet aracılığıyla yardımlar ulaştırılmasının amaçlanması, ilk devlet organizasyonlarına kadar uzun bir geçmişi olduğu gözükmemektedir. Siyasi bir bütünlük kazanan toplumlarda az ya da çok sosyal yardım uygulanmıştır. Zira devletler, hüküm sürdüğü insanlara güvenliklerini sağlamayı amaç edinmiş siyasi yapılardır ve bu nitelikler ilk kurulan devlet veya siyasi organizasyon ile birlikte sosyal yardımların da başlamış olması muhtemel gözükmemektedir (Ay ve Akan, 2017: 794).

Genel itibari ile tüm toplumların tarihsel gelişim seyirlerinde gelenek, din, kültürel değerler, toplumsal koşullar tarafından şekillenen ve bir takım yönleriyle

benzerlik gösteren çeşitli sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri süregelmiştir. Dini müesseseler, meslek örgütleri ve çeşitli gönüllü kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen farklı sosyal yardım ve hizmet uygulamaları, ihtiyaç sahibi ve kimsesizlerin korunması, temel ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda önemli sorumluluklar üstlenmiştir (Tunç, 2013: 53).

“Sosyal hizmetler” ile “sosyal yardımlar” kavramları arasında ortak muhtaçlık kriteri ve birer sosyal yardım olmalarının yanında, bu kavramlar arasında birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Yardımlar genel anlamda, hizmet şeklinde uygulanıyorsa sosyal hizmet olarak tanımlanır. Sosyal yardım daha çok gelir yetmezliği çeken kesime hitap ederken, sosyal hizmetler daha çok yoksul, kimsesiz ve çaresiz konumdaki çocuklar, kadınlar, yaşlılar, sakat ve engelli kişileri kapsamaktadır.

Tarihsel olarak sosyal yardım adına ilk örnekler, 19. Yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Herhangi bir sosyal yardım almak için ulusun ya da devletin bir üyesi olmak yeterlidir. Bu bağlamda temel dayanaksa aslında kökeni itibariyle çok eskilere dayansa da II. Dünya Savaşı sonrası T. H. Marshall tarafından tekrar gündeme getirilen ‘yurttaşlık hakkı’ zeminidir (Saygı Doğru, 2016: 45).

İlkçağda aile, akrabalık diğer bir deyişle soy birliği önemlidir (Koşar, 2000: 8). Sonraki dönemlerde ise bireysel olarak yapılan yardımlaşmalar, Ortaçağ ile birlikte farklılaşma sürecine girmiştir. Ortaçağ’da aile, akrabalık, cemaat yapıları, dini gurup ve mesleki örgütlenmeler yardımlaşma sorumluluğu üstlenmeye başlamıştır. Ardından, sanayileşme ve kentleşmenin kendini göstermesi ile toplumsal anlamda “yoksulluğa” yönelik sosyal yardım faaliyetleri başlamıştır. Tüm bu hakların hukuki ve ekonomik zeminini ise bireyin “yurttaşı” olduğu, ait olduğu devlet tarafından tesis edilmiştir. (Saygı Doğru, 2016: 45). Kişi ait olduğu vatandaşı sayıldığı ulus ya da devlet tarafından sosyal güvenlik hakkıyla 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, küreselleşmenin ve neoliberal politikaların tüm dünyada kendini göstermesi ve uygulanmaya başlanması, bireyin piyasadaki durumu ve yalnız bırakılması sonucu yurttaşlık hakkı esasında sosyal yardımların önemi ortaya çıkmıştır. Sanayileşme süreci ile başlayan birey ve devlet ilişkisi 18. yüzyılda bireysel, daha sonra siyasal ve 20. yüzyılda bireyin sosyal haklar elde edilmesiyle birlikte sosyal yardım olarak günümüzdeki haline bürünmüştür.

Günümüzde mevcut sisteminde uygulamada olan sosyal yardımların temel amacı, giderek karmaşık bir hal alan ve artan yoksulluk faktörünün ortaya çıkardığı risk durumlarında bireyin sosyal ve ekonomik en temel ihtiyaçlarının nakdi veya aynı yardımlarla karşılamaktır. Devletlerin sosyal yardımdaki uygulamaları kapsayıcılıkları farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, yurttaşlık hakkı çerçevesinde yürütülen sosyal yardım programları var olduğu gibi, muhtaçlık kriterine dayalı sosyal yardım programları çeşitlilik gösterebilmektedir. Hak temelli ya da muhtaçlık temelli sosyal yardım programlarının ikisi de ‘katkı payına dayanmayan veya herhangi bir prim ödemesiz’ sosyal güvenlik biçimlerine dayanmaktadır (Metin, 2011: 130). Demokrasi anlamında ilerlemiş bazı ülkelerde, “evrensel” kapsayıcılık çerçevesinde asgari gelir güvencesi altında olan tüm yurttaşlara sosyal yardım sunulmaktayken bazı ülkelerde sadece hamileler veya engelliler gibi daha özel hedef kitleye hitap edilerek nakdi yardımlar sunulmaktadır (Metin, 2011: 130). Sosyal devletin sosyal yardım uygulama yöntemi ülkelerin siyasi ve iktisadi eğilimlerinden etkilenerek seyir almıştır. Liberal sosyal refah devleti, muhafazakâr sosyal refah devleti ve sosyal demokrat sosyal refah devlet modelinde sosyal yardım faaliyetleri şeklinde sıralamak mümkündür.

Liberal sosyal refah devletine hâkim olan sosyal yardım anlayışı, bireyin refah seviyesi ancak serbest piyasanın artışı şeklinde hâkim sürmektedir. Bu modele göre devlet sosyal refahın piyasa sürecinde artmadığı durumlarda devreye girmeli yani sosyal yardım bir istisna durumlarında yapılmalı ve ekonominin genel seyrini bozmamalıdır. Sağlanacak yardımların şartları ağır ve geniş kapsam içerir. Seçicilik ile birlikte sosyal yardımların kişilerin çalışma isteğini olumsuz etkilememesi esası da kendini gösterir (Akan ve Ay, 2017: 791)

Muhafazakâr sosyal refah devletinin uygulandığı devletlerde genel itibari ile piyasa etkinliği önemlidir, fakat liberalizmin sert kuralları kadar hâkim değildir. Bu modelde istihdama büyük bir pay vermek yerine sosyal sorunların giderilmesine ağırlık verilmiştir. Devlet, ihtiyaç duruma düşen kişilere, yeni iş olanakları açarak bir takım çözüm sağlayan politikaları uygulamaya koymaktadır (Akan ve Ay, 2017: 792)

Siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan daha istikrarlı olan ülkelerde uygulanan sosyal demokrat sosyal refah devlet modelinde evrensellik, sosyal dayanışma ve eşitlik ön planda kendini gösterir. Bu modelde, devletin bireylere geniş birtakım haklar

sağladığı ve önleyici tedbirlerin ön planda tutulduğu bir sistemi barındırır. Ayrıca bu modelde sadece yaşlılara değil yaşlılardan ziyade gençlere yönelik sosyal politikalar uygulanmaktadır (Akan ve Ay, 2017: 793)

Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi’nin başlığı altında yardım ve hizmetler düzenlenmiştir. Sosyal Güvenlik Sistemi; sosyal sigortalarla sosyal hizmetleri ve sosyal yardımları kapsamaktadır. Sosyal sigortalar insanları istek ve iradeleri dışında meydana gelen fiziki ve her türlü tehlikelere karşı koruyan, finansmana katkı ve katılım zorunluluğunun bulunduğu, primlere dayalı programlardan oluşur (Şakar, 2010: 165).

Sosyal hizmet kavramı ise belirli olan guruba gelir veya piyasa durumuna bakılmaksızın sunulan genel destektir. Sosyal yardım ise belli bir gelir düzeyi altında olan ve geçimini sağlamakta zorlanan kimselere sisteme katkılarına bakılmaksızın verilen yardımlardır. Genel bir ifade ile sosyal güvenliğin kapsamı dışında kalan, sistemin kapsayıcılığına sahip olmayan kimseler için geliştirilmiş bir güvenlik şeklidir (Saygı Doğru, 2016: 45)

Devletler bu hizmeti verirken, uygulamada sosyal yardım, sosyal hizmet ya da sosyal güvenlik adlarını taşıyabilirler. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluğun önlenmesi ve etkilerinin minimuma indirilebilmesi için geliştirilen uygulamalar başında sosyal yardım faaliyetleri gelmektedir. Sosyal yardımlar, tek seferliğin mahsusu olduğu gibi süreklilik gösterebilmektedir. İhtiyaç sahiplerine ücretsiz sağlık yardımı, bakımı, aileye nakdi ödenekler, yaşlılara ve engellilere maaş bağlanması vs. çeşitlilik göstermektedir (Şakar, 2010: 166).

Türkiye’de sosyal yardımların tarihsel sürecine baktığımızda, Osmanlı’dan miras kalan vakıflar anlayışının ağırlıkta şekillendiği ifade edilebilir. Erken cumhuriyet dönemi boyunca faaliyet gösteren bazı kurumlar çerçevesinde bir sosyal yardım anlayışı kendini göstermiştir (Buğra, 2008: 131-137). Bu kurumların kaynaklarında karmaşık bir yapı söz konusu olmuştur. Özel kaynakların yanında, devlet kaynakları ve bireysel bağışlardan sağlanan kaynaklar iç içe geçmiştir. Bu da kurumların sağladığı yardımların kapsamını, yeterliliğini ve ulaşılabilirliğini kısıtlar hale getirmiştir.

Türkiye’de sosyal yardımların gelişim sürecini ve aldığı biçimi anlamak, bu kurumların toplumsal hayatta nasıl bir rol oynadığını bilmeden mümkün değildir. Vakıfların sosyal yardımdaki yeri de bu kurumların durumuna bağlı olarak paralellik

göstermektedir. Vakıflardan yararlananlar çeşitlilik gösterirken vakıfların kaynak kullanımında öncelik olarak hangi kıstaslara göre belirlendiği de bulanık bir görünüm sergilemiştir. Geçmişten alınan bu miras, sosyal yardım uygulamasında gönüllü kuruluşlarla iç içe geçen bir yapıya sebep olmuş, bu da toplumsal hayatta rol oynayan gönüllü kuruluşların kamusal iradeyle ortak işleyişine yol açmıştır. Bu kurumların gönüllülük esası ile ilişkilendirilmesi toplumsal hayattaki rolünün küçümsendiği anlamını taşımaz ancak gönüllülük temeline dayanan sosyal yardım faaliyetleri, yoksulluğu bir sorun olarak görmekten uzak, süreklilik açısından riskli, ulaşılabilirliği açısından yetersizdir. Türkiye’de ise uzun bir dönem var olmuş olan sosyal yardım anlayışı; geleneksel ve kültürel yapının toplumsal alandaki birleşimi ile ve erken cumhuriyet döneminin gönüllülük anlayışına eklemeliyle yol almıştır. Bu durum beraberinde hak temeline dayanan sosyal yardım anlayışının gelişememesine ya da gelişiminin ciddi bir biçimde aksamasına yol açmıştır (Metin, 2011:185-186). Ülkemizde çeşitli kamu kuruluşları sosyal yardımlarla yoksullukla mücadele etmeye çalışmaktadır. Bu kurumlara ait sosyal yardım programları Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü’nün içinde toplanmıştır.

Yoksullara verilen nakdi ve ayni yardımlar, muhtaçlık gelir testine bağlı sosyal yardımlara dönüşmektedir. Muhtaçlık kıstası sosyal yardımların koşulsuz hak olmasını engeller ve sadece ihtiyaç içinde oldukları tescil edilmiş olanlara gelir transferi yapmaya izin verir. Muhtaçlık tanımı çeşitli kıstaslara göre yapılabildiğinden, yardımın kapsamı sınırlandırılabilir (Arın, 2013: 234).

Muhtaçlık tanımında yapılabilecek küçük bir değişiklik büyük oranda sosyal yardım sistemini etkileyebilmektedir. Bu sebeple, önceden belirlenmiş bir muhtaçlık tanımı kapsamında sosyal yardımları dağıtmak, politize edilmiş bir sosyal yardım sistemi için önemlidir (Hacımahmutoğlu, 2009: 23). Sosyal yardımların muhtaçlık kriterleri kapsamında nesnel ölçütlere göre ihtiyaç sahipleri ile buluşturulması gerekmektedir. SYGM’nin sosyal güvenceye sahip vatandaşlara yardım yapılabilmesi ile ilgili düzenlemeye göre, somut göstergelere dayanan muhtaçlık tanımı çerçevesinde, ev içerisinde kişi başına düşen geliri, her yıl belirlenen net asgari ücretin 1/3’ ünden az olan kişilere sosyal yardım yapılabilir. Bu sınırın altında gelire sahip aileler muhtaç kabul edilmekte ve yardım alabilmektedir.

Sosyal yardım, temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için yeterli miktarda kazancı olmayan kişilere uygulanan, sosyal koruma programı adı altında sağlanan aynı ve nakdi destek şeklinde tanımlanabilir. Sosyal yardım programları, sosyal güvenlik sistemindeki eksiklikleri giderici işlevi ile sosyal sigorta sisteminden faydalanamayan kişileri korumaya yönelik destek sağlar (Hacımahmutoğlu, 2009: 23-25). Kişinin doğumu ile ya da sonradan toplumsal veya ailevi sorunlar sonucu ortaya çıkan yoksulluk yani muhtaçlık durumunda, dezavantajlı yapı içerisindeki şahsın yoksulluğu yenmesi için hayata tutunmasını sağlayan sosyal politik yapı içerisinde yer alan sosyal yardımlar, sosyal koruma programları ve maddi destekler hayati önem taşımaktadır.

Sosyal yardımları, sosyal güvenliğin devlet aracılığıyla bakılma ve sigortalanma dışında kalan yöntemlerinden biri olarak tanımlamak mümkündür (Uğur, 2011: 71). Sosyal yardım uygulamasında insanlara yardım yapılması bir nevi sosyal gelir verilmesi, kişinin ve varsa bakmakla sorumlu olduğu bireylerin yerel ölçüler doğrultusunda, geçimini yeterli seviyede sağlayamama ve başka bir yerden kazancı olmama durumuna, kısacası muhtaçlık şartına bağlıdır. Bütün sosyal koruma yardımlarının nihai amacı yoksul ya da muhtaç durumdaki insanlara, yoksulluk durumları tamamen gidene kadar ve yardıma gerek duymadan kendi kendilerine temel ihtiyaçlarını sağlayabilecek duruma gelene kadar yeterli gelir desteğinin yapılmasıdır. İnsanın değerli varlık olması ve her bireyin insanca hayat sürmesi gerekliliği, sosyal yardım sistemindeki amacın temelini oluşturmaktadır. Sosyal yardımlar, dezavantajlı gruplara koruma sağlamaya yöneliktir (Uğur, 2011: 71).

Sosyal yardımların kavramsal olarak tanımının yanında uygulamada belirlenecek yöntemler ve muhtaçlıktan kurtulmak için benimsenen yapısal durum da önemlidir. Sosyal yardım yöntemi, yoksul durumda olanlara devamlı yardım yapmaya dayalı bir yöntem olmayıp, muhtaçlık koşulunun en kısa zamanda giderilmesini de amaçlamaktadır (Güven, 1995: 129). Sadece sosyal yardımları genişleterek muhtaçlık durumundan kurtulmak mümkün değildir. Bu noktada önemli olan sosyal yardım anlayışında benimsenen politik yapıdır.

Yoksullara sağlanan gelir transferinin sosyal yardım faydalanıcıları için istihdama katılmayı özendirecek miktarda olması gerekmektedir. İhtiyaç sahibi kişilerin sosyal yardımları geçici bir çözüm olarak algılaması önemlidir. Sosyal yardım bireyin

gelir düzeyinin araştırılarak saptanmasına bağlı olarak verilir. Genellikle belli bir yoksulluk sınırı saptanır. Fakat bu sınır, hiçbir zaman ülkenin normal ücret düzeyleri veya ortalama gelirine yaklaşacak şekilde genişletilmez. Bu sistem, yoksulluk seviyesinin en düşük gelir düzeyinde saptanmasına ve sağlanan yarar seviyelerinin düşüklüğüne neden olur (Arın, 2013: 237). Bireylerin muhtaçlık durumlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan sosyal yardımlar, bağımlılık yaratan bir yapı içerisinde yürütüldüğü takdirde kişileri tembelleğe götürmektedir. Bu amaçla, sosyal yardım sisteminin istihdam kurumları ile ilişkili olarak yürütülmesi gerekmektedir.

Özetle, Türkiye’de sosyal yardımların gelişim seyri geçmişten günümüze kadar gelerek farklı şekillerde kendini göstermiştir. Sosyal yardım kültürümüzde ayrılmaz bir parça olarak yer almıştır. İslam dininin kabulünden önce yardımlaşmak daha çok aile, akrabalık arasında seyir eden bireysel hayırseverlik anlayışı temeline dayanan olgu halinde yer almıştır. Türklerin Müslümanlığa geçişi ile Allah’ın rızasını kazanmak ve hayır yapmak vakıf kanalları aracılığıyla yapılmıştır. İslam dini ile birlikte Türklerde vakıf anlayışı gelişip, yaygınlaşmaya başlamıştır. Türklerde sosyal yardımın gelişim seyri, Selçuklular hatta sosyal yardımda altın çağ olarak ifade edilen Osmanlı Devleti’nde medrese, hastane, vakıf gibi kurumların kurulması ile kültürel olarak kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti’nde sosyal yardımlaşma toplumsal hayatın vazgeçilmezi olarak görülmüş ve korunmuştur. Osmanlı Devleti hemen hemen her alanda yardımlaşmanın önünü açarak adeta vakıf cenneti haline bürünmüştür.

Osmanlı’da sosyal yardım devletin asıl görevi olarak görülmemiş bunun yanında fütüvvet anlayışı temelinde ahilik, meslek örgütleri ve dini temele dayanan hayır kurumlarınca sürdürülmüştür (Gerek, 2002: 64). Yine Osmanlı yardımlaşma ve dayanışmanın en önemli dayanağı olarak zekâtı görmüştür (Dilik, 1988: 68). Osmanlı Devleti’nde sosyal yardımlar 19. yüzyıldan sonra giderek yaygınlaşma göstermiş, vakıf anlayışında merkezileştirme yoluna gidilmiştir. Bu dönemde asıl gelişme II. Mahmut döneminde yaşanmıştır. Osmanlı’dan miras alınan ve devamı sağlanan sosyal yardımlar ve kurumsal yapılanma çalışmaları Cumhuriyet’e geçiş ile birlikte varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Medeni Kanun’daki hükümlere dayanılarak sosyal yardım faaliyetleri çeşitli kurumlar vasıtası ile yürütülmüş olup bu çerçevede yaşlı, engelli, kimsesiz çocukları hedef alan bir politika geliştirilmiştir.

Teşkilat Kanunu kapsamında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yardım alanında yol gösterici konumda yer almış, hizmetler mahalli yapılara ve belediyelere bırakılmıştır. 1961 Anayasası'nda 'herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir' ibaresi ile sosyal yardım alanında önemli sayılacak bir takım gelişmeler olmuştur. Türkiye'de sosyal yardımlara yönelik adımlar, 70'li yılların sonunda geliştirme göstermeye başlamıştır. Bu dönemdeki yardım politikaları 2022 sayılı kanun kapsamında, 65 yaşını doldurmuş ihtiyaç sahibi kişilere aylık bağlanmasıyla uygulanmıştır. Bu dönemdeki politikalar özellikle 80'li yıllardan sonra yasal ve kurumsal boyut kazanmaya başlamıştır.

Sosyal yardımlara yönelik yasal düzenlemelerin başında 1982 Anayasası yer almaktadır. Anayasanın 2, 60 ve 61. maddeleri sosyal yardımlara ilişkin yasal dayanaklar olarak gösterilir. Anayasada Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına saygılı, sosyal hukuk devleti olduğu hüküm yer almaktadır. Yine anayasada devletin 'insan haklarına saygılı devlet olma' niteliğini, devlete insani bir hak olarak tanınan sosyal yardımı ve gerekli yükümlülükleri yüklemiştir. Aynı maddede belirtilen 'sosyal hukuk devleti olmanın niteliği de sosyal yardım sağlama görevinin devlete yüklendiğini gösteren ayrı bir özelliktir. Sosyal yardım, sosyal devletin gerçekleşme araçlarından biridir. Anayasa Mahkemesi bir kararında sosyal hukuk devleti ilkesi ile ilgili olarak; 'sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü' ifadesini kullanmıştır (Tunç, 2013: 90).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile birlikte, ihtiyaç sahibi kişilere yardımlar yapılmaya başlanmış olup yardımlaşma hususunda kurumsal ve kalıcı adımlar atılmak amacıyla 1986 yılında öncelikle merkezde olmak üzere SYDTF kurulmuş, buna bağlı olarak sosyal yardımların faaliyetlerini taşrada organize etmeyi amaçlayan SYDV'ler kurulmuştur (Tunç, 2013: 90-91).

2004 yılında yürürlüğe girerek 5263 sayılı yasa ile Başbakanlığa bağlı bir birim olan SYDGM, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının daha etkili olması hedeflenmiş, ayrı hizmet birimlerine dönüştürülerek ve uzmanlaştırma yoluna gidilerek kurumsal bir yapıya dönüştürülmüştür. 2011 yılında yürürlüğe giren "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"

ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile sosyal yardım ve hizmetler tek çatı altında toplanması amaçlanmıştır. 10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı hakkında Kararnamesi'nde "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak yeniden düzenlenmiştir (Tunç, 2013: 91).

3.4. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI VE İŞLEYİŞİ

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulmuş bir alt birimdir. SYDM, 01.12.2004'te, 5263 sayılı yasayla kurulmuş olup 09.12.2004 tarihinde de aktif olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu kurum ekonomik ve sosyal yönden yoksun olan ihtiyaç sahiplerine daha etkin ve daha hızlı hizmet vermek amacı ile kurulmuştur.

Devletin en önemli kurumlarından biri olan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, yurt içinde sürdürülen yardım programlarıyla sosyal güvencesi bulunmayan fakir, muhtaç, kimsesiz kişilere yardımda bulunmaktadır. Başlangıç itibari ile Fon'a ait idari işlerin faaliyetleri Başkanlığına bağlı Fon Genel Sekreterliğiyle yürütmüştür. 01.12.2004'te kabul edilen ve 09.12.2004'te de Resmi Gazetede yayımlanan 5263 sayılı kanunla da yürürlüğü giren SYDGM teşkilat yapısı, görevleriyle Başbakanlığa bağlı bir müdürlük olarak teşkilatlanmıştır.

Diğer bir ifadeyle Fon idaresi yürürlüğe girdiği tarihten sonra kurumsal bir yapıya bürünerek Genel Müdürlük adını almıştır. Her il ve ilçede oluşturulan SYD vakıfları SYGM çatısı altında toplanarak sosyal yardım faaliyetleri yürütülmüştür.

3.4.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Teşvik Fonu ve Usul, Esasları, Karar Organı ve Görevleri

SYDTF, yoksulluk ve çaresizlik içinde ve ihtiyaç durumda bulunan vatandaşlarla gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş ya da sığınmış kişilere yardım etmek, sosyal adaleti sağlamak bir takım önlemler alarak gelir dağılımının adilane bir biçimde dağıtımını sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek amacıyla 3294 sayılı SYDTK ile 1986 yılında kurulmuştur (Uçarıcı, 2003: 29-30).

SYDTF'nin çalışma usul ve esasları ve toplanan kaynakların SYDV'ye dağıtım esasları yönetmelikle tespit edilmektedir. 3294 sayılı Kanunun Fonun Çalışma Usul ve Esasları başlıklı 5. maddesine göre; 17.07.1986 tarih 19167 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yönetmeliği fonun çalışma usul ve esaslarıyla toplanacak kaynakların SYDV dağıtım esaslarını düzenlemektedir. Söz konusu yönetmeliğin 3. maddesine göre Sosyal Yardımlaşmayı Teşvik Fonu Kurulu fon karar organı olarak ifade edilmektedir (Uçarcı, 2003: 29).

SYDTF 27.01.1997 tarih 28 sayılı, 12.01.1999 tarih 4 sayılı Bakanlık Genelgeleriyle Devlet Bakanlığına bağlanmıştır. Başbakanın onayı ile Kurul Kararları yürürlüğe girmektedir. Kurul ayda bir kez olağan olarak toplanmaktadır. Başbakanın veya ilgili devlet bakanının daveti üzerine olağanüstü toplantı yapması da mümkündür. Fon Kurulu Kararları; tedavi giderlerinin karşılanmasına, öğrenci burslarının tahsis ve ödenmesine, mahalli vakıflarca sunulan projelerin finansmanına katkıda bulunmasına, öğrenci yurtlarının yapımına, engellilere ve tabii afete maruz kalanlara yapılacak yardımlara, il ve ilçelerde kurulu Sosyal Yardımlaşma Vakıflarına yönetmelikle belirlenen esaslara göre kaynak aktarılmasına yönelik bulunmaktadır. Kurumun karar organı olan Fon Kurulu; Başbakan tarafından görevlendirilecek bir devlet bakanının başkanlığında, Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Vakıflar Genel Müdürü ve SHÇEK Genel Müdürü'nden teşekkül etmekte olup kararları Başbakan'ın onayı ile yürürlüğe girmektedir (Uçarcı, 2003: 30).

Günümüzde ise, 3294 sayılı yasa ile doğan, Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Teşvik Fonu ile Bakanlar Kurulu kararıyla kendisine verilen sorumluluklar çerçevesinde aşağıda belirtilen görevleri yerine getirmektedir:

- İhtiyaç sahibi kişi ve ailelerin ekonomik sıkıntılarını gidermek üzere SYD Vakıflarına her ay periyodik kaynak aktarılmaktadır.
- Yeşil kartlı hastaların ilaç ve tedavi giderlerini karşılamaktadır.
- Yangın ve doğal afetlerden zarar gören hanelerin mağduriyetlerinin giderilmesine katkıda bulunmaktadır.

- Vatandaşların her türlü medikal araç-gereç (işitme cihazı, sakat arabası, protez, vb.) gereksinimleri karşılanabilmekte ayrıca Engelliler İdaresinin engellilere yönelik olarak oluşturulduğu projeler desteklenmektedir.
- Yoksul kesim için iş kurabilme, mesleki eğitim ve istihdama yönelik SYD Vakıfları tarafından geliştirilen projelere kaynak tahsis edilmektedir. (Meyvecilik, arıcılık, seracılık, halıcılık, kilimcilik, hayvancılık, el sanatları, kuaförlük, vb.)
- Göçe alan il ve ilçelerle, işsizliğin ve yoksulluğun belirgin yaşandığı yerlerde aşevleri açılmaktadır.
- Yükseköğrenim öğrencilerine burs verilerek eğitime destek sağlanmaktadır.
- Temel eğitime katkı olması açısından, bu programdaki ihtiyaç sahibi öğrencilerin öğle yemekleri, kitap ve kırtasiye, giyim ve ulaşım giderleri karşılanmaktadır.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından hane ziyaretleri yapılan ihtiyaç sahibi ailelere destek yapılmaktadır (Uçarıcı, 2003: 30-31).

3.4.2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Hukuki Ve İdari Yapısı

SYDV'ler, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu kapsamındaki 3. madde gereğince ve 743 sayılı Türk kanunuyla 4721 sayılı TMK'nın kararlarına göre kurulmuş olup yeni vakıf şeklinde de adlandırılır.

Sosyal yardımlar programları hangi kurum vasıtası ile ve hangi şartta verilirse verilsin bir “yardım yönetimi anlayışı” kapsamında olması gerekmektedir. Bu model; yardımın yöneldiği ölçek, yardımın asıl kapsamı, yoksulluğun nedenleri, yaşanan sorunlar ve gereksinimler ve eldeki kaynaklar gibi kıstaslara bağlı olarak değişim gösterir niteliktedir. Bu sebeple ülkemizde geçerli sosyal yardım uygulamaları içinde en önde gelen kurumların başında 1986'da 3294 sayılı kanunla SYDF ve fonun kaynaklarıyla etkinliklerini sürdüren SYDV'lerdir (Yılmaz, 2015: 53).

3294 Sayılı Kanun'a göre amacına uygun olarak ihtiyaç sahiplerine gerekli maddi ve manevi yardımlar yapmak kaydıyla tüm il ve ilçelerin sınırında SYDV kurulacağı hükme bağlanmıştır. 3294 Sayılı Kanun SYDV'nin nasıl kurulacağı yönünde

hususları belirtilmiştir. Yasa ile kararlaştırılarak il ve ilçe yönetimlerince kurulan vakıflar hakkında kendi kuruluş yasalarının yanında TMK'nin hükümlerine göre de kurulan vakıflar hakkında tüzük (903 sayılı) hükümleri de geçerlidir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının devlet gücünü kullanarak kurulup kurulmayacağı hususu ve vatandaşların aynen ifaya ilişkin talepte bulunup bulunamayacağı hususu SYDV'lerin hukuki yapısının belirlenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (SYDTK, 6894-2).

SYDV'ler kurulmuş oldukları tarihlerden itibaren statüleri bakımından özel hukuk kapsamında kamu tüzel kişiliğe sahip olup, kamu kaynaklarını kullanıp, kamu tarafından denetlemeye tabi olmaktadır. 26800 sayılı Resmi Gazete'nin 27/02/2008 tarihinde yayımlanan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 4. maddesinde belirtildiği gibi, "Vakıflar özel hukuk tüzel kişiliğe sahiptir." hükmü bulunmaktadır. VK'nın 4. maddesinde belirtilen hükme göre, TMK hükümlerine göre kurulmalarıyla yeni vakıf olarak nitelenen SYDV bu maddeye göre özel hukuk tüzel kişiliğe sahiptir. Bununla birlikte SYDV'nin hem kamu kurumu olmaları hem de olsa kamu kaynaklarından yararlanmaları onların kamu kurumu olarak nitelendirmek mümkündür (Resmi Gazete, 27/02/2008). SYDTF'nin, ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olan SYDV gelirlerini yalnız fondan aktarılan paylardan olmadığı, bununla birlikte vatandaşlar aracılığıyla yapılan ekonomik değerdeki bağışların da mevcut olduğu görülmektedir.

SYDV'nin idari yapısı, vakıf senedinin 7. maddesinde vakıf organları başlığı altında belirtildiği gibi, "Mütevelli Heyeti, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulundan oluşur." şeklinde üç kısımda değerlendirilmiştir. Aynı maddede "Mülkî idare amirlerinin vakfın tabii başkanı olduğu" kararı bulunmaktadır. Ayrıca SYDV resmi senedinin 8. maddesine göre ise vakfın ve mütevelli heyetin başkanı mahallin en büyük mülki idare amiridir şeklinde hüküm altına almıştır. Vakıf başkanı, en büyük amir olarak illerde vali, ilçelerde kaymakamdır. Herhangi bir atama, raporlu veya izinli olması durumunda ise o yerin vekili ya da atanan kişi vakıf başkanıdır.

Vakıf başkanlarına bu görev Kanun ile verilmiş olup aynı zamanda mali ve sosyal güçleri de arttırılmıştır. Vakıf başkanlık görevi, vali ve kaymakamlar için görevde bulundukları süre içerisinde asli görevleri arasındadır. Vakıf başkanı, kanunlara uygun bir şekilde vakfın kurulmasını ve tescili sağlar, mütevelli heyete ve vakfın

işlemlerinin yürütülmesine başkanlık eder. İl ve ilçe SYDV mütevelli heyetlerinde görev alacak sivil üyeler, STK yöneticileri, mahalle ya da köy muhtarlarıdır. Hayırsever vatandaşlar, faaliyet gösterecekleri her dönemde tekrar seçilmek zorundadır (Bozkuş, 2009: 86).

Vakıf mütevelli üyeleri, 3294 sayılı Kanunu'nun 7. maddesinde belirlenmiş olup, bu mütevelli üyelerinin heyet toplantılarına bizzat katılmaları gerekmektedir (Saran, 1990: 432).Görüldüğü üzere, SYDV'lerin sosyal ve ekonomik bakımdan toplumda dezavantajlı durumda bulunan kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında iyileştirici, onarıcı yapıya sahip bir hedef kapsamı bulunmaktadır. İl ve ilçe düzeyinde örgütlenen SYDV'ler, MK'da belirtilen hükümlere göre kurulur. Ancak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, her şeyden önce resmi birer vakıf niteliğinde olup, kuruluşlarına bazı kolaylıklar sağlanmıştır (Saran, 1990: 432-433).

SYDV kuruluşu, 3294 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden sonra bu kanuna uygun şekilde çıkarılan yönetmelik ve genelgeyle standart bir özellik taşıyacak bir şekilde, açık ve ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Resmi senette, MK'da vakıflarla ilgili ana unsurlara değinildiği gibi; vakfın amacı, mal varlığı, gelir sağladığı kaynaklar, harcamaları, vakfın organları, vakıf başkanı, mütevelli heyeti ve heyete ait görevler, toplantı ve karar sayısı, vakfın denetime tabi tutulması, vakfa ait tutulan defterler, vakfın sona ermesi ve tasfiye ile ilgili hükümler yer almaktadır.

3.4.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Faaliyetleri

SYD vakfını sosyal ve ekonomik faaliyetleri; kanunla belirlenmiş olan ve vakıf senedinde yer alan hizmetlerin gerçekleştirilmesidir. Vakfın yürütme hizmetlerinin hak ve sorumluluğu mütevelli heyetine aittir (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu>).

SYDV, ayni ve nakdi olmak üzere birçok çeşitli yardım programına sahiptir. Bunlar şu şekildedir: Gıda yardımı; muhtaç durumdaki ailelere gıda ve giyim gibi asıl ihtiyaçlarının karşılamak amacıyla her yıl alınan Fon Kurulu Kararıyla Ramazan ayı ve Kurban Bayramı öncesinde SYDV'lere birer periyodik pay tutarında kaynak transferi şeklinde yürütülen yardım programıdır. Yakacak yardımı; 2003 yılı itibariyle, Türkiye Kömür İşletmeleri'nden temin edilen kömür yardımıdır. SYDV tarafından belirlenen

muhtaç durumdaki ailelere standartlara uygun şekilde paketlenerek eve teslim edilmek şartıyla karşılıksız olarak teslim edilmektedir. Kömürün illere kadar ulaştırılması ETK Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır. Kömürlerin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması valilikler tarafından vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Barınma yardımları ise; oturulamayacak durumda eski ve bakımsız konutlarda yaşayan muhtaç durumdaki kişilere evlerinin bakımı ve onarımı ve eve ait eşya almaları için aynı veya nakdi olarak yapılan yardımdır. Sosyal konut projesi; bakanlıkla TOKİ arasında uygulanan Sosyal Konut Projesi'nde 3294 sayılı SYDTF çerçevesinde yapılan sosyal güvencesi bulunmayan yoksul ve muhtaç hanelere yönelik geri ödemeli olmak koşulu ile sosyal konut yapımı hedefleyen yardımdır (<https://sgb.aile.gov.tr/uploads/pages/arge-raporlar/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>). Eşi vefat etmiş olan kadınlara yönelik yardım; düzenli nakdi sosyal yardım programı kapsamında ihtiyaç sahibi eşi vefat etmiş kadınlara durumları devam ettiği zaman zarfında iki ayda bir olmak şartıyla düzenli olarak yapılan yardımdır. Muhtaç asker ailesine yardım; askerde olan kişilerin, sosyal güvencesi bulunmayan ve ihtiyaç sahibi ailelerinin askerliği boyunca desteklenmeleri adına iki ayda bir olmak şartıyla düzenli olarak yapılan yardımdır (<https://sgb.aile.gov.tr/uploads/pages/arge-raporlar/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>).

Öksüz yetim yardımı; 3294 sayılı SYDTK kapsamında annesi ya da babası ölmüş olan 18 yaşından küçük çocuklardan ihtiyaç sahiplerine verilen yardımdır. Muhtaç asker çocuğu yardım faaliyeti, 3294 sayılı SYDTK kapsamında muhtaç durumdaki ve babası askerde olan 18 yaşından küçük çocuklara verilen yardımlardır. Eğitim materyal yardımı; ihtiyaç sahiplerinin kitap haricindeki kırtasiye, forma, ayakkabı gibi temel okul gereksinimlerinin karşılanması amacıyla verilen yardımdır. Şartlı eğitim yardım faaliyeti; çocuklara yönelik yapılan yatırımların geleceğe aktarılmasının amaçlandığı, yoksulluğun nesilden nesile aktarılmasını önlemeyi amaçlayan bir yardım programıdır. Bu hedefe ulaşabilmek adına çocukların temel eğitim hizmetlerine erişimini arttırmak yoluyla beşeri sermaye birikimi sağlanabilmelidir. Bu gereklilikler dünyada, ülkemizle birlikte 20'den fazla ülkede uygulanmakta olan Şartlı Nakit Yardımı (ŞNT) faaliyetleriyle sağlanabilmektedir. ŞNT, yoksulluk riski altındaki ailelerin çocuklarının düzenli okula göndermelerini amaçlayan yardım faaliyetidir. Bu programda kız ve erkek öğrencilerin, öğrenim gördükleri sınıfa ve bulundukları okul türüne göre ödeme miktarında farklılık göstermektedir. Programın

koşullarının sağlanmasında programdan yararlananların aktif katılımlarıyla beraber temel eğitim hizmetlerini taşıyan kurumların desteği de gereklidir. Bu kuruluşlarla bakanlık arasında koordinasyonun sağlanabilmesi adına, MEB e-okul sistemine dair, PTT'den yapılacak ödemelere ait veri alışverişi sistemi oluşturulmuştur. Şartlı sağlık yardım faaliyetleri; muhtaç ailelerin 0-6 yaş arası çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götürmeleri koşuluyla düzenli olarak yapılan yardımdır. Aynı zamanda hamile kadınların doğumlarını hastanede yapmaları ve düzenli sağlık takibi koşuluyla gebelik ve çoklu gebelik dediğimiz iki ve üstü gebeliklerde nakdi yardım yapılmaktadır. GSS gelir tespiti ve prim desteği, müteveli heyetleri tarafından alınan karar doğrultusunda BSYBS üzerinden SGK'ya bildirilmektedir. Bildirimler SGK tarafından yapılmaktadır. Zorunlu Genel sağlık uygulaması 2012'nin ilk aylarında başlamıştır (<https://sgb.aile.gov.tr/uploads/pages/arge-raporlar/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>).

Aşevleri; işsizliğin ve fakirliğin yoğun şekilde yaşandığı kesimlerde, yaşlı, engelli, kimsesiz, hasta ve evinde yemek yapabilecek durumda olmayan kişilere günlük sıcak yemek verilmesi kapsamında yapılan yardımlardır. Aşevi yardımı kapsamı gereğince SYDV'ye fondan kaynak aktarılabilir. Afet yardımı faaliyetleri; doğal afetlerden dolayı genel yaşamı etkilenmiş olan mağdur durumdaki kimselerin beslenme, giyim, barınma gibi asıl ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik gerçekleştirilen yardımlardır. Terör zararı yardım faaliyeti, terörden etkilenmiş yoksul ve muhtaç halde olan bireylerin beslenme, giyim, ulaşım ve eğitim gereksinimlerini karşılamaya yönelik yapılan yardımdır. Sosyal uyum yardımları; AB tarafından yürütülen ve BM Dünya Gıda Programı, Türk Kızılay'ıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında ortak kararla yürütülen bir çeşit yardım faaliyetidir. Suriye kampları haricinde yaşayan ve ailede sosyal güvencesi bulunmayan ve demografik şartlardan da en az birini taşıyan 99'la başlayan kimlik numarasını bulunduran Suriyelilerin yanında diğer bütün yabancılardan da yararlanabildiği yardımlardır (<https://sgb.aile.gov.tr/uploads/pages/arge-raporlar/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>). Yaşlı ve engelli ve engelli yakını (18 Yaşından Küçük Engelliler) yardımları; yaşlı maaşı, engelli maaşı ve engelli yakını maaşı olarak adlandırılan 2022 sayılı kanun çerçevesinde ödenen bir maaş çeşididir. Maaşlar her ay peşin şekilde ödenmektedir. Yaşlı kişiler kimle yaşarsa yaşasın maaşları yalnızca kendisinin ve eşinin geliri üzerinden muhtaçlık kriterleri kapsamında incelenir. Engelli aylıkları ise, engellilik oranına göre değişiklik göstermektedir. Fakat 18 yaş altı

dediğimiz engelli yakını aylığı sabit olup, ödenen tutar rapor oranına göre değişiklik göstermemektedir (<https://sgb.aile.gov.tr/uploads/pages/arge-raporlar/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>).

Proje destekleri ve istihdam yardımları ile sosyal yardım ve istihdam bağı kuvvetlendirmek ve sosyal yardımlardan faydalanan kişilerin istihdamını sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca işe girmelerini teşvik etmek için, çalışabilecek düzeyde olan ve sosyal yardımlardan yararlanan vatandaşlar, SYDV aracılığıyla Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi (BSYS) üzerinden İŞKUR sistemine kaydedilerek, mesleki eğitimlere ya da başka aktif iş gücü programlarına tabi tutulmaktadır. Bu düzenlemelerle İŞKUR'a kaydı olan kişilerin işe yerleşmesi durumunda, işveren sigorta primlerinin tümü 12 ay süreyle Bakanlık aracılığıyla sağlanacaktır. Bu uygulama ile beraber sosyal yardım ve istihdam bağlantısının daha da gelişmesi ve sosyal yardımlardan yararlanan vatandaşların iş hayatına kazandırılarak istihdam edilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, sosyal yardım-istihdam bağlantısına ek olarak, şartlı eğitim ve sağlık yardımlarından yararlanmakta olan kişilerin veya bu bireylerin evlerinde yaşayan herhangi bir ferdinin sosyal güvenceli işe yerleştirilmesi halinde, evdeki ferdin işe başladığı tarih itibarıyla maksimum 12 ay süreyle şartlı eğitime ve sağlık yardımlarının sosyal güvenlik dolayısıyla kesilmemesine karar verilmiştir (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu>).

3.4.4. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Ekonomik Yapısı

SYDV'nin ekonomik yapısı vakıfların gelirleri, giderleri ve vergilendirilmesi olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır.

3.4.4.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Gelirleri

SYDTF gelirlerini incelemek; yürüttüğü faaliyetleri anlayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Fon kaynakları aşağıda belirlenen kalemlerden oluşmaktadır. Kanun ve kararnamelerle hali hazırda kurulu bulunan ya da kurulacak olan fonlardan, Cumhurbaşkanı kararıyla % 10'a kadar aktarılacak paylar, bütçeye konulacak ödeneklerden, trafik para cezası hasılatının yarısından, RTÜK reklam gelirleri hasılatından aktarılacak % 15'lik miktardan, bağış ve yardımlardan, gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamından oluşmaktadır. Fonda toplanan kaynak, Fon kurulunda

alınan kararlar doğrultusunda ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü aracılığıyla SYD vakıflarına aktararak sosyal yardımlarla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır (SYDGM, 2009: 108).

3.4.4.2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Giderleri

SYD vakfının giderleri incelendiğinde; vakıf yönetimi, vakıf faaliyeti ve vakıf amacına yönelik giderler şeklinde değerlendirilmektedir. Vakıf yönetimine ait giderler; mütevelli heyeti huzur hakkı, personele ait giderler, sosyal sigorta primleri, ısıtma, yolluklar, kira ödemeleri, tazminatlar, kırtasiye malzemeleri, temizlik malzemeleri şeklindedir. Vakfa ait faaliyet giderleri; reklam, yardım toplama, kâğıt, baskı, araç masrafları şeklindedir. Bunlar mecburi olan harcamalardır. Vakıf amacına yönelik giderler, vakfın amaç kavramı kapsamında ve bu amacı gerçekleştirebilmesi için maddi manevi yapılan bütün yardımlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda vakıfların hedefine ulaşmasına yardımcı olabilecek, vakıf amacı eşya ve malzeme sayılabilecek nakdi yardımlar amaca yönelik yardımları kapsamaktadır (Uçarcı, 2003: 48).

3.4.4.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Vergilendirilmesi

SYDV kendi amaçları doğrultusunda iktisadi işletmeler açabilmeleri, vakıf yönetimince Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fon Sekreterliği'ne konu ile ilgili müracaatta bulunulmasına ve müracaatın kabulüne bağlıdır. Buna göre, iktisadi işletmesi bulunan vakıflar, kurumlar vergisi mükellefi olarak sayılmakta iken, iktisadi işletmesi bulunmayan vakıflar, kurumlar vergisi mükellefi değildirler. SYDV'ler MK hükümlerine tabidirler. Bundan dolayı kurum olarak kendi faaliyetleri neticesinde elde ettikleri gelirden dolayı kurumlar vergisine tabi değildirler. Vakıflarda vergi muafiyetlerinin olmasının yanı sıra, vakıflara yapılacak bağışların da vergiden muaf olmaları söz konusudur. Bundan dolayı bağışta bulunanlar açısından da vergiden muaf olma söz konusudur. Aynı zamanda SYDV'ye yapılan bağış ve yardımlarda, kurumlar ve gelir vergisi masrafından indirilebilme olanağı bulunmaktadır. Gelir ya da kurumlar vergisi mükellefleri, SYDV'ye yapacakları yardım ve bağışların tümünü makbuzla belgelemek kaydıyla gelir ve kazançlarından düşebilmektedir (Yiğit, 2011: 49-50)

3.4.5. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Denetimi ve Sona Ermesi

SYDV'nin denetimi, BYDK müfettişlerince ve VGM müfettişlerince yapılmaktadır. SYDV'nin sona ermesi, Medeni Kanun ve Tüzükte belirlenen hukuki süreçlere göre gerçekleşir. Sona eren ve tasfiyeleri yapılan vakıfların mal varlıkları ise SYDTF'ye aktarılır. Vakfın sona ermesiyle, vakfın kaydı mahkeme tarafından sicilden silinir. Vakfın son bulması, aynı zamanda merkezi sicilde kayıt altına alınır ve VGM aracılığıyla Resmi Gazetede duyurulur (Saran, 1990:439)

3.5. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BİR SOSYAL POLİTİKA ARACI OLARAK SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI

Yoksulluk olgusu esas itibariyle sosyal dayanışma kavramına göre yeni bir kavramdır. Günümüzde aktif olarak kullanılan bu kavramla kastedilen mananın, tarihsel süreçte “sosyal yardım” kavramı ile karşılanmış olma ihtimali de bulunmaktadır (Güneş, 2012: 165). Yoksulluğun önüne geçilmesi ve etkisinin asgari seviyeye düşürülmesi için yapılan uygulamaların başında sosyal dayanışma uygulamaları gelmektedir.

1970'li yıllardan sonra sosyal politikalar, devlet müdahalesi olmadan seyrir almış ve sosyal politikaların yeniden yapılanması öngörülmüştür. Bu dönemde devletin asıl sorumluluk alanına giren sosyal politikaların uygulaması özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK) ve hayırseverlere bırakılmıştır. Bu sayede birçok kurum özelleştirilmiş olup devlet, ekonomik etkinliklerin dışında denetleyici ve düzenleyici bir konumda yer almıştır (Güneş, 2012: 165). 1980'lerden sonra Türkiye'de değişim-dönüşüm süreçleri geçirmiş, getirilen her yeni politika ekonomik yapıyı da tekrardan oluşturmuştur.

Yoksulluk sorunu 1990 yılından beri uluslararası kuruluşların gündemine otururken, Türkiye'de de bu sorun gitgide ciddi bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca ülkemizdeki yoksulluk probleminin çözümüne dair başlatılan çalışmalar da, 2000 yılından sonra gerçekleştirilmiştir (Türk ve Ünlü, 2016: 98-99). Yaşanan krizler ve bireylerin işteki durumu gibi Türkiye'de yoksulluğun profilini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Fakat ülkemizde yoksulluk seviyeleri genel anlamda değerlendirildiği zaman, kent ve kırsal ortamlarında oldukça farklı bir görünüm sergilediği

ve ülkemizde yoksulluğun kentten ziyade kırdaki boyutlarda yaşandığı görülmektedir. 2002'den beri yoksulluk, kent ve kırdaki düşüşler göstermiştir (Türk ve Ünlü, 2016: 98-99).

Türkiye'de dezavantajlı gruplara gerek devlet gerekse de STK'lar tarafından farklı içeriklerde yardım desteği verilmektedir. Yoksul ve ihtiyaç sahibi kişilere karşılıksız yardımda bulunulması, eski tarihlerden bu yana yoksulluğun önüne geçilmesi politikasında en çok tercih edilen yöntemlerden bir tanesidir. İhtiyaç sahibi ve fakir kişileri koruyup kollayarak toplumsal eşitliği sağlamada bir politika yöntemi şeklinde kabul gören bu yardımlar, son zamanlarda kamu yönetimleri tarafından yoksulluğun önüne geçmenin tek yöntemi şeklinde görülüp uygulamaya geçirilmektedir (Altan, 2004: 152).

Hayırseverlik olgusu, her ne kadar tarihsel süreç içerisinde din, vicdan ya da duygusal bir takım güdülerin hareketçisi olarak yapılan bir eylem olarak adlandırılmış olsa da günümüzde kişi ve örgütlerin içerisinde oldukları toplulukların refah düzeylerini yükseltebilmek gayesiyle bağışta bulunmaları şeklinde tanımlanabilmektedir (Altan, 2004: 152). Geleneksel toplumlarda dini yapıda kendini gösteren bu kavram modern toplumlarda seküler bir nitelik kazanarak yoksul bireylere yaklaşım özelliği ile kendini göstermiştir (Altan, 2004: 152).

Hayırsever sosyal politikalar kişiler üzerinden olabildiği gibi kurumlar aracılığı ile de kendini göstermiştir. Nitekim Osmanlı'dan günümüze bu hayırseverlik anlayışını sürdüren kurum ve kuruluşlar hep artmıştır. Hayırseverliğin fazlaşması sosyal devletin yükümlülüklerini azalttığı gibi yoksulluğu azaltmasa da geçici olarak rahatlık sağlamaktadır.

İnsanlar, vakıflara yardımda bulunmaktan ziyade, kişiden kişiye ulaşan yardımları tercih etmektedirler (Aydın vd., 2006: 17). 2004'te yapılmış tüm yardımlar göz önünde bulundurulduğunda kurumlara direkt olarak yapılan bağış miktarları, en yüksek oranı kapsamaktadır. Bağış için en çok eğitim, yoksul kişilere ve engelli kişilere yardım alanında faaliyet gösteren vakıflar tercih edilmektedir. Bağışların hedeflerine ulaşmaları için bireyler, çoğunlukla bağışların kişiden kişiye ve direkt olarak yapılması gerektiğine inanarak bu düşünceye uygun bir şekilde davranmaktadırlar. Bundan dolayı

direkt olarak yapılan bağışlar, en çok yapılan yardım türü şeklinde gözlemlenmiştir (Aydın vd., 2006: 17).

Sosyal politikayla sivil toplum örgütleri arasındaki bağlantı çok eski tarihlere dayanmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkışı demokratik süreçlerdeki gelişimle alakalıdır. Sivil toplumun yoksulluk ile mücadelede üstlendiği rolün bağlamını gösteren en temel nitelik STK'lardır. Zira sivil toplum kuruluşlarının amaçları devletin sosyal politika amaçları ile bütünleşir. Fakat bu bütünleşme, ülkenin gelişmişlik düzeyinden bağımsızdır.

Bir sosyal politika alanı olan yoksullukla mücadele konusunda STK'ların üstlendikleri rolleri dört temel başlıkta ele alabilmek mümkündür. Bunlar; “hizmet sunma”, “savunma-güçlendirme”, “sosyal sermaye” ve “iktisadi kalkınma” rolüdür (Çetin, 2017: 46-48). Yoksullukla mücadelede sosyal politikalar, sosyal devlet anlayışıyla bağlantılıdır. Ailelere, fertlerine minimum geçim garantisi sağlayan, bunları çevresel risklere karşı koruyup kollayan, sosyal güvenlik imkânları sağlayan, toplumdaki statülerine bakılmaksızın bütün insanlara sağlık, eğitim ve hane şeklindeki alanlarda belli standartlar getiren devlettir. Bunlar, sosyal politika uygulama alanlarını oluşturmaktadır.

Sosyal politika, belirli dönemlerde bir ülkenin sosyoekonomik imkânları bağlamında kültürel ve maddi hayat şartlarının değiştirilmesi ve düzeltilmesine yönelik alınması gereken tedbirlerin tümünü ifade eder. Bu politikanın gayesi; toplumda denklik ve adalet kavramının oluşturulması aynı zamanda da devam ettirilmesidir (Koray, 2005: 11).

Sosyal politikaya yön veren düşünce, bir ülkedeki beslenme, eğitim, barınma, sağlık gibi insanın hayati gereksinimlerinin, toplumun bütün tabakasındaki insanların hakkı olduğu düşüncesidir. Sosyal politika faaliyetleri, ortaya çıkan farklı sosyal sorunlara çözüm bulmada önemli bir araçtır (Seyyar, 2003: 48). Bu tanımdan yola çıkarak sosyal zorunluluk olan ve maddi manevi kayıp oluşturan yoksulluk olgusunun, sosyal politika bağlamında değerlendirmeye alınması ve çözüme kavuşturulması gerekli olan bir sorun olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal politikaların göstergelerinden biri olan sosyal yardım en kapsamlı anlamıyla, yoksul kabul edilen ve muhtaç olan kimselere parasal, ayni ya da nakdi

yardım yapılması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yardımları, kendinin ve aile fertlerinin geçimini sağlama olanağından yoksun kişilere kendi kendilerine yetmeye yönelik verilen yardımlar oluşturmaktadır. Çoğunlukla sosyal güvenliği bulunmayan veya bu güvenlik kurumlarının sağlamış olduğu gelir yardımının yetersiz kaldığı vatandaşlara yapılan tüm transferler, kaynaklarda sosyal yardımlar şeklinde adlandırılmaktadır. Bu yardım türü, vatandaşlara yönelik toplumda oluşan sosyal risk ve bunun sonucunun bertaraf edilmesine yönelik yapılan yardım şeklinde de değerlendirilebilir (Taşçı, 2008: 129). Toplumsal hayata dair olağanüstü yıkıcı etkileri olan yoksulluğa karşı mücadelede, çeşitli yöntemlerden faydalanılabilir. Bu kapsamda, yoksulluğu önlemede en etkin yöntem şeklinde karşımıza çıkan “sosyal devlet” kavramına değinilmesi gereklidir.

Sosyal devletin, sosyal risklere karşı çözüm yaratması beklenir. Sosyal devlet kapsamında yurttaşlık, yapılan yardımlara ulaşmada yegâne şarttır. Bu yardım çeşidi toplumdaki bütün kesimlerde yardıma ihtiyacı olan kişileri, sosyal yurttaşlar şeklinde ele aldığından, toplumdaki herkesi bağlayıcı bir niteliğinin olduğunu söyleyebiliriz. Yoksulluğu önleme adına kullanımda olan sosyal yardımın, endüstrileşme sürecinde genellikle gelirlerin tekrar dağıtılması sürecinde fonksiyonellik sağlayan bir araç biçiminde çok eski tarihlerden bu yana göz önünde bulundurulduğunu belirtmekte fayda vardır (Metin, 2011: 179). Bu yardımlar, çoğu yerlerde birçok zaman hükümetin, ihtiyaç sahibi kişileri korumaya alması bağlamındaki sosyal mesuliyetlerinin bir zorunluluğu şeklinde düşünülmekte özellikle "yoksul programları" olarak değerlendirilmektedir (Demirbilek, 2005: 286).

Bir ülkede sosyal hayata ait yürürlükte bulunan mevzuat, ülkenin sosyal sorumluluklarının aynasıdır. Anayasamızda belirtildiği gibi devletin, “sosyal hukuk devleti” olmasından dolayı gelir dağılımında eşitsizliklerin önlenmesi ve ihtiyaç sahibi kimselerin desteklenmesi yönündeki sosyal politikalar, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sosyal barışın sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Sosyal devletin en başlıca oluşumu kabul edilen SYDGM, sosyal güvenliği olmayan yoksul ve düşkün kişilere yönelik devlet adına olan bütün sosyal görevleri yapmakla hükümlüdür. Bu fonun hedefi, eğitim, sağlık ve diğer sosyal yardımların aktif bir biçimde devam ettirilmesine katkıda bulunacak faaliyetler oluşturmak ve bu faaliyetleri uygulamaya koyarak yoksullukla mücadele etmektir. Kendisine bağlı yerel

kuruluşlarla beraber SYDTF, fayda sahibi bakımından Türkiye’deki en büyük sosyal yardım programıdır.

Yoksulluk ile mücadelede uygulanan politikaların temel hedefi, yoksulluğu aslında ortadan kaldırmaktır. Birçok ülke yoksulluk sorununu ele almış ve çeşitli mücadele politikaları ile azaltmaya çalışmıştır. Ne var ki tüm bunlar kesin çözüm olarak görülmemiştir. Yoksulluk meselesini tam olarak ortadan kaldırmak pek mümkün olmasa da, bu doğrultuda yürütülen amaç ülkelerdeki yoksulluk oranını en azından asgari seviyeye düşürebilmektir. Yoksulluğa ekonomik çerçeveden bakmanın doğru olmadığı, farklı boyutlarının olduğu bilinmelidir. Yoksullukla mücadelede asıl görev devlete düşse de, gerek uluslararası kuruluşlar, gerek yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarına da sorumluluk düşmektedir. Yoksulluk meselesi, Türkiye’de de uzun yıllar varlığını korumuş olup, çeşitli kurum ve kuruluş tarafından yürütülmüş faaliyetler ile olumsuz etkileri azaltılmaya çalışılmıştır (İncedal, 2013: 133-136).

Türkiye’de yoksulluk, çok eski tarihlerden bugüne toplumların hayırseverlik olgusuyla ilişkilendirilmiştir. Hâkim olan bu anlayış ile devletin yoksullukla mücadele faaliyetleri süresiz ve kısmi olmuştur. “Sosyal devlet” adını almadan önce “hayırsever” bir devlet geleneği olarak son yıllarda bir hayli çeşitlenen sosyal yardımlarda varılan sonuç, dağınık haldeki yardım kuruluşlarını aynı çatı altında birleştirmeyi amaçlayan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasıdır. Bakanlığın politikaları arasında; sosyal hizmetler, yardımlar, yardımları kapsayan ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamaya koymak, takibini yapmak ve oluşturulan yeni hizmet modellerini güncelleyip geliştirmek bulunmaktadır.

Bakanlığa ait hizmet birimleri arasında sosyal yardımları düzenleyen ve dağıtan “SYGM” de bulunmaktadır. Türkiye’de var olan yoksulluk ve sosyal yardımlara ilişkin yürütülen çalışmalar genellikle yoksulluğu tanımlayıcı analizler üzerine yoğunlaşmakta, yoksulluğun önüne geçmede kullanılacak olan sosyal politikaların etkileri ve başarı seviyelerinin incelendiği analitik incelemelerin çok sınırlı kaldığı görülmektedir(Şeker, 2008: 24). Bu kapsamda amaç, yoksullukla mücadelede kamu yönetimlerinin öncelikli olarak yürütmüş olduğu sosyal yardımların, Türkiye için sürdürülebilecek bir politika olup olmayacağı meselesini yeniden düşünmeyi gerektirecektir. İlk olarak sosyal politikada araç olarak kullanılan sosyal yardımların,

son zamanlarda artan içeriği saptanmalı ve bu yardımların yoksullukla mücadeledeki etkileri irdelenmelidir.

Yoksulluğun önüne geçmeyi bir amaç olarak gören sosyal politika, kamu yönetimi için ekonomik açıdan zayıf sayılan ihtiyaç sahibi kimseleri koruma adına devlet aracılığıyla sağlanan önlemlerin tümünü içermektedir. Kamu yönetiminde sosyal politikaların ilk olarak çözümler bulmaya çalıştığı yoksulluk tam anlamıyla nedir, ne şekilde meydana gelir ve yoksullukla ne şekilde mücadele edilir şeklindeki meseleler günümüzde en çok konuşulan konulardandır. Genellikle yoksulluk kimilerince çalışmak istememe, düşkünlük, bireysel yetersizlikler gibi olumsuz kavramlarla algılansa da, yapısal ve sosyal etkenlerle izah edildiğinde çeşitli tartışmalar devamlılığını sürdürmektedir (Altay, 2005: 157). Fakat bu konuya ilişkin olarak öncelikle belirtmek gerekir ki; yoksulluk şimdilerde artık kişisel bir durum ya da meselenin karşılığı şeklinde görülmemektedir. Bundan dolayı yoksulluk bireylere, bazı sosyal gruplara ya da tek başına devlete ait sorun olmamakla beraber, çoğu ülkelerde de devletin temel görev ve sorumluluk alanı içinde görülmektedir. Özellikle 1990 yılındaki Dünya Kalkınma Raporu'nda ana konu olarak yoksulluğa değinilmesi ile bu konudaki çalışma ve incelemeler bütün dünyada dikkate değer bir artış göstermiştir. Ayrıca yoksulluğun sadece ekonomik bir olgu olarak görmenin yanında, sosyal, politik ve kültürel meseleleri de kapsayan geniş çapta bir mesele olarak algılanarak, uluslararası kuruluşların da bu vesile ile yoksulluk meselesine ve yoksullukla mücadeleye olan alakaları artmıştır (Altay, 2005: 157).

Yoksulluk dünyada günden güne artış göstermektedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde bile yoksul ailelerin varlığı bilinmektedir. Fakat buralarda sosyal devlet olgusu, daha geniş bir yelpazede olduğundan ve sosyal politika araçları da etkili bir şekilde uygulandığından, fakir kimselerin daha da yoksullaşmasının önüne geçilmekte, kendilerine ve bakmakla sorumlu aile fertlerine, sosyal açıdan kabul edilebilir asgari düzeyde bir yaşam standardını sağlama imkânı verilmektedir (Altay, 2005: 164). Gelişmiş düzeydeki ülkelerde merkezi ve yerel kamu kuruluşları uyguladıkları çeşitli sosyal faaliyetlerle, artan yoksulluk seviyesinin önüne geçmede aktif rol almaktadır. Bu kuruluşların uygulamış olduğu bütün sosyal yardım programları daha çok siyasi iradenin uygun gördüğü uygulamalardır (Buğra, 2005: 10).

Ülkemizde yoksulluğun önlenmesi konusunda birçok kamu kurumu ve STK'lar aracılığıyla çeşitli yoksulluk durumlarına göre genel yardımlarla yoksul sayılan kişilere doğrudan veya dolaylı sosyal yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlarla yoksul kimselerin beslenme, konaklama, genel bakım gibi temel gereksinimlerinin karşılanması ve bu şekilde daha ferah ortama kavuşmaları amaçlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nden günümüze miras kalmış hayırseverliğin etkisiyle ülkemizde sosyal yardımlara önderlik eden özel ve kamu kurumları günden güne artmaktadır. Bu kurumların önde gelenleri; son zamanlarda yasal düzenlemelerle müdürlük halini alan SYDGM, SHÇEK ve doğrudan VGM tarafından yapılan yardımlar şeklinde gruplandırılmaktadır (Taşçı, 2008: 129). Türkiye'deki sosyal yardımlar aynı ve nakdi şeklinde de sınıflara ayrılabilir. Türkiye'de SGK, SHÇEK, İŞKUR ve SYDV, VGM ve belediyelerin yürüttükleri sosyal yardım programları resmi sosyal korumaya ait örnekleri oluşturmaktadır. Bu kurumların yaptıkları yardımlar, diğerleri ile bağlantılı olmasına rağmen adı geçen kurumlar arasında bir iletişim olduğu söylenemez. Kamunun yoksulluğu önlemede faaliyete geçirdiği temel politika, SYDV'nin yaptığı yardımlarla SHÇEK'in kimsesiz yoksul çocuklar ve yaşlılar için verdiği hizmetlerden takip edilmektedir (Yaşar ve Açıkgöz, 2011: 409).

Türkiye'deki yoksulluk oranını makul düzeye indirebilmek amacıyla, yoksullukla mücadele için ayrılan kaynağın artırılmasının gerekliliği önemle vurgulanmıştır. Yoksullukla mücadelede kullanılan kaynak kadar kaynağın kullanıldığı alan da önemlidir. Örneğin eğitim seviyesi ile yoksulluk arasındaki ilişkiye bakıldığında, okullaşma oranındaki göstergelerde gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalması dolayısıyla Türkiye'nin eğitime çok daha fazla önem vermesi gerektiği açıkça görülmektedir. Diğer gelişmiş ülkelerle sosyal yardım harcamaları kıyaslandığında, Türkiye'de sosyal yardım harcamaları için aktarılan kaynağında bir hayli düşük seviyede olduğu görülmektedir. Sosyal yardım harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı OECD ülkelerinde ortalama %2,5 düzeyinde iken, Türkiye'de %1,18 seviyesindedir (İncedal, 2013: 133-136).

Türkiye'de yoksullukla mücadelede doğrudan politikalara yer verilmiş, yoksulluk oranında azaltılmaya ve sosyal adaletin sağlanmasına çalışılmıştır. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYDM), Türkiye'de yoksullukla mücadele alanında faaliyet gösteren, temel hedefi yoksulluğu azaltmak olan ve SYD vakıfları aracılığıyla

faaliyetlerini sürdüren bir kurumdur. Sosyal yardımlarda mükerrerliği engellemek ve adaleti sağlamak için var olan bu kurum ayrıca hizmetin işleyişinde etkinlik açısından oldukça önem arz eder.

SYD Vakıflarının düzenli ve şartlı bir yapı içermesi sosyal yardım anlayışında ve yoksullukla mücadelede ciddi bir önem taşır. 1976 yılında kabul edilen 2022 sayılı yasa ile yaşlı ve engellilere düzenli bir yardım programı oluşturulmuştur. Eşi hayatta olmayan kadınlara ve ihtiyaç sahibi olan asker ailelerine düzenli yardımlar sunan nakdi yardım programları bulunmaktadır. Önemli bir diğer yenilik ise bir Dünya Bankası Projesi olan Şartlı Nakit Transferi yardımı kapsamında, eğitim ve sağlık alanında yoksul ailelere şartlı eğitim ve şartlı sağlık olarak düzenli yardım sağlanmasıdır.

SYD vakıflarının sosyal yardım etkinliği üzerine yapılan çalışmalarda, yapılan sosyal yardımların önem arz ettiği ifade edilmekle birlikte bu yardımların muhtaç kesimin sadece asgari seviyede ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bir işlevi olduğunu, genel çerçevede ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığını, bu noktada vakıf politikalarında etkinliğin gidilerek artırılması gerektiği belirtilmiştir. SYGM, SYD vakıfları tarafından verilen sosyal yardımlar; yardımlardan yararlanan hanelerin ancak asgari geçim koşullarına cevap vermeye çalıştığı için haneler, bu sosyal yardımlardan ne kadar faydalansalar da yapılan sosyal yardımlar yardım alan hanelerin yaşamlarını rahatlatmaya ya da onların yoksulluktan kurtulmalarına yetmemekte, bu durum hanelerde genel bir memnuniyetsizlik ve karamsarlık oluşturmaktadır. SYD vakıfları sosyal yardımlar sağlamanın yanında daimi bir kazanç elde etmeleri için de proje destek yardımları da sağlamaktadır. Proje Destek Yardımları ile gelir seviyesi düşük insanları ekonomik açıdan bağımlı konumdan kurtarıp, bireylere üretkenlik yolu açmaktadır (Güngör, 2017: 103-104).

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, SYD Vakıflarının proje destek konusunda daha fazla kredi vermesi için işyeri kurulduktan sonra kişinin kendisine verilen krediyi düzenli ödemesi şartının kabulüyle, vakıfta bu yardım türünün etkinliğinin artması da önem kazanacaktır. Vakıflardaki sosyal yardım insanların, sadece asgari düzeyde geçim koşullarına cevap vermeye çalışan, geçici çözüm noktasında işlevseldir. Buradaki gaye; ihtiyaç sahibi hanelerin ya da insanların anlık ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ne var ki bu şekilde gelir seviyesinde kalıcı bir artış ve politikaların etkin olması söz konusu

olmayacaktır. Proje destekli yardımlarla kendi işyerlerine ya da işlerini açan kişiler, asgari geçim standardını aşan bir gelir elde edebilmektedirler. Böylece pasif bir konumda olup yardım almaktansa çalışan, üretken ve aktif bir seyre geçmelerine yardımcı olarak geleceğe yönelik umudu artıracaktır. Muhtaç vatandaşlara sürdürülebilir, gelir getirici iş olanakları sağlanmasına yönelik geliştirilecek politika ve projeler bölgesel bazda ele alınarak; bölgelerin beşeri, ekonomik ve sosyal koşullarına uygunluğu sağlanarak vakıf politikalarının etkinliği daha da artırılmalıdır (Güngör, 2017: 105). SYGM ve SYD vakıfları kanalıyla uygulanan sosyal yardımlar, yoksulluğu ortadan kaldırmaya da yoksulluğun azaltılmasında ve ekonomiye katkı sağlaması açısından büyük önem taşır.

1986'da kanunlaşarak faaliyete konan SYDT fonundan vakıflar aracılığıyla yapılan masrafların toplam miktarı 2003'de 651 milyon TL iken 2008'in sonunda 1,797 milyar TL'ye ulaşmıştır (SYDGM, 2012: 3). Türkiye'de sosyal yardımların önemli bir kaynağı olan sağlık güvencesinde yani yeşil kart uygulamalarında da 2004'ten günümüze kadar neredeyse dört katı gider artışı görülmektedir. 2012 başında SGK'ya devredilen ve genel sağlık sigortasına dâhil edilen yeşil kart uygulamasından yararlanan aktif olmayan kullanıcı sayısı 9, 900, 761 kişidir. Bu uygulamadan yararlananların yarısı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan, % 40'a yakın bir oranı 0-14 yaş aralığında kişilerden oluşmaktadır. Yeşil karttaki toplam giderlerin % 70'ini tedavi, %30'unu da ilaç masrafları kapsamaktadır (SGK, 2011: 4).

TÜİK verilerine göre nüfusun yaklaşık %40'ı, çeşitli boyutlarda yoksuldur (TÜİK, 2009: 2). Kent içinde ve kırsal alanda ayrı yapılan araştırmalar neticesinde istatistikî olarak değerlendirildiğinde bu iki yerleşim türünde de muhtaç kişilerin görüldüğü tespit edilmiştir. Kırsal yerleşimler kentsel yerleşim yerlerine göre daha yüksek olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2009: 1).

TÜİK 2002-2009 gıda dışı harcamaları temel alan ve asıl yoksulluk oranını ifade eden gösterge incelendiğinde, Türkiye'deki yoksulluk oranının %26,96'dan %18,08 düzeyine düştüğü görülmektedir. Bu dönemde yoksulluk oranındaki iyileşme, yoksullukla mücadelede uygulanan politikalarla ve Türkiye'nin diğer yıllara nazaran yakalamış olduğu büyüme hızıyla ilişkilidir. Yoksullukla mücadele stratejileri kapsamında açıklanan dolaylı yaklaşım, ekonomik büyümeyi temel alıp yoksulluk

sorununa müdahale etmeyi öngörmektedir. Dolaylı müdahale stratejilerinde kısa ve uzun vadede yoksulluk üzerine çeşitli etkileri olsa da, bu stratejilerin yoksullukla mücadelede tek başına yeterli bir araç olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple yoksulluk oranını asgari seviyelere düşürebilmek için daha etkin doğrudan müdahale politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Üzümcü ve Korkat, 2014: 141).

TÜİK'in 2016 yılında yayınlanan rapora göre, sosyal koruma giderleri 2016'da %19,5 artmıştır. Bu masrafların %98,3'ünü sosyal koruma yardımları kapsamaktadır. Sosyal koruma yardımlarındaysa en çok masraf emekli ve yaşlılara yönelik olan harcamalarla birlikte hastalık-sağlık bakımı masrafları ve %1,5 ile dul-yetim harcamalarıdır (www.tuik.gov.tr, 2016).

Sosyal koruma yardımlarının %8,4'ü koşullu olarak verilmiştir. Koşullu yardımlar içerisinde en büyük oranı %32,1 ile engelli ve malul yardımları oluşturmuştur. Bu oranı, %31,9 ile aile-çocuk yardımları ve %17,2 ile hastalık ve sağlık yardımları takip etmektedir. Bu yardımların %67,8'i nakdi şekilde verilmiştir. Nakdi yardımlarda en yüksek oranı %72,2 ile emekli ve yaşlılara yapılan yardımlar oluşturmuştur. Bu oranı, %17,7 ile dul ve yetim yardımları ve %3,5 ile işsizlik yardımları takip etmiştir. Sosyal koruma gelirlerinin %40,7'sini devlet katkıları oluşturmuştur (www.tuik.gov.tr, 2016).

Sosyal koruma gelirlerinin %40,7'sini devlet katkıları, %27,7'sini işveren sosyal katkıları ve %26,5'ini koruma içindeki kişiler tarafından yapılan sosyal katkılar oluşturmuştur. Türkiye'de sosyal koruma kapsamında aylık alan kişi sayısı 2015'de 12.536 iken, %2,3 artış göstererek 2016'da 12.829 kişiye yükselmiştir. Sosyal koruma bünyesinde emekli/yaşlı ve dul/yetim aylığı alan kişi sayısı 2015'de 11.707 iken, 2016'da 11.992 kişiye ulaşmıştır. Bu masraflar, toplum içinde yoksul kesimlerin arttığını, toplumun ciddi bir tabakasının sosyal yardımlara günden güne çok daha ihtiyaç duyar hale geldiğini ve toplumda oluşan gelir eşitsizliğinin sosyal aktarımlar aracılığıyla çözüme ulaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir (www.tuik.gov.tr, 2016).

Ülkemizde kamu yönetimlerinin son senelerde yoksullaşmaya karşı getirmiş olduğu çözümler daha çok "telafi edici mekanizmalar" yaratmak biçiminde ortaya çıkmaktadır (Altay, 2005: 175). Bu mekanizma, halkın siyasal, sosyal ve de kültürel yapısında önemli değişiklikler oluşturmamış ve yaratılan çözümlerin yeni yoksulluk

şekillerine ve durumlarına karşılık verilememesi problemleriyle karşılaşmıştır (Altay, 2005: 175). Yoksullukla mücadelede kamu yönetimlerinin öncelikle tarımsal kalkınmayı desteklemeye, bölgesel alt yapı ve istihdam sağlanması gibi yoksulluğu direkt olarak azaltmaya yönelik çalışmalara yönelmeleri beklenmektedir. Yoksulluğu önleme politika eğilimleri basit bir tercih meselesi değil de, hali hazırda bulunan düzenlemelerin çözüm geliştirici özellikte olmamasıyla alakalıdır (Metin, 2011: 198).

Yoksulluğun önüne geçilmesinde sosyal yardımlar, kronikleşmiş yoksulluğu en alt seviyeye indirmek için yalnız olarak kullanıldığında yetersiz kalmaktadır. Genellikle yoksulluğun süregelen duruma gelmemesi için önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu nedenle sosyal yardımlardan ziyade, sosyal hizmetin önleyici, koruyucu ve geliştirici ilkelerinin bu mücadeledeki tedbiri göz önünde bulundurulmalıdır. (Toksöz, 2003: 324). Öte yandan sosyal korumanın yalnızca yoksulluğu değil sosyal dışlanmayı da azaltması gerektiği, bunun da sosyal ve ekonomik hayata katılmayı heveslendiren her türlü sosyal hizmet faaliyetleriyle geliştirebileceği düşünülmektedir. Konuyla alakalı Fransız hukukunda değerlendirilen bu politika, “tutunma sözleşmesi” olarak bilinmektedir (Yaşar ve Açıkgöz, 2011: 416). Bu politikaya göre asgari gelirlerden faydalananları belirli bir uygulamanın içinde bulundurmak kaydıyla dışlanmışlığın azaltılması ve aynı zamanda belirli bir düzeyde üreticilik hedeflenmektedir (Yaşar ve Açıkgöz, 2011: 416).

Özellikle Türkiye’de sosyal yardımların uygulamasında karşılaşılan sorunlar arasında; ortak veri tabanlarının olmaması, kurumlarda kurumsal kapasite noksanlığı, kurumlar arası işbirliği yetersizliği, yardım yapan kurumlar arası norm ve standart birlikteliğin olamaması, kurumların iş alanlarının uyuşmaması nedenleriyle kamu kaynağının sosyal yardım sahasında etkin kullanılamaması öncelikli olarak gelmektedir. Anlatılan bu sorunlar dikkate alınarak, sosyal yardım etkinliklerinde öncelikle durumun tekrar etmemesi için sosyal yardım alanında faaliyette bulunan kurum ve kuruluşlarla birliktelik sağlanmalı ve bu bağlamda çerçeve özelliği taşıyan esas bir sosyal yardım yasası çıkarılmalıdır (Çoğurcu, 2010: 22).

Uygulanan yardım mekanizmalarının birçoğu klasik yaklaşımla, “hak eden yoksul” tanımlamasına dayalı şekilde oluşturulmuş ve çalışan yoksullar, işsiz gençler vb. kategorilerinin haricinde hiçbir gelir yardımı sağlamayan politikaları içermiştir (Çakar ve Yılmaz, 2010: 3-4). Yoksulluk kendisini var eden sebeplerinden bağımsız

şekilde düşünüldüğünde ve yalnızca gelir yetersizliği biçiminde algılandığında yoksullar da yardım yapılması zorunlu çaresiz bir kesim olarak değerlendirilmektedir. Bu mantık sonucu yoksulluk, önüne geçilmesi ve azaltılması gereken değil, geçici yardımlar ile kabullenilmesi beklenen ve bu nedenle gözden ırak tutulan bir mesele şekline dönüşmektedir (Yaşar ve Açıkgöz, 2011: 407). Bu bakımdan ülkemiz kapsamında, sosyal yardım yöntemi, ihtiyaç sahibi olanlara gerekli durumlarda yardım yapmayı kapsayan bir geçici önlem gibi sunulmayıp, yoksulluk halinin en kısa zamanda ortadan kaldırılmasını amaçlamalıdır. Sosyal yardımlardan kasıt, yardım alanın mümkün olan en kısa zamanda tekrar çalışabilmesi ve geçimini devam ettirebilecek geliri sağlaması imkânına ulaştırılması olmalıdır. Yardımların devam etmesi garantisıyla tembellik ve israfa özendirilmemelidir (Güven, 2001: 147).

Karşılıksız transfer şeklindeki yardımlar, vatandaşların yaşam seviyesinin yükseltilmesinde önemli bir araç olsa da, yoksullukla mücadelede kullanılacak bir yöntem değildir. Yoksulluğun azaltılmasında vatandaşın gelir düzeyinin yükseltilmesiyle beraber sosyal hizmetlerin de geliştirilmesi gerekmektedir (Zengin ve Hüseyinov, 2011: 32).

STK'larının devletin üstlenmediği yoksulluk alanlarını istekli şekilde karşılayarak, devletin yükümlülüklerini hatırlatıcı bir savunma işlevi yerine getirmeleri, böylelikle yoksulluk meselesinin çözümünün fedakâr kişilere bağlı şekilde değil, devamlı ve dolayısıyla bir devlet politikası bağlamında devam ettirilmesi gerekmektedir (Buğra, 2006:5). Bazı zamanlarda araçlarla yoksul kişilere ulaştırılan yardımların ciddi bir kısmı ciddiyetsizlik ve örgütlenmeme yüzünden heba olup gitmektedir. Bu mesele acil olarak yardıma ihtiyacı duyan kimselerin mağdur olmasına, yetersiz kaynakların israf edilmesine ve devlete karşı olan güvende azalmalara sebep olmaktadır. Aynı zamanda gerek sivil ve gerekse de devlet kurumları aracılığıyla yürütülen yardımın sadaka türüne dönüştürülerek, çoğunlukla devlet mekanizmasıyla beraber kullanıldığında siyasi bir vasıtaya dönüşmesinin ve yoksulların tümüne eşit bir biçimde yaklaşmayı engelleyici bir düşünce halini almasının önüne geçilmelidir (Tireli, 2010: 87).

Türkiye'de uygulamada olan sosyal yardım mekanizmaları incelendiğinde, yardımların muhtaç kimseleri yoksulluk sınırının üstüne çıkaracak bir maddi artış

yaratmadığı görülmektedir. Türkiye'de sosyal yardımların gerek miktar gerekse de içerik olarak, ekonomik dalgalara, daha çok enflasyonlara ve krize karşı hassas ve de esnek olmadığı da saptanmıştır. Ekonomik krizlerde sosyal yardımların hem tabanında büyüme hem de miktar bakımından artış göstermesi beklenirken TEPAV, Dünya Bankası ve UNICEF aracılığıyla uygulanan refah anketinde kriz dönemlerinde yardım görenlerin miktarında herhangi bir fark görülmediği gibi ufak bir azalmanın olduğu da görülmektedir. Bundan dolayı ekonomik kriz dönemlerinde tarafsız olarak süregelen yoksulluk durumuyla alakalı başka önlemlerin alınması gerekmektedir (Bulut, 2011: 63).

Ülkelerin ekonomik gelişmesiyle bağlantılı olarak artan sosyal yardımlar aracılığıyla yoksullukla mücadele etmenin, yoksulluğu ortadan kaldırmayacağını belirtmek gerekmektedir. Ekonomik gelişme ve yoksulluğu arttıran işsizlik konulu incelemede, 1996 - 2006 yılları arasında dünya ekonomisi yıllık % 4,1 nispetinde büyürken aynı yıllarda işsizliğin yalnızca % 0,2 nispetinde azalmış olduğu belirlenmiştir (ILO, 2008: 39). Bu sonuçta, ekonomik gelişmenin direkt olarak yoksulluk ve işsizlik oranının azalmasına katkı sağlamadığı görülmektedir. Ayrıca sosyal yardımların kayıt dışı istihdamı arttırdığı yönünde de görüşlere rastlamak da mümkündür. Bundan dolayı yoksulluğa yalnızca ekonomik neticeli bir problem şeklinde bakılmamalı ve tek çarenin de sosyal yardımlar olması gerektiği de düşünülmemelidir. Genellikle sosyal güvenliğin yoksulluğa karşı aktif bir iletici halinde kullanılabilmesi için, sosyal güvenlik tabanının mümkün mertebe geniş tutulması gerekmektedir. Bu durum öncelikli olarak kayıt dışı istihdamın kaydının tutulması ve sosyal yardım olgusunun sosyal güvenlik sistemi içerisinde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Bulut, 2011: 63–64).

SONUÇ

Hayırseverlik, geçmişten günümüze toplumumuzda var olmuş ve var olmaya da devam etmiştir. Her dönemin kendi içinde değişim ve dönüşümlerini gösteren sosyal politikalar ve sosyal kurumlar oluşmuştur. Süreç içerisinde varlığını çeşitli örgütlerle sürdürmüş olan hayırseverlik faaliyetleri asıl varlığını İslamiyet'le göstermiştir. İyilik yapmak ve baki kalmak isteğinin kurumsallaşma şekli Osmanlı Devlet'inde en parlak dönemini yaşamıştır. Toplum içinde güçlü bir kaynak teşkil eden vakıflar, millet içinde önem arz eden sosyal kurumlar olmuştur. Vakıflar, Yunus Emre'nin deyişiyle yaratılanı yaratandan ötürü sevmek, hayır yapmak, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vs. duygularının kurumsallaşmış ve somut halini temsil eder.

Osmanlı Devleti'nde hemen hemen her alanda vakıf müesseseleri oluşturulmuştur. Dini dayanışmanın hâkim olduğu bu dönemde zekâtın, sosyal adaleti sağlamak için sosyal refah sisteminin bir parçası hatta tekniği olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu sayede sosyal ihtiyaçlar vakıf teşkilatlarınca yürütülmüştür. Tanzimat Fermanı ile kamu binası anlayışının doğmasıyla bu dönemde vakıflara yeni düzenlemeler getirilerek beraberinde merkezileştirme yoluna gidilmiştir. İlk etapta vergide muaflık ve Medeni Kanun kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Anayasaya sosyal devlet, sosyal yardım kavramlarının girmesiyle yardımlar devletin yükümlülüğünde bir hal kazanmıştır. Yardımlaşma hususunda kurumsal ve kalıcı adımlar SYDTF ile ekonomik bir ivme kazanmış ve organize edilmeye başlanmıştır. Günümüzde her il ve ilçede oluşturulan SYD vakıfları SYGM çatısı altında toplanarak sosyal yardım faaliyetleri yürütülmektedir.

Günümüzde ekonomik, sosyal ve politik yapıların hızlı değişime uğradığı bir dönem yaşanmaktadır. Sanayileşme, kentleşme, modernleşme gibi süreçler toplumları yeniden inşa etmektedir. Günümüz toplumu risk toplumu, sanayi sonrası toplum veya genç modern toplum şeklinde farklı tanımlamalarla açıklanmaya çalışılmış olsa dahi tüm bunların kesişme yeri, kişi ve toplum ilişkisinde meydana gelen değişimi ve dönüşümü ortaya koyan uygulamalarıdır.

Toplum hayatı bir takım ayrışmalara ve birleşmelere olanak sağladığı gibi, beşeri ilişkilerin olağan bir neticesi şeklinde de yardımlaşma ve dayanışma gereksinimini meydana getirmiştir. Zaten birey için toplum yaşamının gerekliliği ilkesi

toplumu oluşturan kişiler arasındaki sosyal yardımlaşmayı mecburi kılmaktadır. Bir toplumu oluşturan bireylerin düşünce, duygu ve çıkar birliği içerisinde birbirlerine karşılıklı bir şekilde bağlanmaları ve çoğu meselede birbirlerine dayanmaları dayanışma anlamına gelmektedir. Bu tanıma göre dayanışma kavramı bu süreçte çıkar ve iş bölümünü içerir. Sosyolojik açıdan, toplumun biçimine veya tipine göre sınıflara ayrılan ve bununla birlikte kapsamı farklılaşan bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Hayırseverlik, toplumun ortak değerlerini korumak, kollamaya yönelik ve bozulan sistemi düzene sokmak amaçlı ortaya çıkmış radikal bir amaçtır. Hayırseverlik kavramı özü itibari ile iyilik yapma güdüsünden doğan bir anlayıştır ve bu anlayış insanoğlunun doğası gereği verme, paylaşma duygusu ile hareket eder. İnsanlık kadar eski olan bu kavram yardım ve dayanışmayı amaç edinmiştir. Hayırseverlik, ayrıca manevi olarak bireyin ruh haline etkisidir. Bunu kişinin yapmış olduğu bir iyilik ya da cömertlik sonucunda manevi olarak kendini iyi hissetme hali olarak da tanımlamak mümkündür.

Anadolu kültürünün önemli bir özelliği olan hayırseverlik faaliyetleri, gerek hayırsever bireyler ve gerekse ahilik, lonca sistemi ve vakıflar gibi sosyal kurumlar tarafından tarihin her döneminde düzenli olarak gerçekleştirilmiş; sivil toplum ve sosyal devlet anlayışının en eski örneklerinden biri olmuştur. Günümüzde büyük şirketler, sivil toplum kuruluşları, vakıflar vs. aracılığıyla hayırseverlik faaliyetlerini yürütürken, birçok hayırsever de bulundukları il, ilçe, köy kapsamında yerelin ihtiyaçlarına yönelik bireysel desteklerini aracısız bir biçimde sürdürmektedirler. İnsanlık geçmişinin en eski dönemlerinden beri toplumların, kendi yapıları içerisinde, o topluma ait bireylerin toplumsal dayanışma, sosyal yardım, ihtiyaçlarını giderecek kurumlar oluşturdukları bir gerçektir. İnsanlık tarihinin kurumsal olan en mühim yardımlaşma örneklerinden bir tanesi olan vakıflar, kişinin mal varlığının bir miktarını veya tümünü belirli bir amaç uğruna kendi özgür iradesiyle mülkiyetinden çıkarıp; alıp satmaktan alıkoymas ve gelirini belirlemiş olduğu kriterler mahiyetinde bir amaca harcamak için ebediyen ayırmasıdır.

Sevap kazanma, ebedi saadeti kazanmak gibi dinî nedenlerin hayır yapmaya yöneltmesiyle birlikte vakıf kurumları dini temelli olarak oluşum göstermiştir. Şüphesiz ihtiyaçlar ve yardımlaşma düşüncesi insanoğlunun geçmişi kadar eskiye dayanmaktadır.

Bu nedenle her toplum yaşamış olduğu dönemin şartları nispetinde birçok uygulama yapmıştır. Dayanışma ve fakirin muhafaza edilmesi, ahlaki ve dini duyguların korunmasının en gelişmiş halini vakıf kurumlarında bulmuştur. Vakıf, asıl büyük gelişimini, toplumda yardım ve dayanışmayı esas alan İslâm dininin ortaya çıkışıyla yaşamıştır. Gerçekten de vakıflar İslâm hukukunun en çok işlenmiş ve gelişmiş bölümlerinden biridir.

Medeniyetlerin en göze çarpan özelliği, yardımlaşma ve dayanışmadır. Medeniyet noktasında gelişmiş olan milletlerin birçoğunda sosyal yardım ve dayanışma önemli bir yere sahip olmuştur. İnsana insan olduğu için bakmak, mevcut olan malını ve servetini başka insanların da faydasına sunmak gibi kutsal duygulardan oluşan sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın tamamıyla ve en kapsamlı halde uygulamaya konulduğu alan vakıf kurumlarıdır. Vakıf temeli Türk-İslâm kültür medeniyetinde yerleşmiştir. Osmanlı döneminde vakıfların uyguladığı hizmetler genişlemiş, son zamanlarda sosyal devlet olma gereği kabul edilen eğitim ve sağlık gibi alanlarda kamu ve sosyal devlet hizmetlerinin büyük bir kısmı vakıflar aracılığıyla oluşturulmuştur. Yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinin somut aşaması vakıflar tarafından yürütülebilmektedir. Vakıfların yanı sıra devlet de bazı kuruluşları aracılığıyla fakir kesimlere yardımlarda bulunarak dayanışmaya katkı sağlamaktadır. Vakfın varlığının kalıcılığını sağlayan ana etmenler arasında hiç kuşkusuz özel mülkün garanti altına alınması bulunmaktadır. Özel mülke sahip olan bireyler ancak başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak için mallarından tasarruf edebilmektedirler. Tanzimat'la beraber batıda modern devlet olgusunda bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Vakıfların son zamanlarındaki dağınıklığı, denetimsizliği ve vakıf gelirlerinin düşmesi vakıflarda sayıca azalma riskini doğurmuştur. Bu durum vakıfların tek elden idare edilmesi fikrinin uygulamasına yol açmıştır.

Osmanlı döneminde ahiler ve vakıflar, hayırseverlik değerleri doğrultusunda sosyal sorumluluk olarak değerlendirilebilecek çeşitli faaliyetleri kurumsal varoluşlarının bir parçası olarak gerçekleştirirlerken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile beraber sosyal devlet ve devletin merkezîyetçi rolü karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kurumsal değişim açısından tarihsel bir kırılma sonucunda oluşan devrimsel bir değişimi ifade etmektedir.

Cumhuriyetin ilk 40 yıllık döneminde vakıf kavramından ziyade tesis kavramının kullanılmış olması vakıf sayısında ve vakıfların hizmetinde ciddi bir azalmaya sebep olmuştur. Medeni Kanun'da yapılan değişikliklerle vakıf olgusunun kanuna eklenmesi ile vakıfların sayılarında ciddi oranda artma kendini göstermiştir. Fakat yine de Osmanlı dönemi vakıflarının gösterdiği faaliyetler ve toplum üzerindeki konumu günümüzden çok daha farklı seyir etmiştir.

Ülkemizdeki devlet düzeni, kendini anayasal manada “sosyal devlet” şeklinde tanıtmış olmasına karşın, giderek artan yoksulluk problemine karşı kalıcı uygulanan çözümler yeterli olamamıştır. Öncelikli olarak makroekonomik dengesizlikler (özellikle enflasyon), istihdam olanaklarının yetersizliğiyle fakir vatandaşlara yönelik çok kapsamlı sosyal politikaların geliştirilememiş olması başlıca sebepler arasında bulunmaktadır.

1980'lerden günümüze kadar Türkiye'de görülen yoksulluk, ekonomide gelir eşitsizliğini ortadan kaldıran politikalarla ve geleneksel olarak yapılan yardım ve dayanışmalarla en alt seviyeye çekilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak tarımı destekleme uygulamaları, ücretsiz verilen eğitimler ve sağlık hizmetleri, şehirlerde artan gecekondulaşma ve sendikal faaliyetlerin kontrolü bir şekilde geliştirilmesi, yüksek ücret politikalarına bağlı gelir dağılımlarında meydana gelen eşitsizliklerin dengelenmesi sağlanmıştır.

Sosyal yardım sisteminin çok eski tarihlerden günümüze kadar varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Sosyal yardım mekanizmasının günümüzdeki yapısı sosyal devlet kavramı gereği sistemli bir biçime getirilmeye çalışılmaktadır. SYDTF'nin görevi yoksul ve düşkün halde olan kişilerle gerektiğinde ne şartla olursa olsun ülkemizce kabul görülmüş veya sığınmış kimselere yardımda bulunmak, sosyal adaleti pekiştiren önlemler olarak gelir dağılımının adil biçimde dağıtımını sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. Yoksul ve düşkün halde olan, sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olmayan ve bu kuruluşlardan maaş ve yardım almayan kişilerle geçici az miktarda yardım ya da eğitim ve öğretim olanağı tanınması durumunda devlete faydalı duruma getirilecek, üretici hale kavuşturulabilecek bireyler kanun kapsamı içerisindedir.

Sosyal yardım politikalarının ve uygulamalarının tek bir kurum çatısı altında toplanması ve ülke genelinde sosyal yardımlara aktarılacak olan kaynağın ortak tek bir bütçe altında toplanması, bu konuda hem daha çok mücadele politikaları üretmeyi sağlayacak hem de iyi sonuçlar elde etmeyi olası kılacaktır. Geniş çaplı kamusal sosyal yardım programı 1986'da kabul edilen 3294 sayılı SYDT yasasıyla gerçekleştirilmiştir. SYDGM tüm sosyal yardım faaliyetlerini il ve ilçelerde, her ilde vali ve her ilçede kaymakamın başkanlığında oluşturduğu SYDV aracılığıyla yürütmektedir.

Sosyal yardım ve himaye kuruluşu olan SYDGM; yardım faaliyetleriyle sosyal güvenceleri olmayan yoksul, kimsesiz ve düşkün kişilere istihdam garantili meslek edindirme eğitimleri ve proje destekleriyle işi olmayan kişilere yönelik devletin sosyal sorumluluğunu yerine getirmesidir. Anayasada belirlenen sosyal hukuk devleti olmanın gerekliliği olan düşkün haldeki kişilere yardım faaliyeti, devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirmesinde SYDV'nin önemini vurgulamaktadır. Devletin yardım konusunda iyi niyetine rağmen aksaklıkların ve memnuniyetsizliklerin de yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Yardımların uygulanışı sırasında bir takım sorunlarla karşılaşmak mümkündür.

Gözden geçirilmesi gereken bu sorunların başında hane halkı gelir hesaplaması konusu gelmektedir. Bu hesaplama göre, hanedeki kişilerin gelirlerinin ortak bir havuzda toplandığı ve harcandığı düşüncesinden hareket etmenin yanlış olduğu değerlendirilebilir. Günümüzde artan bireyselliğin alt soy, üst soy ve kardeşler arasındaki nafaka yükümlülüğü şartlarının toplumsal gerçekliklerle örtüşmediği durumlar karşımıza çıkmaktadır. Yardım miktarlarının düşüklüğü ile ilgili sorunlar da bulunmaktadır. Yapılan yardımların amacının, günü kurtarmaya dönük, yara bandı şeklinde çözümleri değil de, uzun soluklu olarak aileyi refaha kavuşturucu bir amacı içermesi gerekir. Fakat bu da karşımıza aşılması mümkün olmayan problemlerden biri olan ödenek yetersizliğini çıkarmaktadır. Türkiye ekonomisi şartlarını düşündüğümüzde kısa vadede bu konunun çözüme kavuşması zor gözükmemektedir. Fakat bu talebin sivil toplum kuruluşları tarafından canlı tutulması önem arz etmektedir.

SYDV kanunla kurulan fakat özel hukuk tüzel kişi statüsünü ihtiva eden kurum konumundadır. Bu konumda bulunması nedeniyle yapılan yardımların hak olmayıp,

mevcut olanaklarla sınırlı tutulmasından dolayı sosyal devlet ilkesini gerçekleştirme düşüncesinden uzak kalmaktadır.

SYDV'lerin aktif olarak faaliyette bulunabilmeleri için, tekrardan düzenlemeler yapılarak kesin ve etkili bir “sosyal yardım yönetimi” adı altında hizmetlerde bulunmaları sağlanmalıdır. Sosyal yardım alanında karşılaşılan sorunlara yönelik alınabilecek tedbirleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Sosyal yardım faaliyetlerde kurumsallaşma noktasında çeşitli adımlar atılmış olsa da üzerinde titizlikle durulması gereken konu, yardımların asıl hedefine ulaşması meselesidir. Yardım faaliyetlerini bu yönde projelendirerek uygulamalı ve asıl muhtaç kesime ulaşılmalı ve mükerrer yardımlar engellenmelidir. Mükerrer (tekrarlanmış) yardımların engellemesi ve yardımı hak etmeyenlerin yardımlardan faydalanmalarını engellemek amacı ve vakıfların birbirleri ile iletişim içinde olmaları sağlamak amaçlanmıştır. Bu yönde Genel Müdürlük tarafından geliştirilen ve uygulamaya konulan bir teknolojik alt yapı olan “Ücretsiz İnternet Telefonu Projesi” ile tüm vakıfların internet üzerinden ücretsiz bir şekilde telefon görüşmesi yapması sağlanmıştır. Vakıflar için yararlı bir proje olup, bu yolla ve 1,2 milyon TL katma değer elde edilmiştir (SYDGM, 2003-2009:7).
- Devletin sağladığı olanakların sonsuza denk sürdürülebilmesinin mümkün olmadığını düşünürsek, devlet tarafından yoksulluk sorununa kalıcı çözüm politikaları oluşturulup bu yönde uygulamaya gidilmelidir.
- Yoksullukla mücadele gösteren kurumların uzmanlaşmış (sosyolog, psikolog, sosyal çalışmacı) kadrolarının bulundurulması ayrıca bir gereklilik olup kişilerin inisiyatifine bırakılmamalıdır. Geliştirilen projeler ile teknolojinin verimli kullanılması sayesinde keyfi uygulamalar ve fon kaynaklarının amaç dışında kullanımı engellenerek daha çok ihtiyaç sahibine ulaşılacaktır.
- Asıl ihtiyaç sahiplerinin tespit edilebilmesi ve var olan kriterlerin bölgelere ve sosyal yapıya uygunluğu hususunda titiz davranılmalıdır. Yani her bölgenin kendine has özelliklerini göz önünde bulundurarak çalışmalar yapılmalıdır. Yoksullukla etkin mücadele için gelir dağılımındaki eşitsizlik giderilmelidir.
- Gerek sivil toplum kuruluşları gerekse belediyelerce faaliyet gösteren yardım kuruluşları ile iletişim içinde olunması şarttır. Bu yönde, SYD Genel

Müdürlüğü'nün girişimiyle Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi uygulanmaya başlanmıştır. Bu projenin amacı, başvuruların elektronik ortamda yapılmasını sağlamak, sosyal yardım bilgilerini bir yerde toplayıp ilgili kurum ve kuruluşların ortak kullanım havuzuna atmak ve vatandaşlara sosyal yardımla ilgili bilgileri tek bir kanaldan ulaştırmak olarak belirtilmektedir (SYDGM, 2003-2009:1).

- Sosyal yardım alanında, SYDV Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla başlanan kurumsallaşma çalışmaları daha çok geliştirilerek devam ettirilmelidir. STK ve dünyanın çeşitli yerlerindeki benzeri kurumlarla ilişkiler geliştirilerek bilgi ve deneyim paylaşımı içinde olunmalıdır.
- İstihdamın artmasına yönelik proje destekleri, beceri kazandırmaya yönelik eğitim programları desteklenmelidir. Ayrıca her düzeydeki eğitimi destekleyici faaliyetlere önem verilmesi yoksullukla mücadele açısından daha verimli olacaktır.

Vakıfların işleyişinde bu uygulamaların dikkate alınması, zaman içerisinde vizyon ve misyonuna uygun toplumsal etki alanlarını geliştirecek, değiştirecek niteliğe sahip olunmasını sağlayacaktır. Birey olarak bizim yapmamız gereken, toplum yararına kurulan, sosyal dayanışmayı sağlayıcı bu hayır kurumlarına destek vermek, toplumda vakıf anlayış ve bilincini yaşatmak, elimizden geldiğince bu hayır hizmetlerine katılarak yeni hizmet kurumları açmaya insanları yönlendirmektir.

Ülkemizin yoksulluk ile mücadele faaliyetlerinde sosyal yardımlar, insanların topluma aktif olarak katılımını sağlayacak şekilde ele alınmalıdır. Türkiye'de yardımların verilme şartları ve şekilleri kültürel boyutta önemli olan zekât-sadaka kavramlarının etkilerini barındırmaktadır. Bu kapsamda yoksulluk ile mücadele, ülkemizde yeterli bir politika geliştirilememesi nedeniyle, sürekli sadaka verme şeklinde devam etmiş ve bu anlayış kamuda yardım süreçlerine yansımıştır. Sosyal yardım düzenlemesinin, vatandaş olmaktan gelen, hak temelli, devletin yapması gereken mecburi bir görev şeklinde düşünülmesi, yoksulluk sorununun kalıcı çözümü açısından daha etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açar, A. (2010). *Kurumsal sosyal sorumluluk etkinliklerinin sivil toplumu algılama bağlamında değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Açıkgöz, R., Yusufoglu, Ö. Ş., (2012). Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 76-117.
- Adaman, F., ve Keyder, Ç., (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Avrupa Komisyonu Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi İçin Hazırlanan Araştırma Raporu*, (VC/2005/0155), İstanbul.
- Akar H. ve Güneş M. N. (2002). *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*. (1. Baskı). Tokat: Niksar Kaymakamlığı ve Niksar Belediyesi, 22.
- Akbaş, H. E., Bozkurt, S., ve Yazıcı, K. (2018). Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı: 166-202.
- Akman, E. (2009). *Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk yönetiminde: Çankaya Belediyesi* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Aksan, G. (2014). *Yoksullukla baş etmede dayanışma ağlarının rolü: Teorik ve uygulamalı çalışma* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alakavuklar, O. N. vd., Türkiye'de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2): 103-143.
- Altan, Ö. Z. (2004). *Sosyal Politika Dersleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- (2006). *Sosyal Politika Dersleri*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- (2008). *Sosyal Politika*. (1 bs.). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları,
- Altay, A. (2005). Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 2: 155-178.

- Arıcı, K. (2003). *Sosyal Yardım Hakkı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar*, (ed. Emine Tuncay Kaplan, Bülent Bayat) Ankara.
- Arın, T. (2013). *Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arıöz Bozkuş, A. (2009). *Genel esaslariyla Türk Hukuku'nda vakıf müessesesi ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları* (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Arslan, E. (2015). *Bireysel hayırseverlik: Antalya ilinde hayırsever kişilerin özellikleri üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Atatanır, H. (2016). *Türkiye'de Yoksulluk Sosyal Yardım ve Sivil Toplum Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Ateş, N. (2017). Osmanlı'da Vakıf-Külliye-Şehir İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26: 151-164.
- Ay, H. ve Akan, R. (2017). Tarihsel Süreçte Sosyal Yardımların Gelişimi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6 (18): 787-798.
- Aydın, D., vd. (2006). *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar, Sosyal Adalet*, İstanbul: TÜSEV, 59-81.
- Aydın, K. (2014). Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8: 213-239.
- Aydın, M. (2013). John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV (28): 143-167.
- Aydın, M. K. ve Çakmak, E. E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri. *Bilgi* (34): 1-19.
- Balıkçıoğlu B. ve Karacaoğlu K. (2007). Sosyal Bir Ürün Olarak Topluma Pazarlanan Hayırseverlik: Stratejik Hayırseverlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9 (2): 121-141.
- Ballar, S. (1987). *Yeni Vakıflar Hukuku*, İstanbul, 263.
- , (1991). *Yeni Vakıflar Hukuku*, İstanbul. 4.

- Bauman, Z. (1996). *Yasa Koyucular İle Yorumcular: Modernite, Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- , (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- , (2001). *Parçalanmış Hayat*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- , (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayartan, M. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları X-1*, 157-175.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 81-115.
- Berberoğlu, B. (2009). *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berki, A. H. (1946). *Vakıflar*. İstanbul.
- , 1966). *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Beşer, F. (2008). Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât –Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Bikmen F. ve Meydanoğlu Z. (2006). *Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006 Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: TÜSEV Yayıncılık.
- Bilmem, Ö. N. (1969). *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kanunu*, İstanbul, 284.
- Bosnalı, Ö. (2004). Ahiliğin Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Günümüze Uyarlanması, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8): 39-46.
- Bozan, M. (2016). Bir Yumuşak Güç: Hayırseverlik. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(14): 407-426.

- Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve Sosyal Haklar. *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Raporu*, İstanbul.
- (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. ve Keyder, K. (2003). Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi. *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu*.
- (2006). The Turkish Welfare in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 222.
- Bulut M. (2011), Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Sosyal Yardım Yaklaşımı ve Türkiye’de Durum. *Yardım Dayanışma Dergisi*, 2(3): 7-64.
- Cansel, E. (1998). Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı. *Vakıflar Dergisi*, 1(20) :321.
- Ceren, A ve Erdem, T. (2018). Türkiye’de Yoksulluk ve Sosyal Yardım Uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1): 6-24.
- Çakar, Y. B. ve Yılmaz, V. (2010). Gelir Hakkı Neden Sol Bir Talep?. *Türk-İş Dergisi*, 386: 1-13.
- Çarıkçı, B. (t.y.). Nasıl Bir Stratejik Planlama. https://www.academia.edu/17911722/Stratejik_Planlama_Sureci [20 Mart]
- Çataltepe, S. (1991). *İslam-Türk Medeniyetinde Vakıflar*, İstanbul, 30.
- Çeker, E. (2017). Ahlâkî ve Sosyo-Ekonomik Bir Teşkilât Olarak Ahilik. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(12): 84-99.
- Çelik, B. (2004). *Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/31/231.pdf>, 61-78.
- Çetin, E. (2017). *Yoksullukla mücadelede sivil toplum kuruluşlarının rolü: İHH örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinkaya, Ş. (2012). *Türkiye’de sosyal yardımlaşma müessesesi: Durum analizi, sorunlar ve çözüm önerileri* (Doktora Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Çimen, G. U. (2016). *Kurumsal filantropinin, gönüllülük & marka itibari açısından değerlendirilmesi: Koç, Kızılay İKSV örnekleri* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çoğurcu, C. (2010). Stratejik Planlama, Stratejik Yönetim ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünde Sosyal Yardım Politikalarına Yönelik Gerçekleştirilen Projeler. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2): 7-32.
- Demir, S. (2009). *Türkiye’de kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının gelişimi ve Unilever örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Demirbaş, M. T. (2010). *Türk şehir tarihinde vakfın yeri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Demirbilek, S. (2005). *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- DPT. (2001), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT Yayınları.
- Dilik, S. (1988). Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(1): 41-80.
- Duman, Y. F. (2014). *Yoksullukla mücadele konusunda vakıfların rolü: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*. (Orijinal Yayın Tarihi 1893; Özer Ozankaya, Çev). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ekici, M. ve Saydam, O. (1998). *Türk Medeni Kanunu’na Göre ‘Vakıf’*, İstanbul: Sev Matbaacılık.
- Ekinci, O. (2017). Adorno, Habermas ve Rorty’de Toplumsal Dayanışma. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 8 (1): 1-36.
- Ekinci, S. (2016). *Osmanlı şehrinin oluşumunda vakfiyelerin rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Erdoğdu, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de  alışan Yoksulluğu:  şg c  Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. * alışma ve Toplum*, 2: 63-114.
- Ergin, O. N. (1945). *Fatih  mareti Vakfiyesi*.  stanbul:  stanbul Belediyesi.
- Ergun Dericioğulları, A. (2016). *Türkiye’de yoksulların dayanışma biçimlerinin dönüşümü:  zmir Karabağlar ve Bergama  rneği* (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Erşahin, S. (2003). Vakıf Düşüncesini Doğuran Amiller  zerine. * slami Araştırmalar Dergisi*, 16 (2): 322-335.
- Ertem, A. (1999). Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 36: 25-63.
- Gerek, N. (2002). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. (Cemal Güzel, Der.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Göksu, M. M., vd., (2019). Hayırseverliğin Eğitime Katkısı: Kayseri  li  rneği, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 64: 499-514.
- Gözübüyük, ř. (2004). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gül, S., ve G l, H. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk  alışmaları*, (Nilgün Oktik, Der.),  zmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Güler, B. A. (2005), Sosyal Devlet ve Yerelleşme. TMMOB Mimarlar Odası  stanbul Büyükkent şubesi tarafından 21–22 Nisan 2005 günleri gerçekleştirilen *Yasal Değişim Sürecinde  nsan, Toplum,  evre, Kent ve Mimarlık Sempozyumu*’ndan yararlanılarak oluşturulmuştur.
- Güler, M. (2002). *Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları (XVI – XVII. Yüzyıllar)*.  stanbul: Türkiye Tarih Araştırmaları Vakfı.
- Gündoğan, N. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*. Ankara: Ankara Sanayi Odası.
- Güneri, H. (1976). *Türk Medeni kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri*, Ankara: Sevinç Matbaası.

- Güneş, M. (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24: 149-184.
- Güngör, E. (2017). *Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının politikaları ve politikaların etkinliği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürata, M. (1975). *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, (1 bs.). Ankara: Tisa Matbaacılık.
- Gürkan, A. (t.y.). *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*. İstanbul: Nur Yayınları.
- Güven, S. (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*, (3 bs.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Güvercin, C. H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57 (2): 89-95.
- Güzel, Ü. (1977). *Türkiye’de Vakıflar ve Vergi Muafiyeti Uygulaması*, Ankara.
- , (1987). Cumhuriyet Döneminde Vakıflar ve Ekonomik ve Sosyal Problemleri Çözme Yolları. *V. Vakıflar Haftası Tebliğleri*, Ankara: VGM Yayınları.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı: 1. C. Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme. 2. C. İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine* (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). *Türkiye’deki sosyal yardım sisteminin değerlendirilmesi* (DPT- Uzmanlık Tezleri). Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hatemi, H. (1969). *Önceki ve Bugünkü Türk Hukuk’unda Vakıf Kurma Muamelesi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- <https://sgb.aile.gov.tr/uploads/pages/arge-raporlar/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>, (15.05.2019).
- <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu>, (18.06.2019).
- ILO (International Labour Organization) (2008), *World of Work Report- 2008*, Cenevre.

- İkizoğlu, M. (2002). Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Çalışma. Hacettepe Üniversitesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13 (1): 86.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye’de yoksulluğun boyutları: Mücadele politikaları ve müdahale araçları* (Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- İnsel, A. (2001). İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89: 62-72.
- Kantarcı, H. B. (2004). Sosyal Devlet, Sosyal Güvenlik ve Türkiye’de Zorunlu Askerlik Hizmeti. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-85.
- Karataş, K., Acar, H., Öntaş, Ö. C., Acar, Y. B. ve Gökçearsan, E. (2004). Türkiye’de Çocuğun Korunması: Osmanlı’dan Günümüze Çocuk Refahına Yönelik Düzenlemeler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15 (1): 24.
- Karataş, K. (1999). *Sosyal Refah: Kavramsal Boyutu, Gelişimi ve Nitelikleri," Yaşam Boyu Sosyal Hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi S.H.Y.O. Yay., No:4, s. 33-43.
- Kazıcı, Z. (1985). *İslami ve Sosyal Açısından Vakıflar*, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.
- Koray, M. (2000). *Sosyal Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- , (2005). *Avrupa Toplum Modeli*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koşar, N. G. (2000). *Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı*. Ankara: Şafak Matbaası.
- Koyunoğlu, H. H. (2002). Sosyal politika açısından vakıflar. XVII. İstanbul örneği (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kozak, E. (1985). *Bir Sosyal Müessesesi Olarak Vakıflar*. İstanbul: Akabe Yayın.
- Kunter, H. B. (1939). *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Leirvik, O. (2004). Hoşgörü, Vicdan ve Dayanışma: Ahlâk ve Din Eğitiminde Küreselleşen Kavramlar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (7-8): 147-167.

- Mahiroğulları, A. (2011). Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0: 139-154.
- Marx, K., & Engels, F. (2002). *Konünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları.
- Metin, O. (2011). Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1: 179-200.
- Özaydın, M. ve M. (2003). Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi. *Kamu- İş* 7(2): 4.
- Özbudun, E. (1998). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Özcan, K. (2006). Anadolu’da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(2): 21-61.
- Özdemir, S. (2006). Başlangıcından Günümüze Refah Devletle-rinde Sosyal Harcamaların Analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 50: 153-204.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Öztürk, N. (1983). *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Yayınları.
- (2009). *Azınlık Vakıfları*, İstanbul: Altinküre Yayınları.
- Platon (2010). *Devlet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Resmî Gazete (2000, 18 Şubat). *Anayasa Mahkemesi*. 5 Ekim 1995 Tarih ve E.1995/15, K.1995/55 Sayılı Karar.
- Resmî Gazete (2008, 27 Şubat). *Vakıflar Kanunu*. 5737 Sayılı Kanun 4. Madde.
- Saran, M.U. (1990). *Vakıf statüsünün işlev ve gerekleri açısından sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

- Sarıyer, N. (2011). *Hayırsever Tüketici Davranışı-Çanakkale Örneği. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (2): 255-268.
- Saygı D. E. (2016). Eskişehir’de sosyal yardım sisteminin yoksulların ve SYDV çalışanlarının gözüyle değerlendirilmesi (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevim, N. (2009). *Medeniyetimizde ve Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları*. İstanbul: Kitap Dostu Yayınları.
- Seyfettin, E. (2003). Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16(2): 329.
- Seyyar, A. (2003). *Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele, Yoksulluk*. İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- , (2006). *Değişen Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politikalar*. İstanbul: Değişim yayınları.
- SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) (2011), <http://www.sgk.gov.tr/istatistikler>, (12.05.2019)
- Singer, A. (2012). *İyilik Yap Denize At*, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Soysaldı, H. M. (2002). Vakıfların Günümüzdeki Yeri ve Önemi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1): 383–400.
- SYGDM (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü) (2012), <http://www.sydgm.gov.tr/tr/>, (13.05.2019).
- SYGDM (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü) (2009), <http://www.sydgm.gov.tr/tr/>, (17.07.2019).
- SYDTK (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3294.pdf>, (16.07.2019).
- Şahin, A. (2007). *Türkiye’de sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının ekonomik ve sosyal etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Şahin, N. (2004). Hegel Felsefesinde Kötülük Problemi. *AÜİFD*, XLV (1): 71-83.

- Şakar, M. (2010). *İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku*. Ankara: Beta Yayınları.
- Şeker, M. (1991). *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri* (3.Baskı). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şeker, S. (2008). *Türkiye’de sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki etkileri* (Uzmanlık Tezi). Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şişman, Y. (2017). Türkiye’de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi?. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (2): 1-22.
- Taşçı, F. (2008). Türkiye’nin Kamusal Sosyal Yardım Anlayışı (1980-2007) Üzerine Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi Dergisi*, 55: 127-149.
- (2017). *Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Seta Yayınları.
- Tekeli, İ. (2000), *Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2: 61-100.
- Tireli, M. (2010). Sadaka Kültürü. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2): 82-92.
- Tokol, A. (2000). *Sosyal Politika* (2 bs.). Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınları.
- Toksöz, F. (2003). *Yoksullukla Mücadele İçin Stratejik Planlama Araçları, Yoksulluk, Cilt: 2*, İstanbul: Denizfeneri Yayınları.
- Tunç, A. (2013). Türk kamu yönetiminde sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının etkinliği: TRB1 Bölgesinde Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Türk, T. ve Ünlü, H. (2016). Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14): 92-104.

- Uçarcı, R. A. (2003). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu ve Vakıflar. *Türk İdare Dergisi*, 438: 48-52.
- Uğur, S. (2011). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1970). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üzümcü, A. ve Korkat M. (2014). Türkiye’de Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Gelişimi (2003-2012). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8): 136-166.
- Vural, B. ve Çoşkun, G. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1: 62-87.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- (2007). *Sosyolojinin Temek Kavramları*. İstanbul: Bakış Yayınları.
- World Bank, (2000). *World Development Report 2000/2001, Attacking Poverty*, Worldbank, Washington, D.C.
- Yaşar, R., ve Açıkgöz, R. (2011). Yoksullukla Mücadelede Bütüncül Bir Politika: İnsani Gelişme ve Yardım Merkezi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(6): 405-429.
- Yazgan, T. (1977). *Görüşler, 1938-2012*, İstanbul: Kutsun Yayınevi.
- (1981). *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, İ. (2004). *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, A. (2009). En Saf Haliyle ve Evrensel Bir İlke Olarak Kant Ahlakında İyilik Kavramı. *1. Uluslararası İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* (444-447). Elazığ: Elif Ofset.

- , (2015). *Türkiye'de yoksulluk kültürü ve sosyal yardımlar: sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yılmaz, Ö. ve Molbay, R. (2009). *Hasret Kaldığımız Erdem: Diğergamlık*. Elazığ: Milli Eğitim Yayınları.
- Yılmaz, V., Çakar Yakut, B. (2008). Türkiye’de Merkezi Devlet Üzerinden Yürütülen Sosyal Yardımlar Üzerine. *Dayanışma Dergisi (SYDGM Yayın Organı)*, 1(1): 78–84.
- Yiğit, G. (2011). *Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yörükoğlu, Ö. (1985). *Vakıf Müessesesinin Hukukî, Tarihî, Felsefî Temelleri*, 115-119.
- Zengin, E., Hüseyinov, S. (2011). Azerbaycan’da Yoksulluğu Önleme Politikaları. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 2(3): 17-34.

DİZİN

-A-

Ahilik, v, vi, ix, 2, 40, 63, 64, 65, 66,
68, 134, 140

-D-

Dayanışma, v, vii, viii, 3, 15, 16, 17, 20,
22, 23, 24, 25, 27, 29, 32, 104, 127,
135, 136, 139, 141, 142, 144
Değişim, 132, 137, 141
Devlet, 11, 19, 24, 52, 71, 75, 95, 97,
104, 125, 133, 140, 143, 144
Dönüşüm, 142

-H-

Hayırseverlik, v, viii, 1, 2, 29, 30, 33,
34, 35, 36, 38, 41, 43, 47, 94, 113,
125, 126, 133, 134

-İ-

İyilik, 30, 125, 141, 143

-K-

Kurumsallaşma, 3, vii

-L-

Lonca, v, 2, 65, 68, 70, 132, 135

-O-

Osmanlı Devleti, 39, 47, 53, 65, 67, 68,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78,
101, 118, 125, 132, 134, 137

-S-

Sosyal Devlet, v, ix, 93, 133, 137, 139
Sosyal Politika, 3, 102, 109, 116, 132,
135, 138, 139, 140, 141, 142
Sosyal Sorumluluk, 43, 45, 143
Sosyal Yardım, v, ix, x, xi, 3, 99, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 110, 111,
112, 118, 119, 131, 133, 135, 136,
138, 139, 140, 141, 142, 143, 144
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma, v,
ix, x, xi, 103, 104, 105, 106, 107,
110, 111, 112, 136, 141, 143

-T-

Türk Medeni Kanunu, 3, 77, 80, 83, 84,
136

-V-

Vakıf, viii, 2, 35, 47, 48, 49, 50, 51, 54,
55, 56, 57, 60, 62, 70, 71, 73, 74, 75,
77, 106, 107, 111, 127, 133, 134,
135, 136, 137, 138, 140, 141, 143,
144
Vakıflar Kanunu, 75, 76, 78, 82, 105,
106, 140

-Y-

Yoksulluk, v, vii, viii, 1, 8, 9, 11, 13, 14,
112, 116, 117, 122, 132, 133, 135,
137, 139, 141, 142

